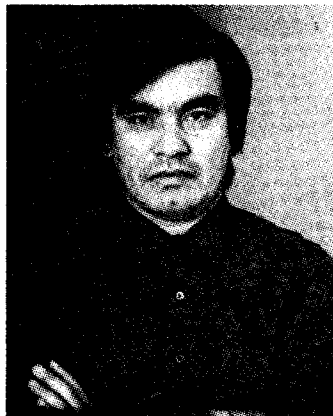

Наер

Усмон Азим

Ҳикоялар

ҒОЗ

Алпомиш чоҳга тушганини биласиз. Чоҳга ярадор ғоз қулаганини ҳам биласиз. Ғозни отолмаган шакаман мерган ору номусдан юрак бағри эзилиб йиқилганини ҳам биласиз. Алпомиш ғозни даволаб, қанотига хат бойлаб, юртига элчи қилиб учирганидан ҳам хабарингиз бор. Ғоз яна мерган кулбаси устидаги тоғнинг бошига қўниб, қанғиллаганидан ҳам, касал ётган овчи қўлига ёй олганидан ҳам, шу ғоз ўлса Алпомиш хор, Қўнғирот эли зор бўлишини худо кўнглига солган мерганнинг энаси «ҳай-ҳай»лаб қушни учуриб юборганини ҳам эшитгансиз. Алпомиш юртига қайтиб, Барчин ерига тасаллилар айтиб, Ёдгор ўғлини бағрига босиб, Қўнғиротнинг кўнглини ёзиб ўтганини ҳам қулоғингиз илиб қолган.

Аммо ғозни отолмаган шакаман мерганнинг ҳоли не кечди? Билмайсиз.

Ўз боласини балога топшириб, ғозни учирган бечора кампир бемор фарзандининг бошида қандай кун кўрди? Билмайсиз...

Мана энди биз ана шу билмаганингиз ҳақида ёзамиз. Одатимиз шунақа — биров гапирганини қайтариб юрмаймиз. Зерикманг, деймиз-да, гапдан чарчаган дунёнинг гапдон болалари!..

Хуллас, биздан эшитинг.

Кампир «ҳай-ҳай»лади. Уқ тегмади. Ғоз бир айланиб, ўтакаси ёрилиб, «Бойсун-Қўнғиротга етгунча, қанотимни толдирма», деб тангрига ёлвориб, баландлаб учиб кетди. Мерган куни етганини сизди — «знамки ғозни мандан авло билди, паймонам тўлган экан, гулим очилмай сўлган экан», деб оқ уриб, олам кўзига қоронғу кўриниб, тўшакка етмай йиқилди. Кампир бечора «воҳ, болам»лаб, ўзини фарзандининг устига ташлади, кўзларини ёшлади.

— Болам,— деди кампир,—қаддингни кўтар, ҳали бу тоғнинг бошидан села-села ғозлар ўтар, истаган ғозингни отиб олишга кучинг етар...

— Эна, мен сезиб турибман, бу ғоз қайтмайди. Менга бошқа ғознинг нима кераги бор? Отган ўқим хато кетмаган мерган эдим. Энди ор-номус мени омон қўймайди... Ҳай, эна! Нодон эна! Бир ғозни фарзандингга раво кўрмадинг — мени ўлдирган асли сенсан.

Мерган шундай деб бўзлади, бечора энасининг жигар-бағрини тузлади. Кампир йиғлаб ичкари кириб, ташқари чиқяпти, боласининг бошида ўргиляпти, дили вайрон, тақдирнинг ногаҳон зулмидан ҳайрон, ўғлига, балки ўзига мадад бериб сўзляпти:

— Болам! Жоним болам! Мен ҳам худонинг бир куйган бандасиман. Оллоҳ кўнглимга солди... У ғозсиз кўп ёмон бўларди, Бойсун-Қўнғирот томом бўларди, Алпомиш чоҳда қоларди. Барчинни Ултонтоз оларди... Бир юрт йўқ бўларди, жон болам! Аммо

сенсиз менга бу дунё қоронғу! Оллоҳдан бир умрингни сўраб олмасам, энанг бўлиб нима қилдим,— деб йиғлапти.

Мерган кун сайин кучдан кетиб, қоқ суяк бўп қоляпти, сўнгги куни армонда — Азроилнинг шарпасини сезиб боряпти... Ор-номус учун ўладиган замонлар ҳам бўлган-да, биродарлар!

Кампирнинг қилмаган давоси қолмади. Бир қўйи бор эди — чилтонларга бағишлаб, сўйиб, элга хом талаш этди. Париларнинг жодуси кесилсин деб, бир товуғининг қонига пахта булаб, фарзандининг бошидан айлантирди. Қирқ мулла чақириб чилёсин ўқитди. Нафаси ўткир бир парихонни келтириб, бир парча пўстакка дам солдириб, бўсағага кўмди. Беморни қоронғи хонага қамаб, чироқ ёқди. Самандар кўсани топтириб келиб, жар солдирди... Бемор ўзига келмади.

Қирқ дарадан нарида Бўлган кал дегич бир фолчи бор эди. Зўр эди — ўтиргандан қирқ юрим, югургандан қирқ турум толарди. Бировнинг исмини эшитса, умрини маталдай айтиб, худо буюрмаган касалларга умрини қайтиб бераверарди.

Кампир шу кални топиб борди. Қирдан фолчининг уйига тушиб келаверди... Кал капасидан чиқиб кампирга бақираверди:

— Қайт! Кампир, қайт! Мен фол очишни ташлаганман! Қайт келган йўлингга депман! Қайт!

— Бўлган иним! Минг афсунга тўлган иним! Боламнинг дардига даво излаб, қошинга биядай бўзлаб келяпман! Қайт демагин! Жонимни олсанг ол! Молимни олсанг ол! Фақат беумид қайтарма...!

Шўрлик кампир калнинг капасига яқин келолмайди — бетда туриб зориллапти, бечора Бўлганни ҳам бир билгани бордир-да, кампирни яқин келтирмайди.

— Молингни ололмайман — талончи эмасман, жонингни ололмайман — тангри эмасман... Кампир! Қайт! Мениям қийнайверма!.. Фол очишни ташлаганман... Очган фолим тесқари чиқяпти. Фақат тангридан умид кут.

— Ҳеч бўлмаса бир сирни айт, Бўлган иним. Мен худога нима ёмонлик қилдимки, ёлғиз боламни, кўзимнинг оқу қорасини бедаво дардга дучор қилди?

— Кўзимни ёшлатма, кампир! Сўраб нима қиласан? Сен фидойилик қилдинг! Бу дунёда фидокорнинг иши оғирдир... Энди қайтавер, кампир! Бошқа бир сўз айтмайман. Ҳаммамиз ҳам бандамиз — худо бошимизга нимаки солса, сабру тоқат билан қабул қилишдан бошқа иложимиз йўқ...

Кампир билдики, бу кал бошқа ҳеч нарса демайди. Кўнгли алағда, бечора, яна боласининг қошига қирқ дара ошиб, ҳаллослаб чопиб келди. Мерганнинг қирқ жонидан йигирмаси узилган, ранги заъфарон — қони бузилган, «армонда кетар бўлдим», деб шифтга қараб ётибди. Энасининг келганини сезиб, бурилиб қаради... Биродарлар! Одам дегани жон чиққунча умид қилаверар экан — мерган энаси бир хушхабар олиб келадигандай тикилди. Кампир ерга қаради: худо шифо берса, отдай ўйноқлаб кетишини айтди.

Кампир сўлаётган ўғлига қараб, чидаб туролмади. Итни сўйиб, гўшtidан шўрва

Булар — шоирнинг насри, аниқроғи, Усмон Азим отлик (машҳур) жўшқин, самимий, фидойи («Қалба санчиб шеърятнинг пичоғини»); «Бахшиёна» туркуми билан ўзбек шеърятда бутун бошли бир йўл — ҳалқона-бахшиёна ёзишни бошлаб берган (бахшиларнинг аксари эшитганлари-ёдлаганларини тақорлайдилар, замонни зуҳр этмайдилар!), боз-тағин классик рус драматургиясининг тўйинтирувчи бўйи келиб турадиган бир неча пьесалар ёзган (ўларнинг аксари сахнага қўйилди), Фарбу Шарқ насрини тинимсиз ўқиб мушоҳада қиладиган, сирдан ёвқурлигига қарамай — кўнгли ўта нозик бир шоирнинг, яъни Усмон Азимнинг наср бобидаги илк...

...асарларидир.

Бу уч бадияни бир ўтиришда ўқиб чиққанингиздан кейин (хусусан, менда шундай ҳол юз берди) уларни бит-та адиб ёзганига ишониб қийин.

«Ғоз» — мутлақо «бахши»лар йўлида битилган. Ва шундай самимий битилганки, куни кеча дўмбира чертиб дoston айтган бахшнинг дўстлари даврасида оғзидан чиққандек: бирон-бир жумласида бугунги — XX аср насридан нишона тополмайсиз.

Ҳа, мутлақ бошқа одам ёзган бу асарни!

«Бировнинг умри», айниқса «Севги»ни ўқиб чиққач, бундаги нозик руҳий таҳлиллар, шоирона тасвирлар, ўта жонли-жўн диалогларни кўриб: «Ажаб, бу — XX аср прозаси...» дейсиз-да (Мен шундай ҳолатга тушдим.), «Ғоз» ҳикояси билан (Узр, менимча, «Ғоз» ҳикоя эмас, ривоят.) «Севги»нинг орасида тирноқча қийинликни кўрмайсиз.

«Бўлар экан-да шунақаси, яъни, шунақа адиб-шоирлар ҳам...» — шу калима Сизнинг ҳайратингизга жавоб бўлади. Ва сўнгра адибга тикилиб қарасангиз... Усмон Азимни кўрасиз-да: «Э, бу-ку!.. Ахир, Усмон, Усмон...»

...шундай ёзиши мумкин», — дейсиз.

Ҳа, фақат угина (бошқа шоирлар бошқача ёзишди!) шундай ёза-олиши мумкин: «Бахшиёна», драматургия, Фарбу Шарқ насри... Ҳа-ҳа, буларни битта одам...

Усмон ёзган!

Энди бу асарларга санъат асари талаблари: мукамаллик, тугаллик, руҳ бирлиги...

...ва характер нуқтан назаридан қарасак (мен бу йўриқдаям ўз қаноатларимга суянаман!), ҳар бир ҳикояда ҳам талай номукамалликлар, ортиқча ўринлар-тасвирлар, руҳий бирлиkning сақланмаслигини аниқ кўрасиз.

қилди. Суварак емаган дашт кирписининг қонини ичирди. Ҳаммасини йиғлаб-йиғлаб, «бечора болам»лаб ўзи сўйди, ўзи пиширди. Тоғ бошига ғозлар қўнганда, «ўша ғоз» келганини айтиб, фарзандини алдаб кўрди — мерган қушларнинг овозига бир дам қулоқ тутиб турди-да, «йўқ» деди, қовжираган лабларини аранг қимирлатиб.

Энди кампир Луқмони Ҳакимни дараклаб жўнади. Қирқ кун йўл юрди, қирқ тоғдан, қирқ чўлдан ўтди. Бир кун қараса, соқоли белига тушган бир мўйсифид ўту ўланлар билан гаплашиб келяпти.

— Сен, жирғаноқ, шарбат бўласан... Қариқиз, сен касалларни терлатасан... Юлғин, писмик, нега яшириняпсан? Ариларга асални ким беради, тентак! Афсонак! Заҳарлиман деб ҳафамисан? Заҳринг ҳам дори-ку! Усавермайсанми?..

Кампир чолга эгилиб салом берди. Чол унга бир разм солиб қаради-да:

— Нега менга эгилдинг, одамларнинг улуғи?— деди оғриниб.— Аксинча, мен сенга таъзим этмогим дарғор эди. Мен ҳаётимда мингта, мақтаниб айтсам, ўн мингта одамни ҳаётини сақлаб қолдим. Сен бўлса... Э-ҳе!..

Чол кампирнинг ҳақиқий улуғворлигини кўрсатмоқчидай, икки қўлини ёйиб бутун дунёни кўрсатди. Бечора кампир чидаб туролмади — Луқмони Ҳакимга умид билан тикилиб, пойига йиқилиб, ёшига ёқаси хўл бўлиб, хунобаси мўл бўлиб изиллаверди.

— Мен қайдан улуғ бўлай, Луқмони Ҳаким! Бир боламнинг дардига даво тополмасам...

Луқмони Ҳаким уни ердан кўтарди, ёшини артди, сочларига илашган хасларни отди.

— Бир юртга дориломонлик берган одам улуғ бўлмай, мен улуғ бўлайми, кампир!

Кампир яна изиллаб ёлворишга тушди:

— Агар мен улуғ бўлсам, боламнинг дардига даво топиб бер, эй, Луқмони Ҳаким! Илоё бу дунёнинг ёмонида ёмон яшай! Фақат болам армонда кетмасин!..

Луқмони Ҳаким оғир ўйга толди.

— Сен олам кўрмаган фидойилик кўрсатдинг,— деди у ниҳоят, чуқур хўрсиниб.— Энди чидамоқдин бошқа йўл йўқ. Чида, кампир! Неки бошингга тушса қаноат эт!.. Э, фалак!..

Луқмони Ҳаким бир «оҳ» урдию яна ўт-ўланалар билан гаплашиб, дала-даштни оралаб кетаверди.

Кампир яна боласининг қошига чопқиллаб жўнади. Қирқ кун йўл юриб, қирқ тоғдан, қирқ чўлдан ўтиб етиб келди. Боласи яна умид билани бош кўтариб қаради. Кампир йўлдан териб келган ўтларини фарзандига кўрсатиб: «Луқмони Ҳаким бериб юборди», деб хурсанд қилиб, қайнатиб ичирди — мерган ўзига келмади. Танида таранг тортилган ҳаётнинг ришталари чирсиллаб узилиб кетаётганига қулоқ тутиб, тақдирга тан бериб, жимгина ётаверди. Кампир эшикка чиқади — йиғлайди, ичкари киради — кулади, «аҳволинг анча тўзук» деб, тасалли берган бўлади. Аммо ўзининг тинчи йўқ. Ажал эшикни очса — эшикдан, очмаса — тешикдан кирадигандай...

Кампир ўйлаб-ўйлаб, Бойсун-Қўнғиротга — Алпомишнинг ҳузурига жўнади. Боласининг азобида эси ўзида йўқ — неча вақт йўл юрганини билмайди — балки кундир, балки йилдир... Кампир Асқар тоғдан чиқиб, пастга қаради. Қирқ минг уйли Қўнғирот қирқ минг оқ ўтов тикиб, қирқ минг сурув қўйини яйловда яйратиб, ҳар ўтовнинг олди-

---

Мисол учун, «Ғоз»даги сўнги хулосанинг нима кераги бор! «Бахши» ўзини тўхтатолмапти-да... Ёқ «Бировнинг умри»да Панжи полвоннинг ресторанда биров қиёфасида «яшашига унинг юқоридидаги бир қулоч таржимаи ҳолининг нима дахли бор! Уни ғоят қисқартириб, полвоннинг жўнлигию жўмардлигига кўпроқ (беш-ўн қатор) урғу бериш мумкин эди-ку!

«Севги» бобида: содда, фақир, етим Абдураҳмоннинг пиёниста шаҳарда йигирма йилча яшаши, табиий, унинг туйғуларини ўтмаслаштириб ташлайди. Ва у...

...ўз қишлоғига қайтганида табиатни бошқачароқ (турган гап — соғинч билан!), яъни, ўзига хос жўнлик билан — ҳайрат аралаш ғам билан кўради.

Ҳикояда Абдураҳмон деярли шундай кўради. Аммо... кўп ўринларда шундай хаёлга бора-сизки (мен шундай хаёлга бордим!), «Йўқ, бу одам...

...ишчилар шаҳарчасидан келмаяпти. Бу — шоир-ов...»

Тагин бир жиддий хулосам шу: Усмоннинг илк ҳикояларида Яхши одам билан Ёмон одам бор, холос. Ҳолбуки, бу ҳол... «Характер яратиш керак!» деган...

«...адабиётнинг жони-қони — шу», дейилган талабга тўғри келмайди!

Лекин, во ажаб, бу нарсани ҳикояларни ўқиётганимда... сезмадим. Мана ҳозир (машинкани чиқиллатаётим)...

...сездим!

Хулоса шу: Усмон — шоир Усмон Азим наср-проза...

...ёза-опа-ди!

Усмонжон, агар бу ишларингиз — вақтинчалик ҳавас бўлмаса, Сизни табриклаб, Сизга — ҳақиқий адибга хос МАСЪУЛИЯТ тилайман!

Эсдан чиқарманг: бу — умр савдоси.

Акангиз —
Шуқур ХОЛМИРЗАЕВ.
1991.

да ўн тулпорни бойлатиб, тўй қилиб — бахшиларни сайратиб, омон-омонликда, хушбахт замонликда умр кечиряпти. Кампир Алпомишнинг қирқ қанот ўтовини чангароғига осилган яшил байдоқдан билди. Тоғдан тушди-да, ясовуллару баковулларнинг ёнидан шамолдай ўтиб, юрт сўраб ўтирган Алпомишнинг қошига борди.

Биродарлар! Алпомиш ҳам тек йигит эмас эди, кампирнинг кимлигини дарров билди — икки қўли кўксиди, «хуш кўрдик, эна», деб кулиб, мўйловининг бир четини тишлаб, кўнглини хушлаб пешвоз чиқди.

— Бир хизматга келдим, — деди кампир.

— Минг хизматингиз бўлса ҳам, бажо бўлади, эна! — деди Алпомиш. — Тиланг!

Кампир эзилиб, унсизгина йиғлашга тушди. Аркони давлатга аралашиб юрган Ойбарчин эсли хотин эмасми, чопқиллаб келиб кампирни белидан олиб, устига атлас кўйлак ёпиб, тўрга ўтқизди — ҳол сўради.

— Кўнғирот эли! — деди ўзини босиб олган кампир ўтирганларга қараб. — Менинг кимлигимни биласизларми?

— Сиз элчи ғозни ўлимдан қутқазган халоскоримиз бўласиз! — деди ҳамма бир оғиздан.

— Шу ғозни отолмаган мергангина бир болам ор-номусда кўйиб-қоврилиб, бу дунёдан соврилиб кетяпти... Шу боламнинг дардига даво топиб беринглар, деб келдим...

Ҳамма жим қолди. Нима қилишсин? Улимдан бошқа ҳамма нарсага даво бор... Аммо ўлим...

Барибир Алпомиш мард эди, биродарлар! Кампирни армонда ёлғиз қўйгиси келмади. Кўнғирот қайтиб Кўнғирот бўлишига сабабчи бу ҳалол кампирни ўлим уқубатига қандай қилиб юзма-юз қўйсин?

— Эна, — деди Алпомиш бир тўлғаниб, — менинг ҳам биргина ўғлим — кўзимнинг оқу қораси, ҳаётимнинг маъноси Ёдгорим бор. Шуни олиб кетинг. Сиз туфайли менинг юртим омон қолди, Ёдгоржоним туфайли сизнинг фарзандингиз ҳам соғайиб кетсин. Шу боламни хайри худо йўлига буюрдим...

— Йўқ... — деди кампир кўздан ёши сеLOB бўлиб.

— Олинг, эна! Ёдгор ўша ғоз тоғ устига чиқиб, ўзини ўғлингизга атаб қурбон қилди. Иншооллох, болангиз тузалиб кетгай...

Алпомиш аркону давлатнинг қуввати бўлиб ўтирган Ёдгорбекка назар ташлади. Ёдгорбек падари бузуруқворига қуллуқ этиб, хизматга тайёр эканлигини билдирди. Барчин келиб, ўғлининг бўйнига осилди.

— Эли учун қурбонликқа арзийдиган шўрлик болам! — деб айтиб йиғлаб бошлади. Алпомиш кўзларида қалққан ёшларини тийиб, бир кескин ишора қилди. Уртага сукот чўкди. Ёдгорбекни пешонасидан ўпди.

— Бор, болам, — деди сўнг у, — Кўнғирот ҳар кимдан қарзини узиб юрмоғи лозим... Бор, ёлғизим! Бор, Ёдгорим! Юртингни қарзини уз! — Кейин кампирга юзланди: — Эна, энди жўнанглар! Илоё фарзандингиз шифо топсин!

Энди кампир бу марду майдонликнинг олдида лолу ҳайрон, юрак-бағри вайрон бўлиб ўтириб қолди. Узоқ ўтирди. Кейин нимадир эсига тушиб, юзи ёришди.

— Кўнғирот аҳли! — деди у. — Мен бир муштипар кампир эсам-да, сиз айтган йўлга юролмаман. Фарзанд доғи нима эканлигини мен бечора билмасам, ким билсин! Ёдгорбекни ҳам қўйинглар — Барчиннинг бахтига соғ-саломат яшайверсин! Фақат бир илтимосим бор. Ҳозир ҳаммангиз чин кўнгилдан худодан тилангки, менинг ҳеч бўлмаса биргина зорим яратганнинг қулоғига етсин!

Кўнғирот эли гуриллаб, яратганга ёлвориб, дуо қилди. Кампир йўлга тушди. Алпомиш кампирни тўхтатиб, Бойчиборга миндирди. Ёнига қирқ йигитни кўшди. Уйигача элтиб қўйишни тайинлаб, хўшлашди...

Кампир билан қирқ йигит ғоз кўнган тоққа етганда, кампир Бойчибордан тушди, жиловини қирқ ботирдан бирининг қўлига тутқазди. Йигитлар «касал ётган жўрамизни кўриб қайтамыз», деб ҳарчанд уринмасинлар, уларни Бойсўнга жўнатди. Ҳайҳотдай тоғнинг бошида бир ўзи мунғайиб қолди.

«Худойим! Менинг ноламга ҳам бир бор қулоқ сол! Ҳеч бўлмаса, Кўнғиротдай бир юртнинг дуосини инobatга ол! Сочим супурги, қўлим косовликда умрим кечди. Бир фарзанд ўстирдим. Бир тақдир қушини ўлимдан сақлаб қолдим. Энди болам ўладиган бўлиб ётибди. Тоғдан пастга тушолмай турибман. Қўрқаманки, мени бенажот қайтганимни сезган болагинамнинг бу дунёда қарори қолмайди... Худойим! Узинг қўллагин! Раҳмат нурин бошимдан соч. Мени ғозга айлангир-да, кейин инон-ихтиёримни ўзимга бер!.. Худойим!..»

Кампир тўсатдан ҳавонинг бир бўлакча тўлқини уни туртиб ўтганини сезди. Баданига ажабтовур вижирлаш кирди. У ўзининг ғозга айланганини кўриб, қувончидан, ғақиллаб сайраб юборди.

Ғознинг қичқириғи мерганнинг қулоғига етди. Таниди — ўша ғоз! Қувониб, қайта-қайта ғақиллаб турибди. Ох, келаркансан-ку, армонларда ўлдирган ёлғончининг ажалберди ғози! Келаркансан-ку!... Мерган ёнида безга ётган ўқ-ёйини олиб, тоққа томон

жўнади. Аммо касаллик қуритган танда куч қайда? Уйнинг остонасидан чиққанида йиқилди... Энди ғозга етиш гумон. Хай, эсиз дунё! Насиб этмаган экан-да... Аммо худо йигитнинг омадини берса, нималар бўлмайди! Ғоз ўйнаб-ўйнаб, сайраб-сайраб учиб, ўқ етар жойга келиб тўхтади. Мерган қўлига ёйни, садоқдан ўқни чиқариб ғозни мўжалга олди. Бироқ касалликдан нури қочган кўзи тиниб, бўшатган ўқи ғоз устидан — икки терак бўйи баланддан ўтиб кетди. Аттанг! Уладиган қул шундай бўлар экан-да!.. Аммо ғоз яна ўйин кўрсатди. Ҳавога бир баландлаб учди-ю, қанотларини озод ёйганича сузиб келиб, мерганнинг шундоқ қаршисига қўнди!

«Худойим! Менга меҳринг шунчалар мўлми? Жувонмарг кетишимни истамаган танграм! Узинг мадад бер!..»

Мерган бор кучи билан ёйни тортиб, ўқни бўшатди. Уқ ғозни туйраб ўтиб кетди. Мерган бирдан касалликдан халос бўлиб, ўрнидан сакраб турди. Югуриб ғознинг ёнига борди. Қуш ҳали жон узмаганди.

— Эна!— қувончини ичига сиғдиrolмай қичқирди мерган.— Қаердасан! Ғозни отдим! Эна! Соғайиб кетдим! Эна!..

Қуш бу қичқириқдан ногоҳ кўзини очди. Қанотларини толпиртирмаққа уринди. Мерган ғознинг кўзида ажабтовур бир шодликнинг шарпасини кўриб, қичқиришдан тўхтади.

— Эна!— деб қичқирди у энди хавотирланиб.

Қушнинг қанотлари шалвираб тушди. Шодликнинг шарпаси эса аллақандай совуқлик бостириб келаётган қовоқлари остига ботди.

— Эна...

Ҳеч ким жавоб бермади.

Ҳикоя тугади.

Фақат, биродарлар, бир илтимосимиз бор: ғоз кўрсаларинг отманглар! Ким билсин, балки, элчи қушдир, ким билсин, балки бировнинг онасидир...

Шунақа гаплар.

Бировнинг умри

Чаганада ғаройиб одамлар кўп. Аммо Панжи полвон ғаройибларнинг ҳам ғаройиби. Масалан, байрамларда марказдаги ягона кўчадан қулфу яшил кийиниб, алвон туғлар кўтарганча, жамоа-жамоага бўлиниб, аскарларга хос сафларга тизилган бахтиёр намоийшчиларнинг хуррам кайфиятларига мос тушмаган ишлар қилади. Яъни, тахтадан муваққат ясалган минбарда Москвадаги раҳбарларга тақдир қилиб, қаддини ғоз тутганича, долзарб шиорларни сидқидилдан ҳайқириб ўтаётган одамларга шляпасини виқор билан силкитаётган райқўм котибининг нақ қаршисига — кўчанинг нариги бетига туриб олади-да, ўзича ўйлаган хайрли ишини бажаришга киришади.

— Пулини сандиқда чиритаётган Чагананинг бойлари! Топганини кўчага сочадиган марду майдон хотамтойлар! Чўнтагидаги пулни хотинидан ҳам яхши кўрадиган азиз қуримсоқлар! Бошимизда соябон бўлиб турган райқўму ижроқўмнинг халқпарвар ходимлари! Билиб қўйинглар, беш бармоқ тенг эмас! Сиз байрамда кайфу сафо эта-япсиз, аммо кимнингдир уйда нони ҳам йўқ. Сиз байроқ кўтариб, ҳайқириб юриб-сиз — кимдир қизига калиш ҳам олиб беролмайди. Саховатли бўлинглар! Ҳиммат кўрсатинглар! Ҳамма топганича... Мана, Панжи полвондан икки юз сўм!..

У қўлидаги иккита юз сўмликни боши узра кўз-кўз қиладида, сўнг қўлидаги қизил алвонга ўралган қутчаннинг тирқишига тикади. Намойишчиларнинг мустаҳкам сафида парокандалик пайдо бўлади, кимдир анграиб тўхтади, кимдир унга урилади, кимнингдир оёғини кимдир босади, кимнингдир туфлиси тушиб қолади, у туфлисини топгани сафларни ёриб орқага ҳарикат қилади... Қаторлар бузилади, шиорлар бесаранжом қалқийди, қизил байроқ райқўм котибининг юрагига қўрқинч солиб, таҳликали эгилади. Аммо котиб, ҳар қандай вазиятда ҳам ўзини йўқотиб қўймайдиган давлат кишиларига хос бамайлихотирлик билан меҳнаткаш халқни қутлашда давом этади — фақат энди шляпасини инструктор Мингтўраевга тутқазади, шляпасиз қўли бир қанот қушнинг қанотидай ҳавода ажабтовур манзара ясаб силкинади. Полвоннинг қаҳриқларди эса авжга чиқади. Аралаш-қуралашган намоийш уялинқираб оқишда давом этади.

— Чаганада саховат нима қилсин!—ҳайқиради Панжи полвон. Унинг кенг кўкрагидан завқ билан отилиб чиқаётган забардаст овози микрофонда ўзича нималарнидир сайраётган маданият бўлими бошлиғи Саломатовнинг овозчасини намоийшчиларнинг қулоғига етказмасдан, ҳаводаёқ парчалаб ташлайди.

— Утаверинглар!.. Утаверинглар! Барибир Чаганани хасисларнинг юртига айлантириб қўёлмайсизлар! Панжи Полвон ўлмаган экан...

Энди одамлар чидаб туролмайди. Биринчи бўлиб Фурқатов домла Полвон тарафга юради. Либослари тоза — худди ҳозир Париждан келгандай. Юришида меъёрдан ошиқроқ виқор бор. Фурқатов аллақандай таъзимга ўхшаш ҳаракат билан Полвоннинг эҳсон қутисига қўл чўзади. Аммо бу чаганашумул воқеанинг ташкилотчиси домланинг хайру садақасини бутун кўчага эълон қилмаса кўнгли тинчимайди.

— Одамлар! Кўриб қўйинглар! Фурқатов домладан йигирма беш сўм!.. Пулдорларни ўлдирдингиз! Яшанг, домла!

Домла таъзимга ўхшаган ҳаракатини яна виқор билан бажо этади-да, шиорлару тугларини кўтарганча сочилиб қолган жамоасига қўшилади. Энди Панжи Полвоннинг ўйиб-ўйиб олаётган масхарали ҳайқириқларига чаганаликлар чидаб туролмайдилар. Одамлар Полвоннинг қутисини тўлдиришга, бу атрофда бирорта ҳам бечора қолдирмасликка қатъий бел боғлашади: бирин-кетин намоёишдан узилиб чиқа бошлайдилар...

— Ҳасан сартарошдан беш сўм! Умар газчидан уч сўм! Дўхтирдан ўн беш сўм...

Полвон хасислик занжирларидан озод бўлган ҳамшаҳарларининг исму шарифларию, лақабларини илҳом билан жаранглатиб тураверади. Унинг атрофида одамлар борган сари кўпаяётганини кўриб турган райқўм котиби сўнгги чорани қўллашдан бошқа илож қолмаганини доно раҳбарларга хос ҳушёрлик билан пайқайди. У милиса бошлигини чақириб, Полвонни кўчадан бадарға этмоқни буюради, деб ўйлаган ўқувчилар худди шу ерда катта хатога йўл қўядилар. Чунки, Чагана милласининг жами жанговар таркиби ҳам Панжи Полвондай давраларни бойлаган номдорга бас келолмаслигини котиб яхши билади. Яна... Котиб бўла туриб эл-юрт олдида хасислик қилиш сал... уятлими-ей! Котиб чўнтагини ковлаштириб, инструктор Мингтўраевга ниманидир чўзганини ҳамма кўради. Аммо чаганаликлар одобли халқ — сезишганини ҳатто кўз қири билан ҳам билдиришмайди. Мингтўраев пленумларда кўрсатадиган энгилу чаққон юришини мукамал намоён қилиб, бироз букилганича Полвоннинг қаршисида пайдо бўлади. Сирли жилмайиб, полвонга пинҳон гапи борлигини билдиради. Полвон пакана инструкторнинг оғзига қийналиб энгашади. Сўнг тавозе билан қутичани тутати. Мингтўраев қутичага пул ташлайди-да, минбарда қўл силкитишни ҳам унутиб, уларни қузатиб турган котибдан имо кутганича туриб қолади. Котиб инструкторнинг байруққа иштиёқманд нигоҳини бежавоб қолдириб, қўлини мушт қилганича Полвонга қараб ёлгондакам пўписа қилади. Полвон озроқ эркаланиб, қўлини кўксига қўяди-да, кечирим сўраган бўлади...

Намоёишдан кейин Полвон уч киши гувоҳлигида қутини очади. Пулларни санатади. Акт туздиради. Сўнг қўнидан икки буклоқлик қоғозни олиб, ўзича тузган бечораҳол оилалар рўйхатини уларга кўрсатади. Демократияга амал этиб, бошқаларнинг таклифларини ҳам инobatга олиб, ўзгартиришлар киргизади... Сўнг пулни тарқатишга жўнайдилар...

Полвоннинг бундан ҳам бошқа антиқа одатлари бор. Хўш... Тўйда кураш бўляпти, дейлик. Қорамурутнинг полвонлари давранинг бир четида атайлаб қунишиб ўтиришганини ҳам тасаввур қилинг. Чаганаликларнинг «калиш-палиш» полвончалари ўйин кўрсатяпти. Навбат «улоқ» полвонларга текканда қорамурутликларнинг бири ўйнаб чиқади-да, чаганаликни олгандан ташлайди. Бироқ дунё ҳали чаганаликни беҳимоя этиб қўйгани йўқ! Бўз болалардан бири ҳовлиқмасдан бориб, баковулларнинг олдида тиз чўқади. Дуо олиб, майдон айланади. Уч қафас олмасдан рақибининг елкасини ерга теккизади. Кураш шундай давом этаверади — гоҳ у фолиб, гоҳ бу... Охири Панжи Полвон қорамурутликларнинг «ҳўкиз кўтарган» паҳлавони билан обрў талашгани Алининг майдонига чиқади... Иккови ҳам даврани босиқ айланадилар. Бир неча бор қўлларини силкитиб, бир-бирларига яқинлашадилар-да, яна ажралиб, жонлари танларига сиғмагандай ўйноқлаб кетадилар. Панжи полвон югуриб келиб, халқнинг қаршисида тиз чўқади. Халқ гувиллаб дуо беради. Паҳлавонлар бир-бирига усул ишлатолмай уч-тўрт бор ёқа ушлашадилар. Бирдан халқ полвонларга қўшилиб, вужудларидаги зуриқаётган ғайратни бўғзиларда ушлаганча тош қотади.

— Ё Али!..

Халқнинг кўксигади қувонч гурроси ҳавога минглаб кабутарлардай учади. Панжи ўзини осмонга отади. Уйноқлаганича давра айланиб қувончини ҳаммага улашади. Мағлуб йиқилган жойидан оҳиста туради. Ғолибининг қувонч рақисга алам билан қарайди. Шунда Панжи бирдан ҳовридан тушиб, унинг ёнига самимий бир жилмайиш билан келади. Қучоқлайди.

Кечқурун қорамурутлик полвонлар Панжининг уйида меҳмон бўладилар.

Чаганаликлар ғолиб чиқишни яхши кўришади. Баъзан қорамурутликларнинг полвони Ҳазрати Али унга ҳам пир эканлигини кўрсатиб қўяди. Давра сув сепгандай жимиб қолади. Баковуллар ғарибсиниб бир-бирлари билан кўз уриштириб оладилар. Томошабинлардан бири алам билан: «Ҳаром!» деб бақиради. Бирдан ҳамма қорамурутлик полвон ҳалол курашда енгмаганига бир зумда ишонади. Баковуллардан бири Панжининг елкасидаги хас-хашакни билдирмай қоқиб ташлар экан, бошқатдан курашиш лозимлигига ишора қилади... Шунда Панжи полвон ноҳақлик бўлаётганидан ўксиниб ўтирган қорамурутликларнинг тўдасига боради-да, рақибининг қўлидан ушлаб давранингни ўртасига бошлаб чиқади.

— Халойиқ!— дейди у овозидаги аламни босолмай.— Мард бўлайлик. Бу йигит мени урди... Ҳақини беринглар!..

Энди рақиб Панжини қучоқлаб даст кўтаради...

Кечқурун қорамурутликлар қўярда қўймай қишлоқларига Панжини олиб кетадилар.

Полвоннинг яна бир қизиқ одати бор. У Чагананинг теварагидаги ёзда жизғана куйиб ётадиган тепаликларга ниҳол ўтқазишни яхши кўради. Баҳорда ниҳолни эккан, атрофини сим тўр билан ўрайди. Сўнг ёз бўйи сув ташийди. Баъзиларининг ёнига бочка кўйиб, сувга тўлдиради. Керагида жўмрагини бурайди... Ниҳолларнинг яйраганини кўрсангиз! Биз шундаймиз, ўртоқ офтоб! Куйдираверинг! Оловингизни тўкаверинг! Ҳали осмонга етамиз! Чаганага келганларнинг оғзи очилиб, юмилмасдан қолади!.. Полвон роҳат қилади...

Чойхоналарда одамлар ниҳолларни сўрашади: «Қалай, яхшими?» деб. Худди касал болаларни сўрашгандай. Полвон ниҳолларини мақтай-мақтай сўзлайди. Одамлар қувонадилар...

Бу гаплар Полвон Чаганада қандай умргузаронлик этгани ҳақида...

Полвон бошқа жойларда ҳам бўлган. Масалан, Тошкентда, институтда икки йил ўқиган. Яшай олмаган. Бунинг устига Дилором деган яхши кўрган қизини ота-онаси бошқага узатиб юборишгач, «ҳайт» дегану қишлоққа қайтиб келаверган. Ёш экан-да, чидай олмаган. Асли қизнинг уйидагилари ҳам кўп норози эмас эдилар, фақат Панжибой шаҳарда қолсин, одам бўлсин, дейишди. Уйлаб кўрилса, бечоралар ёмонлик раво кўришмаган эканлар. Аммо Полвон қандай қилиб шаҳарларда яшасин! Хайр, шаҳар! Алвидо, шаҳарни суйгучи муҳаббат! Уш қолинглар, жўралар! Минг афсус, дипломини сақлашга сандик сотиб олмайдиган бўлдик...

Шундан буён Полвон воҳадан нарига чиққани йўқ. Тўйларга боради. Елкаси, айниқса, кейинги йилларда, ер кўрмади ҳисоб. Панжи полвон деса, даврага қадам босган вилоят одами борки, номини ҳурмат билан тилга олади. Полвонлар ўтиришларда тўрға ўтқазишади. Салт қолгани йўқ: тагида машина, табласида от... Яна нима керак?

Ҳаммининг ҳам сўз ўтадиган жўраси бўлади. Чори кассир Полвоннинг яккаю ягона сўзи ўтар дўсти. Аммо, айнан шу дўсти— Чори курғур Полвонни йўлдан урди. «Юр, Тошкентни бир айланиб келайлик... Дунё кўрмасдан, даврани ҳукиздай айланавериб, ўлиб кетганингни билмай қоласан... Юр!.. Қаригандан кейин...»

Полвон кўнди.

Чори у ёққа ўтди, бу ёққа ўтди, бирпасда меҳмонхонадан жой ундирди. Уч хонали — иккита алоҳида ётоқхона, меҳмонхона, ерда чўғдай гиламлар, рангли телевизор, музхона; бежирим, шифтларгача туташ шкафлар; юмшоқ диванлару оромижон креслолар...

— Хўш,— деди Полвон теваракка разм соларкан,—энди бу ерда нима қиламиз, Хазинабон?

— Кураш тушамиз,— деб ҳиринглади Чори кассир худди ўз уйига келгандай, нарсаларини шкафларнинг сонсиз қутиларига бемалол жойлаштираркан.— Бу шаҳри азимда кураш тушадиган нарса кўп, полвонларнинг ғофили! Ҳозир ваннага тушиб, йўлни ҳордиғини чиқарамиз, кейин тўйиб ухлаймиз, кейин... Кейин гап кўп, нодонларнинг полвони!— У яна кулди. Кайфиятида келажак курашларнинг шавқи, ҳузурбахш ороми, соғинилган лаззат...

Полвон қандай кураш тушса, бошқа ишларни ҳам шундай дўндириб бажаради. Айниқса, оппоқ чойшабларга ўралган юмшоқ ўринда Афсар девдай қотиб ухлаб қолади.

У кўзини очганда, меҳмонхонада чироқлар чарақлаб ёнган, телевизорда қарсу курс концерт борар, Чори хазиначи қарсақ чалар, кимдир бармоқларини қирсиллатиб ўйнар эди...

— Хазиначи!— деб ётган жойидан бақирди Полвон.— Нима қиляпсан, укағар? Момонгни арвоҳини ўйнатяпсанми?

— Ғафлат уйқусидан бошингни кўтар, полвонларнинг уйқу кўрмагани! Париларнинг подшоҳини ўйнатяпман!

Хазиначининг қарсағи яна авжланди, ётоқхонанинг очиқ эшигидан бир нозанин мусиқа муқомида белларини биланглатиб, ажойиб жилвалар этиб, «лип» этиб ўтди. Полвон туриб кийинди, ойнага қараб қўллари билан юзидан уйқу асоратини сидириб ташлади-да, нариги хонага чиқди. Хазиначи креслода жон бериб қарсақ чалар; ҳарир мовий кўйлакли, елкасию қўллари яланғоч бир ҳуру ёлмон ўртада турган столни айланиб, нозу карашмалар билан рақсага тушар эди. Столнинг устида ҳар хил ичимликлар, газак босди овқатлар, тансиқ таомлар, яна аллақандай, полвон номини билмайдиган неъматлар... Қизнинг юзи оппоқ, ёноқлари қирмизи: ҳақиқатан ҳам осмондан тушган париларга менгзар — қишлоқда яшайвериб, чарчаган бу икки дўстга жаннат фароғатидан бир шингил намоёиш этгани ерга тушгандай эди. Қиз минг турфа ноз билан Хазиначининг қаршисида унга жонини фидо этмоқчидай, куй мавжида ўртаниб тўхтади. Қўлларининг нафис ҳаракатлари билан ишқ ўтида куйиб кетганини изҳор қилди. Бу ёнишнинг ягона сабабқори Хазиначи эканлигини ҳам яширмади. Чори «дўст» деб кўксига урганича, чўнтагидан уч-тўрт қизил червонни олиб, қизнинг йўқ ёқасидан пахта — кўйлак деб аталган либосни тутиб турган икки балангликнинг ўртасига тикди. Ҳаяжонлиниб: «Вой, дод!» деди-да, столдаги ним ярим коньяк шишасидан пиёлаларга тўлғади.

— Панжи! Бир ўйнайлик, дўстим! Ўзинг ўзингни овутмасанг, бу дунёни азобда ҳеч кимнинг сен билан иши йўқ... Ол! Полвонларнинг маишат кўрмагани, ол!..

Полвон бир пиёла ичимликни бир ташлашда ютди. Энди қиз ўзига қараб ишва қилаётганини кўрди. Унинг оппоқ юзи хатарли тарзда Полвонга яқин келган; кумуш елкалари, рақсга монанд сўлқиллаб титраётган билаклари юракнинг тўридан ақлга бўйсунмас бир шиддатни қўзғаб келар эди.

— Полвон! Пулинг йўқми!— қичқирди Хазиначи.

Панжининг қўлида пул кўриниши билан қиз чақонлик билан уни илиб кетди, сўнг шарақлаб кулди-да, рақс тушишдан тўхтаб, ўзини диванга ташлади.

— Ака,— деди у Полвонга ҳансираганича,— менга ҳам қуйинг... Уф!..

Полвон нозланиб, эркаланиб чарчаган бу гўзал мавжудотдан кўзини узолмасдан пиёлага коньяк куйиб узатди. Қиз пиёлани мунтазир этганича, безътибор ҳаракат билан аввал кўраклари орасидаги пулни олди, қўлидагиларига қўшиб, диванда ётган бежирим сумкачасига жойлади, сўнг вужудига сингиб кетган навозиш билан Полвон қарши-сига келди-да, пиёлага қўл узатди ва айни шу пайтда унга биринчи бор астойдил назар ташлади. Унинг назарини қайноқ иштиёқ билан тутган йигитнинг кўзлари ногаҳон қизда кутилмаган ўзгариш юз берганини пайқади. Қизнинг нигоҳида аввал ҳайрат, кейин қувонч, сўнг сўлиш жилвалари тез-тез алмашиб, беҳоллик ичида қотди. У пиёлани оҳиета столга қўйди-да, ноҳос боши айлангандай пешонасига қўлини босди, тўсатдан шапалоқ еган каби юзини секин ҳаракат билан силади, кейин шу кўйи гандираклаб диванга чўқди. Бетлари ҳамон кафтлари орасида — қайлардандир учиб келган ғусса кўзларини тўлдирган эди. Полвондан нигоҳини узолмас, гуё Панжибой дунёдаги энг ҳуррак қушу — бир зум назоратдан четда қолса, улкан гавдасини лопиллаб кўтарганича, борса келмас маконлар сари очиқ деразадан учиб кетадигандай... Қизнинг қараши аста-аста ўзгариб, беҳол ғусса ўрнини соғинчу армон, йиллаб кўришмаган ошиқлар орасида бўладиган бегоналигу бетоқатлик эгаллади. У сумкачасини очиб, дастрўмол олди-да, кўзларига босди... Бир фасл жисмини ногаҳон забт этган ғуссаси билан кураганича қолди.

— Асад ака...— деди у бутун вужуди билан хўрсиниб,— учрашган жойимизни қаранг...

Ҳеч нарса тушунмаган Хазиначи Полвонга қаради. Бу ўзгаришдан гарангсираган Полвон лол эди. Қиз эса шахт ила ўрнида турди-да, Чори хазиначининг қаршисига чўк тушди.

— Жон ака!— деди у ёлвориб.— Бола-чақаларингизни яхшилигини кўринг! Мени Асад акам билан холи қолдингиз. Сизга... Топиб бераман...

Қиз жавоб кутмай, телефон дастагини олди-да, ғайрат билан рақам тера кетди.

— Нафис! Бугун уйингизда ким бор? Бўшмисан? Яхшилаб кулоқ сол, жоним... Ҳозир бир одам боради. Хавотир олма, синалган акаларимизлар... Айтганинг бўлади... Минг раҳмат, Нафисичка!

Сўнг шу шиддатда бир парча қоғозга нималарнидир ёзди-да, Чори хазиначига тутди.

— Мана шу адресга борасиз... Менинг уйимнинг олдида...

У довдираб қолган Хазиначини қўлтиқлаб олди-да, эшиккача бошлаб борди:

— Ака! Кечирасиз энди...

— Ие! Бизни ҳайдайсизми, париларнинг ғазабкори?— деди ўзини ўнглаб олиш ҳаракатида Чорибой.

— Илтимос қиялпан, акажон! Нафиса кайфингизни чоғ қилади, хавотир олманг!..

Хазиначи дўстига кўз қисди:

— Худо омадингизни берди, Полвонларнинг бахти чопгани!

Полвон ҳазилга ҳазил улай олмади. Негадир:

— Буниям олиб кет!— деди қизариб.

Қиз бирпасда серҳаракатлигини йўқотиб, эшикнинг олдида қотиб қолди.

— Асад ака...— деди овози қалтираб.— Кейин... Сўқарсиз... Майлими?— унинг кўзлари яна ғамгусор илтижо билан боқди.

— Энди муомилани яхшилаб, суҳбати жамшид қураверасиз, полвонларнинг маданият кўрмагани!— деди тиржайиб Хазиначи. Унга яна аъло кайфият қайтган эди.— Хайр!— у ҳамон Полвонга мутеларча тикилиб турган қизга, сўнг дўстига кўз қисди-да, чиқиб кетди.

Уртага суқунат чўқди. Қиз ҳамон мутелик билан йигитга қараб турар, хонанинг ҳавоси титроққа тўлган, чироқ ҳайрон бир қиёфада зиё таратар эди. Полвон деразалардан кўчаларнинг шовқини бемалол бостириб қираётганини кўрди. Баҳайбат гавдаси билан шовқинни хуркитиб юриб борди-да, деразани беркитди. Телевизорнинг экрани ўчган... «Ким ўчирди?» ўйлади Полвон. У тушуниб бўлмайдиган бу шаҳарнинг аллақандай ўйинига қўшилиб қолганини, атрофида ҳеч қачон у билан кечмаган қандайдир воқеаларнинг шарпалари пайдо бўлганини билди.

— Асад ака! — деди қиз. — Мени бундай ҳолда учратаман деб ўйламаган бўлсангиз керак?

Нима деяпти? Қанақа Асад? Нимага у бу телба хотинни олдида бузоққа ўхшаб анграйиб турибди?

— Гап бундай... — ғижинди Полвон. — Бу энағар Хазиначи кўздан қолган. Қайси

штони йўқни кўрса, пари деб ёпишиб олади... Хўш... Яна сизга айтсам, бизга раҳматлик намиз Қайнар мўмо Панжи деб исм қўйганлар, худога шукур...

Қиз пириллаб юриб Полвоннинг ёнига келди. Икки қўлини кўксига қўйганича, суйиб-пишиб ёлворишга тушди.

— Илтимос, мени худо қарғгани ҳам етар... Сиз ҳам... Жон Асад ака! Хоҳласангиз, сёқларингизга йиқиламан... Мени танимасликка ҳақингиз бор... Аммо бугун уришманг!

Полвон қизнинг илтижолари юрагига тегаётганини, кечаётган воқеанинг ботин бир кучи уни ўз йўлига сола бошлаганини сезди...

— Мен... Асадманми?... — деди у зўрға жилмайиб.

— Ҳа! Ҳа!.. Асад акамсиз! Менинг Асад акамсиз! Соғинишни билмаган, йўқлашни билмаган Асад акамсиз!

Қиз энди ўзини унутиб, ёниб гапирарди. У гапидан тўхтаб, Полвоннинг кўзига қайғуо кувонч, умиду ҳадик билан қаради. Кейин оҳиста юриб келди-да, Полвоннинг кўксига бош қўйди.

— Асад ака... Асад ака...

Полвон бирдан, қиз бу сўзларни такрорларкан, унга ўз ҳаётини, азобларини, соғинчларини, армонларини, ҳеч қачон ушалмайдиган умидларини, ногаҳоний бу учрашувнинг қувончларини сўзлаб бераётганини сезди ва ўзи ҳам Асад эканлигига ишонаётганини пайқади. У қизнинг икки елкасидан тутди-да, кўкрагидан ажратди. Кулди.

— Хўш, — деди у қизнинг кўзига термилиб. — Бу, укағар Хазиначини қувиб юбординг...

Полвон қизни сенлаганидан уялиб, гапини йўқотди. Қиз яна бошини унинг елкасига қўйди.

— Сенлайверинг, Асад ака... Мен ҳаммасининг аввалгидай бўлишини хоҳлайман...

Полвон бирдан ўзини эркин ҳис қилди.

— Нима қиламиз энди? — сўради у жиддий тарзда. — Сиз рақсга тушиб, мен яна қарсак чаламанми?

Қиз қўлчасини «жим» дегандай Полвоннинг оғзига қўйди.

— Э, укағарди қизи-я! — деди йигит қизни эркалаган бўлиб...

Қиз хурсанд бўлиб, маъюсгина жилмайди.

— Эски гапларингизни йўқотмапсиз...

Полвон борган сайин ўзининг Асад эканига ишона борарди. У бу қизни қачонлардир кўрганига, ҳамсўхбат бўлганига, ҳатто... яхши кўрганига иқрор бўла бошлаганди...

— Юр, — деди у кутилмаганда ғайрати кўзғаб, — хонага қамамай, шаҳрингни бизгаям кўрсат. Момағар Чори қочиб кетди. Кейин ресторанга кирамиз...

У танига ғайратини сиғдиролмаб, стол устида турган ярим шиша коньякни даст кўтарди-да, қултиллаб юта кетди. Бўш шисани негадир диванга ирғитди. Бошини тебратиб роҳат қилди. Қиз тутган бир бўлак мандаринни олмасдан:

— Узинг е, — деди меҳри ийиб.

Шаҳарни меҳнаткаш халқ тарк этган, тунги кўнгил очиш ишқибозларию ажралишдан кўрқадигандай, бир-бирларини маҳкам ушлаб олган ошиқлар; тўп-тўп кезинган кечки таълим талабаларию милисалардан бўлак ҳеч ким йўқ. Улар «Инқилоб» хиёбонига элтадиган кўчага юрдилар. Шиша деворларидан нур оқаётган «Гуллар» дўконининг олдида қиз тўхтади.

— Эсингиздами? — деди у, — Менга мана бу дўкондан гул олиб бермаганингиз?..

— Аҳмоқ бола эдим-да, — «эслашга тушди» Полвон. — Ўзбек йигити қизига гул берса, ўрисча бўлиб кетади деб ўйлардим-да...

— Жинни эдингиз...

Бирдан Полвон бу сўзни кимдан эшитганини, кимга гул олиб бермаганини эслаб, донг қотиб қолди... Товба! Худоё товба! Ахир, бу сўзларни... Дилором айтарди-ку! Ахир Дилоромга гул олиб бермаган эди-ку! Қудратингдан! Бу не сир?

— Асад ака...

Полвон қизнинг хотиралар туманида сузиб юрган овозидан ўзига келди.

— Асад ака, — дерди қиз олис воқеани хотиралар ичидан тортиб чиқараётгандай, — эсингиздами, «Дон Жуан»га кирганимиз?.. Мана бу театрга кирганимизни айтаяпман... Ярмигача ўтириб...

— Укағар Хазиначи «Дон Жуан»ни ярмини кўрган одамни ҳам маданиятсиз дейди-я...

Кулишди. Энди Полвон ўзининг Асад эканлигига аниқ ишонган: бу воқеаларни аслида қачонлардир Дилором билан бошдан кечирганини ҳис қилиб турса ҳам, ўша ҳаётни мана бу елкалари очиқ қиз билан ҳам яшаганига ишонар эди. Улар кечки шаҳарни сайр қилиб юрарканлар, ҳар муюлишда, ҳар қадамда ўзларини қачонлардир боғлаб турган воқеаларнинг изларини топишар, кулишар, бир-бирларига суйканишар, ихтиёр кетган маҳаллари бир-бирларининг бағирларига ташланишар ва бу кечанинг ортида айрилиқ борлигини сезишиб, йиғлашар эди. Йўқ! Полвоннинг кўзидан ёш келгани йўқ. Биродарлар, дил деган сабил ёшсиз ҳам йиғлайверади...

Улар айланиб яна меҳмонхона остонасига етиб келдилар.

— Энди бу учрашувимизни ювмасак бўлмас, — деди Полвон, — Қани, бошла! Сенинг шаҳринг.

Қиз унга меҳр тўла кўзлари билан қараб турарди.

— Йўқ, — деди у, — энди хайрлашамиз...

— Э... Гаранг қилма-да энди!.. Бўлмаса меҳмонхонага юр...

— Асад ака... Ҳозир... Хайрлашамиз. Хўпми? — деди қиз ва Полвоннинг кайфияти бузилаётганини сезиб, эркалади: — Ўзимнинг Асад акам!..

— Энди... Чой ичмасак, қандай бўларкан...

Қиз Полвонга бутун вужудини бахш этиб термулганича, оппоқ, жажжи қўлчаларини чўзди:

— Хайр... Хайр, Асад ака!

У йигитнинг баҳайбат кафтларида бармоқчаларини бироз ушлаб турди-да, бошини бир томонга хиёл энгаштириб, жилмайди:

— Хайр...

Қиз Марказий дўкон тарафга қараб жўнади. Полвон нима қиларини билмай, ҳасрат билан қараб турарди. Бирдан у қизнинг на телефони, на адресини олмаганини эслади.

— Дилором! — деб бақирди у беихтиёр. Қиз ортига бурилмай, ер ости йўлига тушиб кетди...

Полвон бу воқеанинг моҳиятини ҳам, ўзининг кимлигини ҳам ўйлашга қурби етмай узоқ турди. У ўзида катта ўзгаришлар кечганлигини, қишлоқдаги Панжидан фарқи борлигини англади. Шундан сўнг беихтиёр ресторанга қараб юрди.

Половон шовқинли нотаниш куйдан қўлоғи битиб овқат еган бўлди. Официант зўрға топиб келган яримтани икки бўлиб ютди. Бошида ғира-шира хушбахтлик шарпалари айлана бошлагач, ресторанининг созандалар ўтирган тарафига қараб хаёлга толди. Кейин бирдан нимадир эсига тушгандай бурилиб, ёнига қаради. Дераза тагидаги столда икки йигит икки қиз билан вақти чоғлиқ қилиб ўтиришарди. Полвон улардан кўзини олдию яна сачраниб қаради... У!.. Ана... Қачонлардир унинг бағрини хун этган Дилоромхон кайф-сафо қиялптилар-ку! Ёнидаги ким? Эрларимикин ё ўйнашчалари? Полвон босиқлик билан ўрнидан турди. Хотиржамлик билан столларни айланиб ўтди-да, Дилоромларнинг қаршисига бориб, қизнинг кўзига тик қаради. Дилором унга бир разм солди-да, ҳеч нарса кўрмагандай суҳбатни давом эттирмоқчи бўлди. Аммо шу пайт йигитлардан бири Полвонга ўгирилди.

— Бизда ишингиз борми? — деб сўради у, энсаси қотиб.

— Сенда эмас... — Полвоннинг кўзи ҳамон Дилоромда эди. — Мана бу қизчада ишим бор.

— Менда? — ажабсинди Дилором.

— Ҳа, сенда... Танаймай қолдингми?

— Нима бало, мастмисиз? Ҳозир милиса чақираман.

Дилоромнинг аччиғи чиққанди.

Аёлнинг ёнидаги йигит кўзғалди.

— Жанжал чиқармоқчимисиз? — деди у беписанд оҳангда, заҳарханда тиржайиб.

— Утир-э! Преслаб ташлайман!

Полвон уни елкасидан бир босиб, жойига қайта ўтқазиб қўйди.

Иккинчи йигит тавозе билан ўрнидан кўзғалди.

— Ака, мен сизни таниб турибман. Чаганаликсиз... Юринг, коридорга чиқиб гаплайлик... — у шундай деб қўлини кўксига қўйди.

Полвон «Чагана» сўзини эшитгач, яна босиқ қадамлар билан юриб кийимхона олдига келиб тўхтади.

— Гапир!

Йигит одоб қоидаларини заррача ҳам бузмай, хуш жилмайдиганича, Полвонни қўлтирдан олди:

— Ака, — деди мулоимлик билан, — бир маишат қилгани келган эдик... Илтимос, энди бузманг... Пулигача тўлаб қўйганмиз... Сиз ўзимизни суйган Панжи полвонимизсиз...

— Сенинг исминг нима? — сўради Полвон. Энди у жанговар қиёфасини йўқотган, сулҳ учун тайёр алфозда турарди.

— Асад, — деди йигит ширинсухан ҳозиржавоблик билан.

— Нима?!

Полвон ҳайқириб юборганини ўзи ҳам сезмади. Кийимхона атрофида жимлик чўкди. Ҳамма томоша илинжида улар тарафга ўгирилди.

— Асад... — деди йигит гуноҳи нимада эканлигини тушунмай жовдираганича.

Полвон бир дақиқа йигитга оғир қараш қилиб турди-да, бурилиб ресторандан чиқиб кетди.

Полвон уйғонганида Ҳазиначи ҳали қайтмаган эди. У стол устидаги маъдан сувни шишаси билан олди-да, креслога ястанганича хўплаб, кеча кечган воқеаларни бир-бир хаёлидан ўтказди. Сўнг Чаганани, ниҳолларини, табладаги отини, курашга тушаётган полвонларнинг ўйин кўрсатишларини, халқнинг ишқибозлик гаштида гоҳ тош қотиб, гоҳ

гувиллашларини эслади ва ҳозир ўша дунёдан нақадар узоқда эканлигини сезди. Юрагига соғинч тўлкини урилиб, энтиқди. Шунда бирдан кечаги воқеаларнинг маъносига етгандай бўлди.

Ё кудратингдан! Нима ўйин кўрсатдинг? Ақлдан озган Панжибойга кўрим қилдинг-ку! Наҳотки, унга кечадан буён бировнинг умрини яшатаётган бўлсанг?..

Полвон шишадаги сувдан яна бир ҳўплади. Аён! Кечадан буён бировнинг умрини яшаётгани аён!

У нарсаларини тез йиғиштириб, жомадонга солди-да, ташқарига чиқди. Такси олиб автобекатга борди. Узоққа кетадиган машиналарнинг шофёрлари уни дарҳол ўраб олишди.

— Қаёққа? Чаганага? Э-ҳе... Ҳеч ким бормаиди.

Думалоққина бир шофёр ҳазил аралаш гап ташлади:

— Минг берсангиз...

Полвон индамасдан «Волга»нинг ўриндиғига ўзини ташлади...

СЕВГИ

Бошимга тушди ғам тиғи, бало тоши, ажал захми,
Кўр, эй, ҳижрони золимким, нелар бошимга келтурдинг.

Алишер Навоий

Абдурахмон Чаганада вояга етган. «Туғилиб, вояга етган» деб ёзмаётганимизнинг сабаби шундаки, унинг қаерда туғилганини ҳеч ким, ҳатто ўзи ҳам билмайди. Вояга етган жойи эса аниқ — Чагана, болалар уйи, мактаб, стадион, уларга элтадиган кўчалар, кўчалар четидаги тупроқ томли пасткам уйлар, аллақандай ноқулай тарзда мувозанат сақлаб турган деворлар, деворлар ортидаги дарахтлари бир-бирига мингашган боғлар... Шу.

Эсида қолгани шу. Аммо шунга ҳам шукур этмоқ керак, чунки Абдурахмон Чаганага бормаганига йигирма беш йилча бўлиб қолди. Йиллар ўтгани сайин хотира вақтнинг беадад кенгликларида чўзилиб ётган узун вужудини йиғиштириб, бир жойга тўплаб оларкан. Энди Абдурахмон Чаганани ўйласа, юқоридаги маназара «лип» этиб пайдо бўладию, орзиқтиришга ҳам улгурмай, юракни батамом забт этган майда-чуйда ташвишлар қомига чўкиб кетади.

Ўрисианинг бу шаҳарчасида Абдурахмон ўзини бегона сезмайди — ҳаммага аллақачон эл бўлиб кетган. Илгари, пиво мўл маҳаллари майхонага кирсами, ў-ҳў, «Алик! Алик!» деб қақирганнинг сони минг эди. Олдига қуритилган балиқдан ҳам, муздай пиводан ҳам суриб қўйишарди, кўзлар сархушлиқдан сузила бошлагач, кўп қатори ашула ҳам айтарди. Ростини, ашулани ҳаммадан яхши айтарди. Қўшиқ авжлангани сайин унинг кўзлари юмилар, ичи ўтда куяётгандай юзлари бужмаяр, лабида аллақандай аламли табассум пайдо бўлар эди. Жўр куйлаётган ҳамшишалар бу табассумга кўзларини тушгач, бирин-кетин қўшиқ айтишдан тўхташиб, унга завқланиб термулишар, уларнинг ҳам юзлари оҳангдан уфураётган тушуниксиз азобнинг нафасини сезиб бужмаяр; чидай олмасдан бошларини сарак-сарак этишар эди. Овознинг кенглигини тан олгувчи бу ернинг қўшиқлари Абдурахмон бўғзида пиво шинавандаларининг қулоқлари ўрганмаган нотаниш нолалар, фиғонлар, ёлворишлар, ўксинишлари бўзлашларга қўшилиб, афсунгар бир ҳолат касб этардиким, майхонага сигарет тутуни ва балиқ ҳиди аралаш сукунат чўқарди. Қўшиқнинг энг баланд пардаларида шикаста ҳазинликка йўғрилган зўриқиш пайдо бўлар, бу зўриқиш овознинг ожизлигидан эмас, балки эскигина пахталик кийган шу одамнинг юрагида пайдо бўлган ҳасратнинг зўри эканлигини бада-нини вижирлаб турган сукунат ҳам ҳис эта бошлар эди. Қўшиқчининг юмуқ кўзларидан сизган ёшлар ажинларнинг ариқчаларидан оқиб, лабларига тушар ва қўшиқнинг таъми шўрга ўхшаб туюларди... Буфетчи Роза бўялган ғар кўзларига ярашмаган сипо бир алфозда қўшиқ тинглар, ҳар дам-ҳар дамда шавқини яширолмай «чёрт!.. чёрт!..» деб кўяр эди. Албатта, қўшиқ тугаганидан кейин ҳам сукунатни биринчи бўлиб бузиш лаззатидан ўзини марҳум қилмасди:

— Алик! — деб қичқирарди у пештахтанинг орқасидан. — Алик! Жоним! Бу ёққа кел! Йигитлар, Аликни тўппа-тўғри менинг кучоғимга жўнатинглар-чи! Алик! Жоним! Бу нима қилганинг? Юракларни қон қилиб юбординг-ку! — Сўнг одамларнинг ҳазил-мутуйибаси остида пештахтага суяниб турган Абдурахмонга шахт билан энгашарди-да, сигарет исини анқитиб, йигитнинг лабларидан шартта ўпиб олар; сеҳрларларга хос ўктамлик билан пештахта тагига энгашар, лаҳза ўтмай шиша ичида аллақандай ўртаниб турган ичимликни икки митти қадаҳга қўяр эди: «Алик! Сен фақат коньяк ичишинг керак! Бошқаларга пиво ҳам бўлаверади! Қани, ол! Жоним, овозинг маст қилди-қўйди! Бўлди, энди сени Машага бериб қўймайман...»

— Раҳмат, Розочка... — дерди Абдурахмон, қўшиқнинг ҳоври кетмаган товуши титраб...

Энди бу гаплар — пиво кўп бўлган замонларнинг гаплари.

Ҳозир пиво ҳам топилмайди, кўшиқ ҳам айтилмайди. Ҳамма сиёсат билан машғул. Яқинда заводда бир куплик иш ташлаш ҳам бўлди. Митинг...

Абдурахмон чорак асрдан буён истиқомат қилаётган бу шаҳар ўттизинчи йилларда қурилган. Тўғрироғи, аввал завод, кейин унинг атрофида шаҳарча барпо этилган. Тантанали йиғилишларда ирод этиладиган маърузаларда, «оловқалб комсомолларнинг бунёдкорлик қудрати туфайли қад кўтарган завод» ҳақида пинак бўзмай сўзланса ҳам, аслида уни «халқ душманлари» — эълан қургани шаҳар аҳлига аён. Заводнинг биринчи ишчи-хизматчилари ҳам ўшалар. Уларнинг битта-яrimi ҳозир ҳам барҳаёт. Одамови, камгап бу одамлар айниқса йиғинлардан, учрашувлардан кўрқадилар. Бир гал заводнинг маданият уйидаги мажлисга пенсионер Комаровни кўярда-кўймай олиб келишди. Чол минбарда бирпас довридаб турди-да, сўнг бирдан асабийлашиб қичқира бошлади: «Шу гаплар... кимга керак! Гапириб бўлмайди ахир! Тушуняпсизларми?.. Э, жин урсин!..» У ҳўлқаси тўлиб, саҳнадан кутилмаган чаққонлик билан сакраб тушди-да, эшикка қараб йўналди. «Дмитрий Иванович! Дмитрий Иванович!..» деб чақирди ҳовлиқиб маданият уйининг директори Пашка Чиройли, «Дмитрий Иванович бўлсам нима бўпти! Мана, олтмиш беш йилдан буён Дмитрий Ивановичман! — чол бир зум тўхтади-да, аззойи бадани қалтираб, кўлларини силкитганча яна бақира бошлади: — Эртак эшитгиларинг келиб қолдими?! Сталин бўлганда сенларга эртагини кўрсатиб кўярди!.. Мана шу ерда, — чол депсиниб, худди оёғи турган жойга ишора қилди, — ота-онам ётибди! Ака-укаларим ётибди! Мана сенларга эртак! Ҳе, онангни!..» Чол бақира-бақира, сўкина-сўкина кўчага чиқиб кетди.

Ушандан кейин Абдурахмоннинг кўзига маданият уйи аллақандай совуқ кўриниб қолди. Маданият уйи ёшлар унутиб юборган лагерь ўрнида қурилганини билса ҳам, ўликларни қишда бир четга тахлаб қўйилганини, кейин, баҳор пайтида музи эрий бошлаган мурдаларни бир-бирининг устига саржиндай тахлаб, ўрмон четидаги сайхонликка кўмишганини эшитган бўлса ҳам, барибир, худди маданият уйининг поли тагида Комаров чолнинг ота-онаси, ака-укаларининг мурдалари ётгандек туюлаверади.

— Алик, Большой театримиз сенсиз ҳувиллаб қолди... Е «Ла Скала» билан шартнома туздингми? — Ҳар учрашганда энди Пашка Чиройли шундай деб ҳазиллашадиган бўлди. — Жиддий гап кўп, Алик... Кел... Сен келсанг, областда албатта биринчи ўринни оламиз. Москвага қақришади. Телевидение!.. Хорижга чиқсак ҳам ажабмас...

Абдурахмон «хўп» дейдию бормайди.

Шаҳарда эса бошқа бош урадиган жой йўқ. Кутубхона, қироатхона, кинохона, ресторан... Кинохона ва ресторан кутубхона ва қироатхонадан фарқли ўлароқ — гавжум. Махфий завод жойлашган махфий бу шаҳарда сирли бир тасодиф туфайли маданий-маиший ҳордиқ чиқаришнинг бу икки маскани коммунистик меҳнатдан ҳориган меҳнаткашларнинг бахтига, шундоқ бир-бирининг қарама-қаршисида жойлашган. Хоҳласанг кинога, хоҳласанг винога — фақат кўчани кесиб ўтсанг бўлди. Кимдир кинодан чиқиб винога киради, кимдир ресторандан чиқади-да, шаробдан бўшашган кўнгли ғуборини кеткизиб, ҳинд куйлари остида ўкириб-ўкириб йиғлагани кинохона томон равон бўлади. Кинохонага етолмасдан, кўчага ётиб олишгач, сўнгги дақиқагача бетарафликка қатъий амал этиб турган мелиса нарядига кўлига тушади... Умуман, кўпинча кўчани кесиб ўтиш, баъзи бир командировкага келган енгилтаклар ўйлаганидай, хавфхатардан холи иш эмас, чунки смена тугагач, негадир заводнинг эшигиданоқ ширакайф ҳолда чиқадиган меҳнаткаш халқ айнан шу жойга етганда кайфнинг нўққисига чиқади ва тушолмасдан гоҳ кинохона эшигига, гоҳ назоратчи Даша холадан созлаб дакки эшитишгач, ресторанининг буфетигаоқиб туради. Буфетга кучи етмайдиганларни кучи етадиганлар меҳмон қилади. Кучи етадиганларнинг назарига тушмаганлар ҳам ўзларини йўқотиб қўймадилар. Чўнтакларнинг хотинлар кўзидан пинҳон тирқишларида эзилиб кетган сўмлар ғайратли ташкилотчиларнинг ташаббуси туфайли қўлбола ароққа, вино деб аталувчи қандайдир қизғиш ичимликка ва яна бир балоларга тезлик билан алмаштириб келинади. Шаҳарнинг бу муҳташам марказига туташган ҳамма тор кўчаларда бу бахтиёр одамларнинг тўдалари илҳом билан шишаларни бўшатишга киришадилар. Кейин ажабтовур ҳодисалар рўй беради. Шаҳар, гўё тортишув кучи таъсиридан кутулгандай, ўзини енгил ҳис этади. Кўчалар ёсуман бир қудратнинг хушбахт шамолида лапанглаб рақсага туша бошлайди. Кўчаларнинг ўнг томони сўл томонда, сўл томони эса ўнг томонда пайдо бўлиб қолади. Уйларнинг тартиблари чалкашади. Масалан: Ленин кўчасидаги иморат Маркс кўчасидаги иморатнинг ўрнига кўчади. Негадир Колянинг хотини Машанинг эри билан қўлтиқлашиб жўнайди. Машанинг эри эса эрталаб умуман эри йўқ Людка Безорининг каравотида уйғонади. Одамлар тонгда бу табиий офатнинг оқибатларини тузатишга киришадилар. Кўчалар оғриган бошларини чангаллаганларича, тонгнинг муздай ҳавосида ўзларига келиб, қизариб чиқаётган қуёшга бемаъно термулган кўйи мустарликда қотиб турадилар. Иморатлар кўчаларнинг карахтлигидан фойдаланиб, ҳеч нарса кўрмагандай, темир-бетон гавдаларига ажиб бир иффату мўминлик бахш этган ҳолда ўз ўринларига келиб ўрнашадилар. Бирмунча сўкиниш, бақи-

ришу чақиришлардан кейин, синган эшиклару идишлардан ташқари, ҳамма нарса ўрнига тушади. Оилалар паспортдаги муҳрлар асосида бирлаша бошлайдилар. Албатта, ҳеч ким ўзини гуноҳкор ҳис қилмайди. Ҳамма шайтон йўлдан урганлигини бир оғиздан қайд этади. Бошқа сабабларни излаб ўтиришга вақт ҳам, тоқат ҳам топилмайди. Чунки, соат миллари оиладаги бахтиёр онлар тугаб, шонли меҳнат лаҳзалари тобора яқинлашиб келаётганига кафиллик бериб, бонг урадилар. Машина ишга тушади, усуналар ғувиллайди, заводдаги минглаб темир тишли филдираклар бараварига айлана бошлайди, пўлату чўянлар олов сачратиб, одамлар истаган шаклга киради... Аммо, шайтон ҳам бўш келмайди. У оғриётган бошларни роҳат-фароғат сари элтгувчи одатдаги йўлни бетўхтов яққоллаштириб, кўнгилларга ғулғула солиб туради. Беқарорликда ўртанаётган кўзлар бир-бирларини адашмасдан топадилар, чўнтакларнинг пинҳон тирқишларидан яна эзилган сўмлар чиқиб, энди ҳеч кимнинг воситасисиз, ўзларини бориб шишаларга алмаштириб келадилар... Шайтон аралашгандан кейин шундай бўлади-да!

Абдураҳмон бу содда, гуноҳи ҳам, тазарруси ҳам самимий шаҳарнинг барча телбаликларига аллақачон ўрганиб қолган. Урганиб қолганига эмас, унинг гуноҳига ҳам тазаррусига ҳам шерик. Кўп қатори Шайтоннинг ҳам баъзи гапига кириб туради. Демокчимизки, нима деса, бажаргани югуриб кетавермайди. Тўғри, ич деса — ичади, лекин кучқурун, Шайтон кўчаларни қанча ҳилпиратмасин, иблиснинг айтганидан чиқолмайдиган бечора хотинлар «Алик, юр бизникига, юра қол!.. Ашула айтиб берасан...» деб қанча нозик адолар этишмасин — у тўғри уйига келади. Мана, йигирма беш йилки, бирор томонга бурилмасдан, кечқурун еттида остонада ҳозир у нозир. У уйдагилар билан аллақандай ютоқиб, қувончини яширолмасдан кўришади: хотини Машани ҳам, қизи Люсяни ҳам маҳкам бағрига босади. «Дадам ҳар кун ишданмас, армиядан келади», дейди сўзга чаққон Люся. Абдураҳмон овқат маҳали ҳам, телевизор кўриб ўтиришганда ҳам, хотини ва қизига меҳру муҳаббат билан тикилиб кўяди. Дунёда шундай яқин одамлари, уйи, заводда обрўйи борлигини ўйлаб, қувонади. «Люсенка, — дейди у ўзининг бахтидан тамом эриб, — бир пиёла чой узат-чи, қизим». Люся чой узатиб энгашиганида, қизини эркалаб, бетига оҳиста уриб кўяди.

Бу пайт Маша ўзига ярашган узун ва кенг хитойи халатга ўраниб, олиймақом зотларга хос сиполик билан «Работница» журналини варақлайди. Унинг ўзини туттишида ҳақиқатан ҳам одамларни чўчитмайдиган, аксинча, ийдирадиган бир виқор борким, кўзни қамаштирадиган даражадаги ҳусни билан қўшилиб, юракларни тамоман таслим қилади. Заводда Машанинг «Малика» деган лақаби бор. У таъминот бўлимида ишлагани учун, ўз мажбуриятларини унутишни яхши кўрадиган бошқа заводларга тез-тез командировкага бориб туради. У ташриф буюрган куниёқ исёнчиларнинг ҳаммаси сўзсиз қуролсизланиб, дўстлик ва ҳамкорлик ҳақида шартномага қулларча тавозе билан қўл қўйишга мажбур бўладилар. Кейин қадрдон корхонасининг обрўйини туширгиси келмаган абжир ходимлардан бири унинг шарафига албатта энг ҳашаматли ресторанда камтарона базм беради. Негадир, бу абжир ходимларнинг барчаси эртақдаги шаҳзодаларга менгзаб, бежирим кийинган ва ўктам бўладилар. Уларнинг бу сифатлари устига, латифа айтиш санъатини ҳам мукаммал эгаллаганликларини алоҳида таъкидламоқ лозим...

Абдураҳмон хотинини ўртаниб, дилу жигари пора бўлиб яхши кўради. Машани биринчи бор кўрганида қандай титроқ ичида қолган бўлса, чорак асрдан кейин ҳам уни худди шундай титроқли харорат билан севади.

— Маша, — дейди у Люся бошқа хонага чиққан заҳоти, — мен сени яхши кўраман.

— Раҳмат, Алик, — дейди Маша журнал ўқиган кўйи.

— Мен сени сочингни, кўзингни, қулоғингни, бурнингни, оғзингни... бор туришингни яхши кўраман! — дейди Абдураҳмон, ичидан бостириб келаётган меҳру муҳаббатдан зўриқиб.

— Раҳмат, Алик, — дейди Маша авзойини ўзгартирмай.

— Маша...

— Жим, Алик... Жим! Қизиқ мақола экан...

Абдураҳмон негадир хижолат чекиб, бир қадар ўксиниб сукут тартади. Хаёлга чўмади...

...Тақдир тақозоси билан бу шаҳарга келиб қолган аскар бола бу самовий мавжудот билан рақсга тушаётганига ишонмайди...

«Сен менга ёқасан, аскар...»

«Сен ҳам...»

«Фақат эҳтиёт бўл, аскар. Мени ёқтирганлар ўзини унутиб юборади. Мен сеҳргарман, аскар...»

Аскар ўзини унутади. Бахтиёрликдан тўлиб унутади. Утмиш... Утмишда нима бор? Болалар уйи, мудом бўғизга тиқилиб тургувчи, миттигина юракни тинмай эзгилайдиган баҳайбат ҳасрат... Ҳеч қачон уни кўргани келмайдиган ота-онанинг бола хаёли яратган ғўзал сиймолари... Кутиш. Умид. Соғинч... Соғинч. Соғинч... О, албатта, унутади! Маша, кўлларинг бунча меҳрибон! Маша, кўзларингда фақат меҳру муҳаббат! Маша, юзларинг бунча оппоқ! Маша, нега бунча чиройлисан?! Маша! Маша! Маша! Бутун

дунё — Маша! Утмиш керак эмас — кетаверсин! Ватан? Менинг Ватаним — сенсан, Маша! Маша! Маша! Маша! Маша! Маша! Ма-ша-а!.. О, нега бу бахтиёр тушдан қўполлик билан тепиб уйғотасан? Мен ҳаммасини биламан, Маша! Сенга бир қарашданок, вужудингни қайси инфлос ўраларнинг бурқсиган яғмоларига раво кўрганингни аён биламан... Нега мени бунча бемалол сотасан, Маша!?

«Барибир сени севаман, Алик»...

Сенлар қанақа севгини расм қилдиларинг ўзи, Маша?! Бўлди, кетаман... Падарингга минг лаънат сени, Маша! Ахир, Люся билан сендан бошқа шундай кенг жаҳонда ҳеч кимим йўқ! Соғинчада ўламан, лекин ҳеч қачон сени кечирмайман, Маша!..

«Мен сени севаман, Алик...»

Шунақа ҳам севги бўладими?..

«Мени кечир... Кечир...»

Неча марта кечириб керак, Маша!? Охирги марта? Шайтон йўлдан урди? Ҳа, шайтон йўлдан урди! Фақат у айбдор!.. Мен йиғлаяпман... Сен ҳам йиғлаяпсанми? Нега, Маша, Нега?!.

«Сени севаман...»

Мен ҳам сени севаман... Мен ҳам сени севаман... Севаман! Се-ва-ман, Маша!..

«Ухла. Ҳаммаси яхши бўлади, ухла...»

Ҳа, ухлаш керак, Маша. Бахтиёр бўлиш учун ухлаш керак, Маша... Ухлаш керак. Фақат ухлаш керак...

— Алик... Алик...

Абдурахмон кўзларини очади. Хотини сочларини силаб эркалатади.

— Чарчабсан, жоним. Тур, каравотга чиқиб ёт... Мен ҳам ҳозир... Хўпми?

Хўп... Хўп... Ухлаш керак... Ухлаш...

Бу шаҳарда истибодини ўрнатган Шайтон тавсияси бўйича яшагина ўзини омон сақлаб қолишини Абдурахмон яхши билади. Уйлаб ўтирмай — яшайвер! Бошингда сархуш туманлар сузиб юрсин; кўчалар мавжланиб, оёқларинг чалқашсин; кун бўйи интиқ кутган шишадаги орзунг — ягона армонинг билан учрашганингдан кейин — тамом! — муаммолар онасининг ... га кириб кетади. Сен — ғолибсан. Ҳаёт пешонасини тириштириб ўтираверсин — унинг жазоси шу. Пул — кўп! Бу ер — шимол бўлганлиги учун бир мойна, махфийлиги учун бир мойна, қочиб кетишмагани учун яна бир мойна... Яна нима учундир мукофот, яна бир бало учун мукофот... Пул кўп! Ҳамма ичади. Аёллар ҳам ичади. Бировнинг ҳаётининг қизиги йўқ. Барча — тенг! Маликаи дилоромнинг бошқаларда ортиқ жойи борми? Қандай қилиб Шайтондан зўр келсин? Абдурахмон кечиради... Икки-уч кун қовоғи осилиб юради. Кулолмаса нима қилсин? Аммо кечиради. Бу шаҳар аҳли кечиримли. Бугунги ғийбат эртага бормай ўлади. Чунки маст-аласт тунлару маст-аластлик иштиёқдаги кундузларда ғаройиб, ақлга тўғри келмайдиган воқеалар шу қадар мўл бўладики, бу ғаройиботлар аллақачон бирор-бир зотни ҳайратга солмай қўйган. Абдурахмоннинг оиласида ҳам ҳар бир муаммо, айниқса, Машанинг энгилтаклиги туфайли юзага келадиган дилхиралик фақат тезроқ унутилиш йўли билангина ҳал қилинади... Аммо, барибир, Маша яхши хотин. Баъзан меҳрибонликни шундай жойига қўйиб қўядики, кўзингдан ёш чиқиб кетади...

Абдурахмоннинг ҳали аскарлик пайти. Взводи темир йўлда кўмир тушираётганда, тўсатдан Машани шундай соғиндики, тўппа-тўғри қизнинг уйига бостириб келди. Устбошига кўмир кукуни ўрнаб қолган, аъзойи бадани қоп-қора... Маша ҳеч иккиланмасдан, қувонч билан ичкарига таклиф қилди-да, тўғри катақдай мўъжаз ваннахонага бошлаб кирди. «Ечин, — деди қиз эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда, — ечин!» Ўзи ишчан қиёфада ташқарига чиқиб, бирпасда қайтиб келди. Пахталикни ечиб, бундан ортиғига журъат этолмай турган йигит унга уялинқираб, довдираб қаради. Машанинг кўлида деярли яп-янги спортча кўйлак-иштон... «Нега сerratийб турибсан? Тез ечиниб, ваннага туш!» Абдурахмон бу буйруқнинг илиқ бир жилвасида, қизнинг хатти-ҳаракатининг табиийлигидан таралаётган хотиржамликда унга тақдир ато қилмаган, аммо борлигини бутун вужуди билан сезган... Она меҳри уфуриб турганини ногаҳон ҳис этди. Ҳис этдию бўғзига йиғи тиқилиб, ваннага тушди. Маша ишчанлик билан унинг елкасини ишқалади, сочларига совун урди... Хуллас, ғайратга тўлиб чўмилтира бошлади. Аҳён-аҳёнда: «Кирингни қара... кирингни қара...» даб қўяр, гўё Абдурахмоннинг кирлигидан лаззатланаётгандек эди. Йигит эса бу нотаниш меҳрибонлик ичида ўзини идора қилолмасди — кўз ёшлари бошидан тушаётган сувга қўшилиб оқарди. У гўё кўчада тупроғу чангга ботиб, сўнг онасининг қўлига тушган болага ўхшар ва бу туйғуни, мана, ёши йигирмага етганида бошдан кечираётганидан ҳўлқаси тўлар, юраги фараҳбахш оромлар қўйнида эркаланар эди. Маша жиддий оҳангда уни коирди: «Қулоғини қаранг! Шошма... Ювишни ҳам билмайсан! Қулоғингни бошингни энгаштириб юв! Сув киради, ахир!.. Ношуд! Кел, ўзим ювиб қўяй!..» Абдурахмон унинг барча буйруғини жон деб бажарар, бошидаги совунни ювиб ташлаган бўлса ҳам, кўзини очишга журъат тополмас эди. Йигит аллақандай мовий осмон тагида учиб юргандай, қўллари билан осмонни ушлаб кўрарди. Чексиз зангорлик худди булутдай юмшоқ эди. Қуёшнинг чарақлаб турганини елкаси билан сезаркан, унинг нурлари илиқ баҳор ёмғиридай кифтидан

зёқларига оқиб тушаётганидан вужуду руҳи лаззатланарди. О, у ҳеч қачон бундай баланд учмаганди...

Шунда Абдурахмон тақдир бу қиз билан уни чамбарчас боғлаганини, энди у ҳозиргина дуч келгани — меҳр остонасида итдай садоқат билан умр кечиришини юраги зирқираб англади. Одамнинг ҳаётида шундай бир сەҳрли дақиқалар бўладики, бу пайтда орзу-умидлар туманида тўзғиб ётган истиқбол кўнгилдан кўтарилган ҳис-ҳаяжонлар шамолида ғуборли пардасини юзидан илқис кўтарди. Бу ёруғ дунёда қандай кун кечиришингиз тўсатдан аён бўлади. Кейинчалик тақдир дарёсида оқиб бораркансиз, қанча ўзгартиришга ҳаракат қилманг, у истакларингиз устидан кулиб, саъйи ҳаракатларингизни барбод этаркан, ҳеч нарсани ўзгартириб бўлмаслигига тобора ақлингиз ета бошлайди. Тақдир шунинг учун ҳам ТАҚДИР-да! Ў, жамияту табиатни ўзгартирмоқчи бўлганлар! Қаранг, жамияту табиатнинг бесарҳад баҳри муҳитлари ҳали биз англаб етмаган, чексизликдан ҳам чексизликдаги мангу маконлар сари бошимиздан шовуллаб, кўпириб, соҳилларидан тошиб оқяпти. Ҳар бир мавжида милён тақдир бир жилваланадию, тубсиз гилдибодларнинг ялмоғиз ўпқонларида ғойиб бўлади. Йўқ, унга қарши туриб бўлмайди, аксинча, уни тушунишга, кўнглини овлашга, ғазабини юмшатишга ҳаракат кўргазмоқ керакким, токи умрингиз осойишталик қўйнида ўстин!

Абдурахмон сағир болалиги дилига жойлаган бир хушёр тажрибадан келиб чиқиб, тақдир билан ўйнашмоқ ҳеч қандай шараф, обрў келтирмаслигини англади. Тақдир исёнкорларни ёқтирмаслиги унга болалар уйдан аён эди. Саккизинчи синфда ўқиб юрганида, тарбиячи Шобердиевнинг юзига туфлади. Бекорга эмас — худо етимча қилиб яратган бўлса ҳам, ҳусни жамоли минг ота-онали қиздан ҳам зиёда, бутун болалар уйининг фахри Салима кечаси навбатчилар хонасидан йиғлаб чиққанидан кейин туфлади. Ёш авлодни коммунистик руҳда тарбияловчи одам мактаб ўқувчисига, бунинг устига, худо ҳам раҳм-шафқат қилмаган бир бебахтга кўз олайтирадимиз?.. Олайтиради. Ҳамма ҳам Салима эмас. Қанчадан-қанча беҳимоя қизлар пана-панада ёшларини арта-арта, тақдирларини қаргай-қаргай, аламларини ичларига ютишга мажбур бўлдилар. Салима биринчи дуч келган одамни — Абдурахмонни Ленин хонасига бошлаб кирди: «Қулоқ сол, — деди хўрсина-хўрсина. — Болаларга айт, мени анов кал зўрламоқчи бўлди. Мени сенлардан бошқа ҳеч кимим йўқ. Сенлар ҳимоя қилмасанг...» Усмирик! Сен қандай яхшисан! Қандай бесабрсан! Адолат ўрнатиш учун бунча шошмасанг, паҳлавон! Балки дostonларни ўқийвериб, ўзингни Алпомиш тасаввур этгандирсан? Балки Кумушининг ҳимоясига отланган Отабек эдингми ўша пайтда? Сен навбатчи тарбиячи хонасига отилиб кирдинг, ойна олдида соч тараётган Шобердиев сенга бурилиб қарадию, мақсадингни англагандай, кўзларини юмиб, лабини чўччайтирди. Сен... тупурдинг. «Ҳа ҳароми! — деганича Шобердиев чўнтақларидан дастрўмолини ахтара бошлади. Кўзлари ҳамон юмук эди. — Шошма... Жойингда қўзғолмай тур... Ҳароми!». У юзини яхшилаб артиб бўлгач, кўзини очди. Абдурахмон унинг кўзи ғазабга тўлганини кўрди. Совет педагоги бундай пайтда нима қилиши керак? Эҳтимол, дераза олдида узоқ тик туриб, сўнг сенга ўгирилмасдан, овози титраганича: «Раҳмат! Тўғри қилдинг, мен аблаҳга бу ҳам оз...», — дейиши лозимиди? Аммо, педагогик шаънига ўчмас доғ туширган бу кал кечирим сўрашни қаердан билсин? У тўсатдан бир сакраб Абдурахмоннинг қаршисига пайдо бўлди ва деярли шу заҳотиёқ бола қорнини ушлаганча, калнинг керилиб турган оёқлари остига шилқиллаб йиқилди. «Ўйнашдан бўлган энағар! Нега бундай қилдинг? Гапир! Жалабни боласи, гапир!» Кейин тепди... тепди...

Абдурахмон кўзини очганида жамоат жам эди. Болалар уи директори Чориевнинг мунғайган юзи унга яқинлашди: «Болам... Абдурахмон... ўзингга келдингми?.. Бу нима қилганинг, болам! Тарбиячининг ҳам юзига тупурадими?». «Тупуради», — деди Абдурахмон, сўнг хонага назар ташлади. У-хў! Оқ халатлилар, мелисалар, кичкина болаларнинг тунги энагалари, Салима... Шобердиев бақиряпти... «Илтмос қиламан... Буларга бир бало бўлган... Психиатрлар келиб текширсин... Ким билсин, балки зотида...» Абдурахмон секин ўрнидан қўзғалди. Уни суямоқчи бўлган Чориевга, «ўзим...» деди-да, негадир ҳаракатсиз қотиб турган одамлар орасидан ўтиб, Шобердиев томон юрди. Шобердиев яна шошганича кўзини юмиб, лабини чўччайтирди. Бола роҳат қилиб тупурди. «Мен сени дуэлга чақираман! — деб қичқирди у, — Мард бўлсанг, чиқ! Яккама-якка!»

Уни директорнинг хонасига олиб киришганида, кўйлаги йиртилган, юзи шилинган, қўллари қон юқи эди. «Ўзингни бос, болам!.. Ўзингни бос! Шайтонга ҳай бер!» — Бечора директор шундай деб жалбираганича, бир қўли билан унинг сочларини тузатар, иккинчи қўлини эса силқитиб, одамларга хонадан чиқинглар дея ишора қилар эди. Чориев хонасидаги диванга ўз қўли билан ўрин тўшаб, бир маҳалгача болага тасалли бериб ўтирди...

Абдурахмон тонг маҳали уйғонди. Чориев ғира-шира бурчакдаги креслода ўтирарди. Бола ҳали уйғонганини сездирувчи бирор ҳаракат қилмаган бўлса ҳам, директор унинг кўзини очганини пайқаб оҳиста гап бошлади: «Болам, энди курашаман деб овора бўлиб юрма! Курашни менга қўйиб бер! Сен кўнглингни бўлмасдан, ўқи... Бу ғурбатхонадан тезроқ кетишни ўйла! Худо хоҳласа, ёмонлар жазосини олади. Ўзи... Шобердиев

яхши одам эмас, болам. Маорифга худони зорини қилдим, керак эмас, дедим, йўқ, мажбур қилишди... Мана энди... Хуллас, ўқиш сендан, кураш биздан, болам...»

Бир ойдан кейин Салима билан иккаласини директор чақирди. Унинг юзида одатдаги меҳрибонлик йўқ, қарашлари жиддий эди. «Сенларга бугун бир гапни расмий тарзда айтиб қўймоқчиман, болаларим. Бугундан бошлаб, тарбиячи Шобердиев бизнинг болалар уйда ишламайди. У ўз вазифасидан озод қилинди... Хўш...» У болаларга синовчан назар ташлади. Абдурахмон ҳам, Салима ҳам бош кўтармай ўтиришарди. Орага ноқулай жимлик чўкди. Директор шахд билан ўрнидан туриб, қўлларини орқасига қўйганча, хонани илдам айлана бошлади. Сўнг уларнинг қаршисига кескин тўхтади-да, бақира кетди: «Сенлар уларнинг кимлигини биласанми! Илдизи етти қават ернинг остида!.. Қариндош уруғи оламни босган! Мелиса гапидан қайтиб ўтирибди. Сенларни элтиб жиннихонага тиқиб қўйишдан ҳам қайтишмайди! Дўхтирлар болаларни текшириш керак, дейди» ...У ўрнидан туриб, хонани олдингидан ҳам тезроқ айлана кетди... «Текшириб бўлишбди!.. Уларнинг айтгани мен ўлгандан кейин бўлади. Ҳали мен тирик эканман!.. Болаларим!.. Абдурахмонжон! Салима қизим! Бу ғурбатхона мениям тўйдириб юборди. Э, боре, деб кетай десам, сенлардан кўнгил узолмайман... Илоё, улғайинглар! Униб-ўсинглар! Бахтли бўлинглар! Шуларни қилганига бир бахтли бўлсаларинг, ўлсам ғўримда тинч ётардим!» Меҳрибон Чориев! Довдир Чориев! Биз ҳеч қачон бахтли бўлмаймиз. Демак, ғўрингизда тинч ётиш насиб этмайди... Эҳтимол, юздан биттамыз... Бизни худо қарғанга. Биз илдизсиз дарахтлармыз. О, онаси юз ўгирган фарзандлар қандай қилиб бахтли бўлсин! Бизни тарафимизни оладиган ҳукумат қаерда, жонкуяр Чориев! Ишчи-деҳқон ҳукумати хўрланганлар тарафида эди-ку!.. Шунисиға ҳам раҳмат! Кўчадан топишиб, боқиб-бовлиганлари учун ҳам қўллуқ! Бахтли болалигимиз ҳеч қачон эсимиздан чиқмайди...

«Энди боринглар...» Чориев улар негадир қўл бериб хайрлашаркан, юзидаги шижоатли ифода аянчли бир тусга кирди. Зўриқиб жилмайди: «Боринглари...»

Салиманинг йиғлаётганини Абдурахмон ташқарида сезди. Қиз кўз ёшлари аралаш болага ажабтовур қараш қилди-да, ётоқхонасига қараб йўналди. Сўнг йўлидан қайтиб, Абдурахмоннинг ёнига бош экканча юриб келди. «Бу кунларни ҳеч қачон унутмайман!.. Абдурахмон! Унутмасликка сиз ҳам ваъда беринг! Бир кун мабодо... — Қиз «бир кун»ни кўрмоқчи бўлгандай узоқларга қаради, — учрашиб қолсак, мана шу аҳволимизни эслаб, қулайлик. Энг бебахт кунларимиз шу кунлар бўлсин! Омин!..» Бола қизнинг кафтлари фотиҳага очилганинг кўриб, шошиб юзига қўл югуртирди: «Омин!»

Қизиқ, бу воқеалардан кейин улар бир-бирларидан нимагадир уялиб юрдилар. Абдурахмон қизни узоқдан кўрганданоқ туриш-турмушидан табиийлик йўқолиб, талмовсираб қоладиган бўлди. Салима ҳам қизариниб сўрашар, тезгина хайрлашар, ёлғиз қолишганда эса, фақат китоблардан сўз очар эди: «Ўқитувчи» яхши... Ўқиганмисиз? «Она»ни ёқтирмайман... Сизни зериктирмайдими? «Меҳробдан чаён»ни кутубхонадан олган экансиз. Кейин менга беринг...» Аммо кўзлар ҳамини бир-бирини топади. Нигоҳлар кимларнингдир елкалар, парталар, синфхоналар, деразалар, мактаб ҳовлисидаги шовқин-суронлар, қуёш нурларию шаррос ёмғирларда бахтиёр гул очаётган баҳорнинг қувончлари, булутлар, юлдузлар, осмонлар оша учрашади. Учрашадилару бу журъатларидан чўчиб, яна бир-бирларини бетоқату бесабрликда излагани ажраладилар. Нигоҳларнинг бу қисқа тўқнашуви телбаваш қўллари билан синиқ тақдирлар устидан юракни бесабр титратувчи ёғдулар тўкади. Соғинаётган, азобланаётган, қасамлар ичаётган, умрини бағишламоққа тайёр кўнгиллари бу лаҳзада изҳорини баён этмоққа улгуради:

«Мен сени севаман»

«Мен ҳам...»

«Мен сени жонимдан ҳам яхши кўраман!»

«Мен ҳам...»

«Сени... мени ташлаб кетган онамдан ҳам яхши кўраман!..»

«Мен ҳам!.. Мен ҳам!.. Мен ҳам!..»

Амма бу сўзлар тилга кўчмайди. Юракнинг алангасида вужудни ўртаб, тошдай қизиб ётаверади.

Абдурахмон кўзлар аллақачон бир-бирига изҳор этган бу сўзларни Салимага фақат армияга жўнашидан бир кун аввал айтишга улгурди. Йўқ, аслида айтгани йўқ — «Утган кунлар» китобнинг оқ саҳифасига «МЕН СЕНИ СЕВАМАН», деб ёзди-да, болалар уйига бориб, дарвоза олдиға ўрмалашиб юрган «чурвақа»лардан бирининг қўлиға тутқазди: «Салима опангга бер». Хизмат ҳақиға нақ бир чўнтак «Ирис» олган болакай физиллаб жўнади. Абдурахмон эса қуш қувгандай шошилиб орқасига қайтди.

Эртаси Ҳарбий Кўмитанинг идорасидан уни кузатгани Чориев хотини билан келди. Гарчи энди Абдурахмон ғишт заводидида ишлаб, ётоқхонада яшаб юрган эса-да, одамшаванда директор ҳаммани қариндоши кузатаётганда, яккамохов бўлиб туришдан ёмони йўқлигини билиб чиққан-да... Бечора Чориев! Ҳар доимғидай меҳрибонлик билан гоҳ йигитнинг елкасига қоқиб, гоҳ тирсагидан ушлаб, бетўхтов насиҳат беради: «Командирларингни гапидан чиқма!.. Ёмон болаларға қўшилма!.. Меҳнат икки кўздан иссиқ —

меҳнатдан қочма... Йўғон бўйинлик қилма! Тез-тез хат ёз! Холанг билан бизни соғинтириб қўйма, жоним болам...» Абдурахмон эса кўзлари билан оломон кезиб, Салимани қидиради. Директорнинг дилафкор меҳрибонлигидан томоқлари ачишиб, атрофга билдирмасдан назар ташлайди. Йўқ... Ҳарбийлар машиналарга чиқишга буйруқ берадилар. Йўқ... Чориев уни маҳкам бағрига босади, хотини йиғлаб қучоқлайди, юзларидан ўпади, қўлига каттакон тугун тутқазади... Йўқ... Автобусларнинг мотори юрғизилади. Оқсоқоллардан бири дуога қўл очади: «...Омин! Ой бориб, омон келинлар!» Оломон сидқидилдан, ихлос билан юзига фотиҳа тортади. Автобуслар кўзғолади... Шунда йигитнинг ҳарбий қўмита ҳовлисидан ташқарида, панжарага суянганча, кимгадир қўл силкиётган қизга кўзи тушади. Салима! Унга қўл силкиятти!.. Хайр, Салима, хайр! Ҳеч ким сени хафа қилмасин! Бахтли бўл.. Қиз қўл силкитганича, қолиб кетади. Стадион... Болалар уйи, мактаб... Кўчалар четидаги томи тупроқли пастқам уйлар... Ноқулай бир ҳолда мувозанат сақлаб турган деворлар... Дарахтлари бир-бирига мингашган боғлар... Хайр, Чагана! Яхши қол... Кўзларни тумандай қоплаган ёш ичидан қандай гўзал кўринасан! Чагана! Униб-ўстирган юрт! Икки йилдан кейин кўришамиз! Хайр...

Абдурахмон бу икки йилнинг йигирма икки йилга чўзилишини ўша маҳали тасаввур ҳам қила олмасди. У армиядан Чориевга бир марта хат ёзди. Аммо бу хатни ёзиш жараёни шу қадар мушкул кечдики, қайта бу ишни такрорламасликка қарор қилди. Агар одамларга ўхшаб яшамоқчи бўлса, ўтмишини — болалигини тамом унутиб яшаши лозимлигини ҳам ҳис этди. Чунки ўтмишда кўнглини ғашлагувчи, юракни ғуссага тўлдирувчи хотиралар бисёр эди. Бу хотиралар унинг елкасидан мудом босиб турар, эркин ҳаракатга йўл бермас, орзу-умиднинг қоматини тупроқдан уздирмасди. Чагана билан ҳар қандай алоқа уни хотираларнинг ғамгин тор кўчаларидан юришга мажбурлардиким, Абдурахмон бу кўчалардан умрбод чиқолмасдан қолиб кетиши мумкинлигидан кўрқди. Бу кўчаларнинг бировга айтиб, тушунтириб бўлмайдиган ҳасратлари шу қадар кўпки... Балки шунинг учун ҳам Абдурахмон мана бу ғалати шаҳарнинг расм-русмларини тезкорлик билан ўрганиб олгандир?

Балки шунинг учун ҳам ўрисларнинг ашуласини авжи қойилмақомда куйлашнинг уддасидан чиққандир?

Балки шунинг учун ҳам бу шаҳар аҳли қатори ҳар оқшом майи нобдан нўш этишга комил ишонч билан ихлос қўйгандир?..

Бу йигирма икки йил ичида Чагана ундан юракда оғриқ кўзғамайдиган даражада узоқлашди. Абдурахмоннинг ҳам, Машанинг ҳам моюнаси зўр, бунинг устига, бу махфий шаҳарчада таъминот яхшилигидан истаган нарсаларини сотиб олишар, таътил ойларида мамлакатнинг тўрт тарафидаги энг яхши курорту ҳордиқхоналарда дам олишар, саёҳатларга чиқшар, аммо уларнинг ўртасида Чаганага бориш ҳақида шу кунгача ҳеч қачон гап-сўз бўлмаган эди. Бора-бора Чагана кичрайиб, хира бир кўлгага айландиким, энди уни эслашга ҳам ўрин қолмаганди...

Аммо, мана шу дам олиш кунида олдинма-кейин ғаройиб воқеалар рўй бера бошлади.

Эрталаб қўшнисининг хотини Лида кирди. Қўлида газета. Абдурахмон тарафга ажабтовур бир қараш қилди-да:

— Маша, мана бунинг ўқи, — деди газетни дугонасига узатиб, — босмачилар бизникиларни ҳайдаб юбораётганмиш... Қара-я, аблаҳларни...

Маша ўқишга тутинди. Лида бобиллашдан тўхтамади:

— Уларни қолақлик ботқоғидан суғириб олдик, феодализмдан социализмга ўтказдик, одам қилдик... Энди Россиягга бор эмиш, энди менинг тилимда гаплаш эмиш... Бу ваҳший босмачилар оёғимизни ўпса ҳам оз...

Лида билан баҳслашиб бўлмасди — у китоб ўқирди. Бироқ Абдурахмон савол ташлашга журъат этди:

— Оёғингни ким ўпмаяпти, Лида? — деди қувноқлик билан.

— Алик... Алик!.. — аёлнинг овози таънакор жаранглади. — Сен уларнинг тарафини олма! Улар яхшилиқни билмайдиган маданиятсиз халқ! Овқатни қўлда ейишади-ю...

Абдурахмон бу аёлнинг шаддодлигидан завқланарди. Ҳозир ҳам тантанаворликда қарғанишдан илҳомланиб, мулойимгина ҳазилини давом эттирди:

— Овқатни қўлда ейишадими? Вой, маданиятсизлар-эй!.. Кимлар экан улар, Лида?

— Сенинг ўзбекларинг-да, Алик! Сен у босмачиларнинг юртида яшамасдан тўғри қилгансан! Сиртида қўл қовуштириб туришади-ю, ичида... Пиёмик халқ!..

Абдурахмон бирдан ҳазил қилишга кучи етмасдан сўлиш тортиди. Нега хафа бўлаётганига ўзи ҳам тушунмади. Эридаги ўзгаришни истаса дарҳол сезадиган Маша қўшнисига газетасини тутқазди ва бирпасда малика қиёфасига кириб, уни кузата бошлади:

— Кечирасан, Лида... Биз кинога отланаётгандик... Кечқурун кир...

Абдурахмон анчага гарангисиб ўтирди. У ҳамон нега дили сиёҳ бўлганини англаёлмасди. Фақат қаттиқ ҳақоратланганликнинг оғригини ҳис қилар, аммо бу оғриқни Лиданинг қайси сўзи олиб келганини тушуниб етмасди...

— Хафа бўлма, Алик... Лидани жаврашини ўзинг биласан-ку...

Маша эрининг сочини силаб, кутилмаган навозиш кўрсатди. Унинг бу ҳаракати Абдурахмоннинг хавотирини тасдиқлади, — дамак, нимадир бўлган... Наҳотки... Наҳотки... Лида ўзбекларни сўккани учун хафа бўлган бўлса?.. У ўзининг ихтиросидан ўзи ҳайратга тушиб, чуқур хўрсинди. Бу ҳақоратдан дили хира тортганлиги учун негадир ўзидан миннатдор эканлигига яна бир бор ҳайрон қолди.

— Маша! Юзта қуйиб кел...

Эрига қувноқлик кайфияти қайтаётганини ҳис қилган «Малика» енгил қадамлар билан ошхонага йўналди.

Абдурахмон стакани кўзини юмиб симирди. Шу аснода қадрдон дўсти Николай хотини Надя билан кириб келишди. Столда яримта пайдо бўлди. Ярим соатдан сўнг у эрталабки воқеани тамом унутиб, «файласуф»нинг — Колянинг инсон умри ҳақидаги «пластинка»сини балки мингингчи бор қайта эшитиб ўлтирарди.

— Инсоннинг умри, — дерди Коля қизишиб, — бу... оқаётган сув!.. Ким эринмасдан канал қазса, сув ўшаники! Биз канал қазмаганмиз! Умримиз оқиб ётибди. — У овозини пасайтирди. — Биз учун бошқалар канал қазшиган... Ҳаммамиз учун битта! Мана энди бир заводнинг ичида ўн минг одам аралаш-қуралаш бўлиб оқяпмиз. Ҳаммамиз бир хил... Мендан сенинг фарқинг йўқ. Фақат ўзларига осон бўлиши учун исму шарифимизни қолдиришган, холос...

Колянинг «пластинка»си бугун ўзгача таъсир қилди. Ҳақиқатан ҳам, Коля, мени сендан фарқим йўқ! Кимлардир қазган канал ичига беному нишон чўкиб кетамиз! Ҳеч ким бизни эсламайди, дўстим! «Халқ душман»ларининг суякларини кўрганмисан? Қабристонлари тўла суяк! Сочилиб ётибди! Улар ҳам одам бўлган-ку, Коля! Улар учун ҳам битта канал қазшиганми? Бизнинг сўнгакларимиз ҳам худди шундай сочилиб қолади, азизим Коля! Ҳеч ким эсламайди! Ҳеч ким! Биз киммиз?! Фақат соврилишга арзиймиз, Коля...

Шу пайт яна бирдан Абдурахмоннинг ёдига эрталабки хафачилик тушди. Сархуш бошини қўллари орасига олиб, узоқ хаёлга толди.

— Алик, ашула айтиб бер!, — деб илтимос қилди Надя, ичганида пайдо бўладиган нозли овозда эркаланиб.

Абдурахмон гўё яна ҳақорат эшитгандай, сапчиб ўрнидан туриб кетди:

— Тинч қўйсанг-чи!..

Аммо кўрслик қилиб қўйганини тушиниб, стул ортидан Надяни маҳкам кучоқлади: — Кечир, Надюша!.. Кечир! Бошқа сафар албатта айтиб бераман.

Меҳмонлар кетишгандан сўнг Абдурахмон одатдагидай, майи нобнинг сархуш кучоғида қотиб ухлаб қолди. Уйғонганида, шом ғира-шира кўланкасини деразадан хонага ташлаганди. У бутун вужуди билан оғирлашаётган қоронғиликнинг залворини сезиб, ўрнидан кўзғолди. Ошхонанинг эшиги тирқишидан тушиб турган ёруғни кўриб, ошхонага кирди. Маша паришон бир алфозда тўзиган калта сочларини панжалари билан тараганча, хаёлланиб ўлтирарди.

— Кир, Алик. Қизингдан келган хатни ўқи.

Шундагина Абдурахмоннинг кўзи стол устидаги хатга тушди.

— Нима деб ёзибди?

— Уқи...

«Ойи... Хавотир олманглар... Уқишим яхши... Фабрикадан тўғри дарсга... Москва совуқ... Бир ўзбек билан танишиб қолдим... Оти — Саид... Самарқанддан... Мен ҳам яхши кўраман... Саид Самарқандда яшаймиз дейди... Ахир, дадам ўзбек... Саиднинг ҳамшаҳарлари... Ўзбекчани билмаслигимга ҳайрон қолишди... Мен барибир ўзбек қизиман, Чаганаликман, дедим... Дадам... Хафа бўлмасмикин?..»

— Хафа бўлмайсанми, дадаси? — деб хатдаги саволни такрорлади Маша. У ҳафсаласизлик билан жилмайиб, савол назари билан қараб турса ҳам, эрининг нима дейишини олдиндан англаб етгани шундоқ афт-ангоридан маълум эди.

Абдурахмон эса хатга яна бир марта кўз югуртирди. Негадир конвертдаги манзилгоҳ ёвузини синчиклаб ўқиган бўлди. Пешонасини тириштириб, қўллари билан сочини эзгилади. Сўнг илкис ҳаракат билан ўрнидан кўзғолди. Кўзларини юмганича, бошини мағрурона бир ҳолатда орқага ташлаб:

— Қонига тортибди... — деди.

У бу гапни деярли шивирлаб айтган бўлса-да, иккаласи ҳам аллақандай тантанавор руҳни пайқашди.

— Утир, Алик, ўтир, — деди Маша алланечук хавотирланиб.

Абдурахмон шиддат билан энгашди-да, хотинининг бошини бағрига босди.

— Маша! — деди у ичида кечаётган туйғулардан лаззатланиб. — Маша... Қизимни қара! Қонига тортибди!..

Абдурахмон нега қувонаётганига ўзи ҳам ҳайрондай, бир дам қотиб қолди. «Бирор марта сен ўзбексан, деб айтмаган бўлсам... деб ўйлади у, демак, қонига тортган-да!». Кейин ўзининг ҳам томирларида ўзбекнинг қони оқаётганини аниқ тасаввур қилди. Ароқдан карахтланиб юрагидан отилиб чиқаётган қирмизи қон бутун гавдаси бўйлаб бемақсад югураётганини, аммо ҳозирги ҳаяжоннинг билинар-билинимас тўлқинчалари

руҳига кўчгани сайин, узоқлардан — саҳролар, ўрмонлар, тоғлар оша таралаётган буюк бир чорлов садосидан жимирлаб, юракнинг бир четида безга сарғайиб қолган ўзлик чорбоғи сари йўналганини кўрди. Абдурахмон бирдан бу дунёга осмондан тушмаганлигини, унинг ҳам илдизи борлигини; кенг жаҳондаги қайсидир бир чорбоғнинг тақдир узоқларга ўтказган ниҳоли эканлигини пайқайди.

— Маша!..

— Ичасанми?

— Йўқ... Маша!..

Абдурахмон хотинига нимадир демоқчи бўлди, аммо кўп йиллардан буён кўнглидаги жараёнларни сўзга кўчириш малакасини йўқотиб қўйган тили айланмади. Хотини унинг нима демоқчи бўлганини фаҳмлагандай, жилмайди. Сўнг ўрнидан турди-да, эрининг елкасига оқиста уриб, меҳмонхонага бошлади.

— Телевизор кўрамиз...

Аммо бу уйда тақдир ўзининг аллақандай тушуниксиз ўйинини бошлагани аён эди. Экран ёришганиданоқ диктор қиз «азиз томошабинларни «Ўзбекфильм» киностудиясида суратга олинган «ЎТГАН КУНЛАР» фильмини кўришга таклиф» этди. Маша қақиллаб кулди.

— Алик! Бугун ўзбекларники, шекилли... А, жоним?..

У негадир завқланганича, эрининг бетига аста-аста уриб қўйди. Бу ҳазил Абдурахмонга ёқди. У эриганини билдирмаслик учун юзига жиддий тус бериб, креслога чўкди. «Ўтган кунлар»... «Абдулла Қодирийнинг шу номдаги асари асосида»... ўқиди у экрандан. Кутилмаганда, экранга Қодирий китобининг малларанг муқоваси сузиб чиқди. Кейин панжарага суяниб, кимгадир қўл силкитаётган қиз ҳарир ғуборлар ичидан пайдо бўлди. Салима!..

— Ҳозирги кўринган қиз, — деди Абдурахмон хотинига қарамасдан, — мен билан болалар уйда...

Аммо хонада ҳеч ким йўқ эди. У яна экранга кўз ташлаганида эса, Салима ҳам ғойиб бўлганди...

Абдурахмон фильми, ўзи ҳақида олингандай, қизиқиб томоша қилди. У қаҳрамонларнинг ҳар бир ҳаракатидан завқланар, дам-бадам «уф» тортар, кулар ва қоронғидан уялмай, ошқора йиғларди. Энди у ўрчисча ашулалар айтганида товушида пайдо бўладиган бегона нолаларнинг қаердан адашиб келганлигини ойдин бир ўкинч билан ҳис қилди. Қўшиқдаги ҳасрат! Илдизидан айро тушган заъфарон баргларнинг йироқдаги чорбоғи билан видолашуви эдингми сен? Наҳотки, шунча йилдан буён хазонлиғда адо бўлмаган бўлсанг! Чириб битмаган бўлсанг!

Абдурахмон хотинини бир маҳал уйғотди.

— Алик, ичганмисан? — деди хотини оғриниб.

— Йўқ... Маша, жудаям жиддий гапим бор...

— Эртага кун йўқми?.. Ичмаганмисан?

— Ичмаганман, Маша, ичмаганман!..

— «Уф» де-чи!

— Мана... У-уф-ф!

Маша эрининг маст эмаслигига ишонч ҳосил қилиб, ёстиқдан бош кўтарди ва ҳозир қандайдир муҳим хабар эшитишини кўнгли сезиб, хушёр тортиди.

— Маша... Мен Чаганага бормоқчиман.

— Қаерга?

— Чаганага... Ўзбекистонга-да.

Аёл эрининг бўйнидан маҳкам қучоқлади...

Абдурахмон бир ҳафтадан кейин Чаганага жўнаб кетди. Маша у худди чет элга кетаётгандай, иззат-икром билан жомадонни йиғиштирди, йиғлаб дилдорлик кўрсатди. Абдурахмоннинг кўз олдида бир дақиқа ўша — уни чўмилтирган қиз пайдо бўлди...

Тепаликлару жарларга, қоялару унгуларга чап бериб, тун бағрига оралаб кетаётган йўлни фаралар гоҳ йўқотиб, гоҳ топади. Машина гоҳ кучаниб баландликка ўрлайди, гоҳ эркин нафас олиб, пастликка ғизиллайди. Абдурахмон ҳам моторнинг овозига қўшилиб зўриқади, енгил тортади; ичи қувончли безовталиқка тўлган, ўзини Малла деб таништирган шопирнинг саволларига аллақандай чарақлаб, чаққон табассум билан жавоб беради. Машина деразасидан қоронғуликка тикилади. Юлдузлари ярқираётган осмон тагида қирларнинг босиқ елкалари элас-элас чизилиб кўринади. Йўлни ҳар муюлишда кесиб чиқаётган сойда осмон парчаси бир ярқ этиб ўтади. Олисан бир тўп ёғду дастаси бўлиб туюлган қишлоқларнинг чироқлари машина яқинлашгани сари сочилади — ҳовлиларга кўчади. Абдурахмон яна-да безовталаниб Маллага қарайди.

— Чаганани соғинибсиз, ака! Яна сабрингизга балли! Биз бир кун кўрмасак, ўладиган бўп қоламиз... Йигирма йил-а! Қойил!..

Шопир бошини хушвақтлик билан сарак-сарак қилади. Абдурахмон кулади. Чагана янгиликларидан сўрайди, ўзи билган одамларни суриштиради.

— Чориевни ўлиб кетганига беш йил бўлгандир-ов... Аввал директор бўлганми?..

Кейин... Завхўз эди, шекилли. Ҳа, завхўз эди. Улганда детдўмда қиёмат бўлган дейишадди... Икки юз бола хор бўп, йиғласа, ваҳима-да!.. Уч кун мактабга ҳам боришмаганмиш... Яхши одамнинг ўлими шундай бўлса керак-да, ака!.. Йўлдош деганингиз... Исмү шарифини айтинг-да!.. Чағанага Йўлдошдан худо берган, ака... Омонов, дедингизми? Нега билмайлик, биламиз-да! Бўлим бошлиғи! Фириллаб юрибди... Тўғри сўз одам... На райкўмни қош-қовоғига қарайди, на обкўмни...

Абдурахмон гоҳ маъюсланади, гоҳ завқланади. Кўнглини тўлдириб келаётган турфа ранг туйғулар ичида бутун жону тани роҳатланади. Қоронғулик қўйнида унга сокин бир меҳр билан боқиб қолаётган тепаликлар, қирлардан, қишлоқлардан, дарахтлардан, йўлларга ўралашиб, ундан кўнгили узолмай оқаётган сойнинг сувларидан, қолаверса, чаганалик манови шопир йигитнинг илтифоти суҳбатларидан азиз меҳмонга бахшида бир роҳат барқ уради. Абдурахмон бу жойлар уни соғинганини сезади. Кабина ойнасини туширади. Бағри соғинч тўла ҳаво юзини силайди, кўксига салқин танини ютоқиб босади. Беихтиёр кўзда қалққан бир томчи ёшни машина ортида югуриб келаётган зулмат қўйнига — беному-нишонлик сари учуриб кетади...

— Чаганани соғинибсиз, ака, — дейди яна Малла. Бу сафар у бу гапни ҳазин бир ҳолда айтади. — Қирқ беш дақиқадан кейин Чагана...

Абдурахмон кўзини юмади. Ўзини босиб олишга ҳаракат қилади. Аммо бечидамлик қадар ўртаниш унга ҳаловат лозим кўрмайди...

— Эҳ, Малла!.. Маллабой!.. — деб шопирнинг елкасига шахт ила уради. Бу ҳаракати билан уни тушунаётгани учун йигитга миннатдорчилик билдиргандай бўлади...

— Ҳозир етамиз, ака, ҳозир...

Мотор янада ғайратлироқ гувиллайди, шамол сочларига шиддатлироқ чанг солади... Энди йўл равонлашгандай эди. Уфқлар олислардан баҳайбат махлуқлар каби ваҳимали қорайиб, юлдузли осмон этакларини кўтарганча турган тоғларнинг билинар-билинемас елкаларигача кенгайган, ҳатто сой ҳам қайси бир кўприкнинг тагида ҳолдан тойиб қолиб кетганди.

Абдурахмон машинанинг тўхтаганини пайқади. Аллақандай тепаликда туришарди. Сўл тарафда — пастликда, чироғларининг сонига қараганда, чоғроқ қишлоқ.

— Ака! Жўрангизни кўрсатиб кетайми? Йўлдош акани айтаяпман. Бугун бир чўпони тўй қияпти... Омонов ака ҳамма чўпонларининг тўйини ўзи бош бўлиб ўтказади... Ана, қаранг! — Малла чироқ ёғдулари тўлиб-тошиб турган ҳовлини кўрсатди. — Тўйхона... Қозон кўтардисига етиб қоламиз...

— Ҳайданг!..

Машина катта йўлдан қайрилиб, ҳаял ўтмай қишлоққа ораладида, бетартиб сочилиб ётган уйлар орасидан айлана-айлана тўйхона эшигига келиб тўхтади. Эшик олдидаги майдонда каттаю кичик машиналар; бир-бири билан суҳбатлашаётган, хайрлашаётган, тўйхонага кириб-чиқаётган одамлар; узоқроқда қоронғидан ёруғликка томон бўйинларини чўзиб турган отлар...

— Э, ана, Омонов ака!

Малла шошилиб машинадан тушди-да, сариқ «РАФ»нинг ёнида қўлларига ғилофли созлар тутган кишилар билан ниманидир гаплашаётган барваста гавдали, қундуз телпак кийган одамга қараб юрди. Қўшқўллаб кўришди. Абдурахмон йигирма икки йўлдан нарида қолиб кетган Йўлдош билан учрашув бундай осон кечаётганини тасаввурга сиғдиролмай, гарағсираб ўтирар, энди ўзи томонга юриб келаётган одамга пешвоз чиқиш лозимлигини англаса ҳам, ўрнидан қўзғололмас эди. Йўлдош уқтам юриб келиб, эшикни очди.

— Абдурахмон!.. Жўражон, бормисан?!..

У чўзилиб, ҳали нима қиларини билмай ўтирган Абдурахмонни бўйнидан маҳкам қучоқлади.

— Пастга туш, оғайни!.. Бир тўйиб қучоқлай!..

Абдурахмон машинадан қандай тушганини билмайди, фақат Йўлдошни у ҳам маҳкам қучоқлаётганини, дам бу елкасига, дам у елкасига навбатма-навбат бош уриб, беҳад суюнч ичида ўзбекчиликнинг таомилига кўра кўришаётганини сезади.

— Абдурахмонжон!.. Ўзимни детдомим!.. Бор экансан-ку! Одам ҳам шундай йўқолиб кетадими?!

Бундай ногаҳоний учрашувлар одамнинг ёдига нималарни солмайди? Яхши кунларнинг эпкинью ёмон кунларнинг изғирин хотираларни бир лаҳзада ларзага солади, кўзлар намланади, овозлар титрайди... Йўлдош дўстини бир қўли билан елкасидан қучоқлаганича ёруқча олиб чиқади.

— Биродарлар! — деди у байрам кайфиятини ҳаммага билдириб, — йигирма икки йил йўқотган оғайним келди. Мана! Абдурахмон!.. — У дўстини йўқдан бор этган сеҳргардай, тантанавор қиёфада ҳаммага намойиш этарди.

Одамлар Абдурахмон билан кўриша кетишди. Уни кимдир бағрига босди, кимдир жон-жаҳди билан қўлларини силкиб кўришди — юзларда табассум, кўзларда қувонч...

— Тўйнинг эгасини чақиринг! Сойиб акага айтинглар! Йўлдош детдомнинг меҳмонини ўзи чиқиб, тўйга таклиф қилсин!.. Тез бўлинглар!

Йўлдошнинг ҳайқирғи негадир одамларга ёқди. Ҳамма ҳаракатга келди. Ичкаридан йўл-йўл беқасам чопон кийган тўй эгаси ҳовлиқиб чиқди.

— Қани меҳмон? Омонов акани меҳмони қани?!

У меҳмон кимлигини аллақачон билган, Абдурахмонга қараб кучоқ очиб келаётган бўлса ҳам, умумқувонччи яна бир пардага кўтариш учун ҳадеб бу саволни такрорлар эди. Абдурахмон тўйнинг эгаси уни чин юракдан бағрига босиб кўришганини ҳис қилди, ўпкаси тўлди...

— Холиқ! Пули кўп артистлар детдомлар билан кўришмайдимми?

Йўлдошнинг ҳайқирғи пасаймасди. «РАФ» олдида турган мўйловли барваста йигит норли юзига ярашган табассум билан келиб кўришди.

— Холиқжон! Уйинчилару созандаларингга айт, ичкарига киришсин! Менинг дўстим шарафига!.. Ун беш минут!..

Ҳамма тўйхонага кирди. Тўй тарқаган ҳисоб — аёллар столлар устидаги овқат қолдиқларини йиғиштира бошлашган, ҳар-ҳар жойда уч-тўрт одам бош уриштириб ўтиришибди... Бирпасда дастурхон ёзилди, нозу-неъмат келтирилди, ичимлик...

— Холиқ! Энди бир айт!.. «Замонда хору зорман»ни айт. Йўлдош акангни куйган жонини қайта куйдир!..

Холиқ ашула бошлади. Ғижжак инграб жўр бўлди, най ҳаволарга сиғмай нола этди... «Ишқингда беқарорман — боиси сен... Замонда хору зорман — боиси сен...»¹ деб қўшиқчи тўйхона устидан юлдузларга қараганча, кимгадир таъна этди, ёлворди. Сўнгакларигача зирқираётганини ҳис қилган Абдурахмон соқий узатган ароқ тўла пиёлани олдию даврадагилар билан уриштиргач, роҳат қилиб симирди.

— Йиғлатасан-а, Холиқ! Шўхроғидан чал!..

Йўлдош рақса тушиб, Абдурахмонга қараб муқом қилди. Абдурахмон Йўлдошнинг — сағирликнинг азобини бирга бошдан кечиришган болалик дўстини йиғирма икки йил мобайнида деярли эсламаганини ўйлаб, уялди. Кимдир меҳмонни ҳам ўйинга тортди. Абдурахмон даврага чиқиши билан вужуди ўзбекча рақсни унутмаганини ҳис қилди. У берилиб ер тепаётган Йўлдошнинг қаршисига бордида ярим ҳазил, ярим чин қабелида йўрғалаб кетди...

Абдурахмоннинг Чаганадаги ҳаёти шундай бошланди. Тўйдан тўғри Йўлдошникига келдилар. Эртаси эрталабданоқ қўй сўйилди. Йўлдош «детдомлар»га, яна кимларгадир телефон қилди. Хотиранинг чалкаш чангалзорларида йўқолиб кетган дўстлар, энди ажинлар оралаган юзларини қувончга тўлдириб, бирин-кетин кучоқ очиб кириб кела-вердилар. Меҳмондорчилик устига меҳмондорчилик бошланди... Абдурахмон Йўлдош билан Чаганинг тор кўчаларини ҳам айланишга улгурди. Уша — ноқулай тарзда мувоzanат сақлаб турган деворлар, дарахтлари бир-бирига мингашган боғлар, дарахтларнинг девордан ошиб чиқиб, кўчага энгашган шохлари... Аммо стадион йўқ, ўрнида фабрика... Мактабнинг ўрнида ҳам бегона уч қаватли бино қаққайиб турибди... Чаганининг тепасида савлат тўкиб турган Тўртчинорга ҳам чиқдилар. Пастда Чагана улкан картада чизиб қўйилгандек кўринади. «Ишқингда беқарорман — боиси сен!», деб мурожаат қилди Йўлдош Чаганага. У чор тарафи тоғлар билан ўралган бу масканни бағрига босмоқчи бўлгандай, қўлларини кенг ёйди. Унинг кайфияти Абдурахмонга ҳам ўтди. «Замонда хору зорман — боиси сен!..» деб хитоб қилди у ҳам ва бу сатрнинг маъноси ўзининг тақдирига нақадар мос тушганлигини шу қадар ойдин ҳис қилдики, бирпас довдираб қолди, сўнг чинорнинг танасига сўяниб: «Йўлдош! Замонда беқарорман...» деди овози хириллаб. Унинг кўнглидан нималар ўтаётганини дўсти ўзича тушунди: «Э, нима бор сенга ўша Урсияда! Чаганага кўчиб кел. Сену мен шу ернинг тошини тагида туғилганмиз, шу ерда ўлишимиз керак...» Абдурахмоннинг эсига бирдан Салима тушди. Балки у ҳозир, ҳўв, анов кўчадан кетаётгандир ёки ҳўв гужум тагидаги уйнинг деразасидан Тўртчинорга қараётгандир, эҳтимол, уларни кўриб ҳам тургандир... У Салимани ҳеч кимдан — ҳатто Йўлдошдан ҳам сўраб-суриштирмаганини, шу билан бирга сўраш-суриштиришнинг ҳожати ҳам йўқлигини, уни Урсиядан Чаганага келган тақдир Салима билан ҳам юзма-юз этишини англади...

— Бугун Худойберди чақирган, — деди Йўлдош ҳовлисидан машинасини олиб чиқаркан. — Ҳовузнинг бўйига жой қилади. Яхши боғи бор. Бир шакарғуфторлик қиламиз...

— Худойберди?..

— Ўзимизнинг детдомдаги Салиманинг укаси-да...

Абдурахмон Йўлдошга «ял» этиб қаради. Меҳмондорчиликларнинг асоратидан танда қолган оғирлик бирдан ариб, кайфияти кўтарилди. Йўлдош гапини давом эттирди:

— Кеча Чориникида хизмат қилиб юрган сариқ йигит...

— Ҳа...

— Худойберди Салимага сени келганингни айтса, роса қувонибди бечора... Ўридан туриб ўтирибди, сени гапиравериб эси кетганмиш...

¹ Собир Термизий ғазалидан мисралар.

— Нима, касалмиди?

— Сўрама... Беш йил аввал эри аварияда ўлганида инфаркт олди. Икки ой аввал Худойердидан кичик бир укаси армиядан нобуд бўлиб қайтганда, яна... Ётибди-да, бечора... Бу дунёси шу экан. Абдурахмонбой...

Машина Чагана марказини оралаб борарди.

— Ҳамма укаларига ўзи бош эди. Она ўрнига она... Кейин ситаму уқубатлар ҳам одамни еб ташлар экан... Шу ўзимиз билан детдомда бирга бўлганлардан... Фармон ўлди. Уқитувчи эди. Мажлисда Шобердиев билан ташлашиб туриб ўлиб қолди...

— Шобердиев... борми?

— Ғирдай юрибди энағар кал! Мактаб директори... Хўш, Алим чўлоқ... Бултур вафот этди... Ундан олдин Карим... Тоғдан ўлигини олиб келишди. Шариф... Узини осиб қўйди.

— Узини осиб қўйди? Нимага?

— Ким билади дейсан! Биров ундай дейди, биров бундай дейди... Худо билмас, бандаси билмайди, Абдурахмонбой... Ҳаммаси ситамни кўплигида... Бизни детдўмларни дардга эти юпқа тортиб қолганми деб ўйлайман баъзан. Туғилгандан кулфат ичида юргандан кейин... Юрак ҳам ейилиб кетар экан-да! Таппа йиқилиб ўлиб қоляпмиз... Қолганларнинг боши тошдан бўлсин...

Машина энди эгри-бугри тор кўчадан борарди.

— Ие!.. Худоё, тинчлик бўлсин энди! Қара, Худойбердиниг уйини олдида «тез ёрдам» турибди...

Абдурахмон кўчаниг адоғида турган машинани кўрди.

— Худоё, тинчлик бўлсин, — деб такрорлади у ўзи ҳам кутмаган ихлос билан. «Тез ёрдам»нинг ёнига келиб тўхтадилар. Йўлдош кабинада ўтирган шофёр билан сўрашди:

— Ҳа, Қўчқорбой?

— Опани мазаси қочган шекилли...

— Мен ҳозир...

Йўлдош ҳовлига кириб кетди. Ҳаялламай Худойберди билан қайтиб чиқдилар.

— Келинг, ака, келинг... Хуш келибсиз! Марҳамат! — Худойберди Абдурахмон билан кўришди-да, қўшни дарвозага қўш қўллаб таклиф қилди.

— Энди бошқа пайт келамиз, Худойберди. Салима яхши бўлаверсин... Худо хоҳласа... — деди Йўлдош эътирозга ўрин қолдирмайдиган босиқ бир оҳангда.

Қайтдилар. Йўлдош ҳар дам бошини сарак-сарак этиб қўяр, Абдурахмон эса, ранги оқарганча сигарет тутатарди.

— Аҳволи қандай? — деб сўради у ниҳоят.

— Худо ўзи мадад бермаса... Ёмон.

Абдурахмон қўллари қалтираётгани, бу титроқ бугун Салиманинг исмини эшитганиданоқ танига кирганлигини ҳозир англади. У дабдурстдан Салима билан кўришиб бўлмаслигини ҳам аввалдан билишини ва бугунги саргузашт ҳали давомли эканлигини тушунди. Ҳаёлида аллақандай чигалланиб қолган тугуннинг тасвири кўринди. Бу тугуннинг бир учи ўзининг тақдирига чалкашгани, бир учи эса Салиманинг ҳовлиси устида жонсарак ҳилпираб тургани кўз ўнгида жонланди...

Йўлдошнинг уйда мезбон билан ичдилар... Кейин узоқ гаплашиб ўлтирдилар.

Абдурахмон ашула айтди. Барибир юракнинг ғижими тарқамасди...

У кечаси бир маҳал уйғонди. Бир дераза ой нури кўрпасига тушиб турарди. Ташқари чиқди. Ойдин сукунат. Ҳовли роҳатланиб ойни томоша қиляпти. Боғдаги дарахтларнинг соялари бир-бирларига қўшилиб бир умумкўлга ташкил этган. Шамол йўқ... Абдурахмон негадир ҳаяжонланиб боғ ичига қаради. Боғнинг тўрида бир парча жой ёришиб турарди. «Тандирнинг кулини ташлашган бўлса... Чўғ-мўғ қолганир» деб ўйлади ва беихтиёр ўша тарафга юрди. Яқинлашгани сайин бу тахмини нотўғри эканлигини тобора тушуниб борди, аммо қандайдир куч уни олдинга бошларди. Оёқлари измидан ташқари қадам ташлар, лаблари қуршаган, аъзойи баданини совуқ тер босган эди. У ёруғлик ялтираб турган жойдан кўзларини узолмай бир алфозда олдинга юрар, қадамнинг товушини эшитмас — юраги ҳозир юз бериши мумкин бўлган ҳодисанинг сеҳрли хавотири билан тўла эди.

— Абдурахмон...

Бу товуш кўкрагига урилиб, уни тўхтатди. Йигит ёруғлик кучайганини ва энди ёруғлик ичида одам турганини кўрди.

— Абдурахмон... Қўрқманг!

Бу товушни қаерда эшитган? Ёруғлик янада кучайди. Энди қаршисида нақ кундузнинг парчаси эди. Ёруғликнинг ичидаги одамнинг эса юзи аён кўринди. У Салима эди. Аёл дарахтнинг танасига суянганича, кулибгина қараб турарди. Абдурахмон бирдан қўрқувдан халос бўлганини туйиб, олдинга юрмоқчи бўлди.

— Қўзғолманг!.. Шундоқ гаплашаверамиз...

Аёл гапирганда оғзини очмас, лабидаги табассуми ҳам бузилмас эди. Товуши аллақандай бахмал тўлқинларга ўралиб, қулоққа ёқимли тегарди.

— Сизни бир кўрай дедим...

Абдурахмон гапирмоқчи бўлди, аммо оғзини очишга улгурмасидан, ўз товушини эшитди.

— Мен ҳам сизни...

Аёл қўлини кўтариб унинг овозини тўхтади.

— Ёлгон гапирманг... Фақат мен сизни кўрай деб яшадим. Фақат яқиндан бошлаб...

— Яқиндан бошлаб... Нима бўлди?

— Мени ўйлашга мажбур бўлдингиз. Ўзим мажбур қилдим.

— Салима, мен сизни телевизорда кўрдим.

Аёл кулди. Сўнг юзларини ярим бекитиб, пастга оқиб ётган сочларини мағрур бир қаракат билан орқага ташлади.

— Биламан...

Абдурахмон аёлнинг бу гапига ажабланмади.

— Касал ҳолингизга... Ўзим борардим...

— Мен кетяпман, Абдурахмон...

— Касалсизу кетаман дейсиз.

Аёлнинг юзи жиддий тус олди. Бошини бир томонга қийшайтириб, нимагадир қулоқ солди-да:

— Ҳозир... — деб пичирлади ва энди йигитга жовдираб тикилди: — Хайрлашгани келдим... Соғинган эдим... Чидаёлмадим... Кейинги пайтларда кўп безовта этганим учун узр...

Аёл яна кимгадир «ҳозир» деди-да, маъюсланиб Абдурахмонга қаради. Унинг кўзларидан ёши оқиб, табассумини ушлаб қолишга уринаётган лабларига оқди. Қардандир даструмол олиб, юзига босди.

— Қўйишмаяпти... Бирпасга ҳам кўнишмайди-я!..

Салима ҳамон гўзал эди. Ҳеч ўзгармаганди. Болалар уйда қандай бўлса, шундай. Абдурахмон кўнглининг ўша унут бўлган туйғулар билан лиммо-лим тўлганини сезди. Аёлга талпинди.

— Кўзғолманг! — шивирлади Салима.

— Ҳеч ўзгармабсиз!..

— Атайлаб... Сиз учун...

Аёл бир зум ўйланиб қолди. Сўнг йигитга шундай тикилдими, йигит бу нигоҳда йигирма беш йиллик сочларига оқ тушган соғинччи; ҳасратда ёнавериб, кулга кўчган армонни; кўнгил эшиги олдида ҳамон мустар ўлтирган умидни — аросатда қолган МУҲАББАТнинг тирик вужудини кўрди.

— Салима! — деди у ўртаниб.

Аёл индамади.

— Абдурахмон... Мен ҳозир кетаман... Сиз қўрқманг. Хайр...

— Эртага кўргани бораман...

— Ундай деманг... Хайр... Қўрқмасдан бориб ухланг.

Салима шундай деди-да, боғ оралаб, деворга қараб юрди. Ёруғлик унга эргашгани сари хиралашиб борарди. Аёл деворга етганида у тамом ўчди. Аммо одамнинг кўлкаси оёидинда гўё ҳавода учгандай деворга чиқди.

— Хуш қолинг... Хайр...

Товуш йиғи аралаш эди. Абдурахмон ҳам тўлиқиб, девордаги кўлкага қараб юти-нарди-ю томоғига тикилган ҳаяжонни босолмасди. Лаблари шўр тортганлигини сезди.

— Хайр...

Кўлка бир зумда ғойиб бўлди. Абдурахмонга кўлка девордан кўчага ошиб тушмагандай, балки осмонга — ою юлдузлар тарафга учиб кетгандай туюлди...

Абдурахмон уйга қараб юрди. Айвонга чиқаркан, ортига бурилиб қаради. Боғ аллақандай ҳаяжондан бўшаб қолган, олам сукунатида танглик йўқолгандай эди. Шунда Абдурахмон ойдинликдан андиша қилиб, дарахтларнинг кўлкасида алланечук бечора-ҳол ўлтирган ғуссани кўрди. «Салиманинг ғуссаси... — ўйлади у. — Ғуссасини қолдириб кетибди... Демак, худо хоҳласа, тузалиб кетади»... У уйга кираркан, кўп йиллардан буён биринчи марта «худо хоҳласа» жумласи хаёлига келганидан ҳайрон қолди.

...Эрталаб уни Йўлдош уйғотди.

— Тез тур! Чой тайёр...

Дўстининг овозидаги ташвиш дарров ҳушёр тортди.

— Тинчликми? — деб сўради ёстиқдан бош кўтараркан. Йўлдош унга бир зум хаёлга ботиб қараб тургач:

— Худо Салимин кўпга қўшибди, — деди, сўнг чўнқайиб ўтирди-да, Абдурахмоннинг кўзига қараб: — Айтдим-ку, биз детдомликларнинг теримиз юпқа бўлиб қолган... Улиб кетаверамиз, — деди алам билан.

Абдурахмон тақдир унга тушу ҳушнинг фарқини қолдирмаганини англади.

Сафар қариди. Салиманинг ўлимидан кейин Абдурахмон жўнаши лозимлигини тушунди. Яна бир-икки кун меҳмонга борган бўлди. Аммо ўтиришлар ҳам татимади.

Юрагининг теварагида аллақандай совуқ бўшлиқ пайдо бўлганини пайқади. Дўстларнинг самимий илтифотлари ҳам кўнглида илгаригидек туғён уйғотмас, аксинча, муқаррар айрилиқ олдидан келадиган ҳазинлик оғушига солар эди. У яна Чаганани пиёдалаб айланди. Хотирасида омон қолган тор кўчаларни бир-бир кезиб чиқди. Шаҳарни қоқ иккига ажратган сойга тушди, баҳор селлари келтириб ташлаган тошларга ўлтириб, бу ҳазин ҳолатга ўзини ташлаганича ҳаёл сурди. Ва ноҳос Чагана билан хайрлашаётганини, балки бу хайрлашувдан сўнг қайта кўришув насиб этмаслигини ҳам англади. Англадию сойнинг икки бетига тирмашиб, тоғлар пойига қадар ястаниб кетган бу мўъжаз маскан унинг Ватани эканлигини жигар-бағри қон бўлиб ҳис қилди. У бу ерга чорлаб келгани учун Салимадан... Салиманинг руҳидан миннатдор бўлди. Раҳматлик Салима! Наҳотки, унга Ватанини қайта таништиргани чорлаган бўлса?.. Илоё, жойинг жаннатда бўлсин!.. Ватан!.. Қадрингни бағрингдагилар билишмайди. Сени сезиш учун йигирма йиллаб айрилиқда — афсуну жодуга ўралиб, хиёнат у найрангга тўла дунёга сажда этиб яшамоқ керак. Сени сезиш учун ғофиллик тумани ичида оқаётган Вақт дарёсига умиду шижоатдан айро вужудни ташлаб, беҳушу вайрон умргузаронлик этмоқ лозим. Аммо тақдир отлиғ қудратли бир куч борким, у бешафқат қўлларни билан онани боладан, юракни севгидан, танни жондан жудо этади, азоб-уқубат ўтига аямай улоқтиради. Ватан! Сени бир лаҳзага танитиб, бу тақдир яна мени қайларга учириб кетмоқчи? О, тақдирдан устун келган ким? Абдураҳмон тақдирга қарши исён кўтаришга ўзида куч йўқлигини пайқади... Сафар энди тамом қариганди.

Эрталаб Йўлдош дам болаларига, дам хотинига ҳайқирганича кўрсатмалар бериб, машинани йўлга созлар, юкларни жойлар, жиғи-бийрони чиқиб Абдураҳмонга ҳам норозилик билдирар эди:

— Йигирма йилда бир келган одам-а!.. Борарсан шу Урисиангга! Нима, сени биров қувиб юборяптими? Гапнинг сарасини айтсам, Абдураҳмонбой, у ёқларда санқиб юрганинг етар! Кўчиб кел. Гала детдом бир бўлиб, бир уйни тикка қилиб берармиз!.. Чет эллик туристга ўхшайсан-а!..

Ховлининг дарвозаси тақиллаб, Йўлдошнинг жавраши бўлинди. Дарвозадаги дарчадан аёл кишининг боши кўринди-да, яна ўзини ташқарига олди.

— Қара! — деб хотинига забт этди ҳамон шаштидан тушмаган Йўлдош. Хотини эрининг бақиршларидан негадир яйраб, ташқарига чиқди. У ҳаялламай қайтиб кирди-да, Абдураҳмонга ғалати қараш қилиб:

— Ака, сизни сўрашяпти,— деди.

Йўлдош хотинига бир қараб олиб, ишини давом эттираверди. Абдураҳмон дарвозадан ташқари чиқдию, ҳушдан кетадиган бир алфозда қалқиб тушди. Унинг қаршида кўм-кўк либосда, бошига катта қора рўмол ўраб олган... Салима турарди. Худди боғда кўринганидай ёш, фақат чеҳрасида чексиз ғусса, Абдураҳмонга бир қараб, яна ерга тикилган нигоҳида мотамнинг бухудуд алами...

— Амаки... Мен Худойберди аканинг жияни бўламан...

Қиз Абдураҳмоннинг қаволяниб, ҳеч нарса тушунмай турганини кўргач:

— Салима опанинг кизи... Детдомдаги...— деди овози пасайиб.

— Салиманинг қизи?...— деб сўради Абдураҳмон ва бирдан ўзига келиб, жавдираганча, қизга ҳамдардлик кўрсата кетди:— Чидамасдан иложимиз қанча! Худойим онангнинг умрини ҳам сенга берсин! Онанг кўрмаган бахтларни кўр! Ғам нималигини билмагин бу дунёда!..

Абдураҳмон гапирган кўйи дили, жигари хун бўлиб бораркан, бу олқашлари Чориевнинг жонсаракликларига ўхшаб кетаётганини пайқади... Негадир бу кашфиёти кўнглига тасаллибахш ёруғлик олиб кирганини ҳам сизди. Қиз бошини кўтармай, унинг гапи адо бўлишини кутиб турар, ҳали вужудини вайрон этаётган жудолик дардидан безовта эди.

— Амаки... Энам сиз ҳақингизда кўп гапириб берганлар... Келганингизни эшитиб хурсанд бўлган эдилар... Тоғамларникига меҳмонга келишингизни эшитиб... Мана буни бериб қўй, менга насиб қилмаса, дегандилар...

Қиз энди йиғларди... У бироз тараддулланиб тургач, қўлидаги газетга ўралган тўртбурчак нарсани Абдураҳмонга узатди.

— Бу нима?

Қиз жавоб бермасдан бурилди-да, бошини эгганича, тез-тез юриб кетди. Тор кўчанинг ноиложликда — меҳру шафқатдан мосуволик ичида ўртаниб қараб туришидан, Абдураҳмон қизнинг ҳамон селу сабор йиғлаб кетаётганини англади. Золим фалак баланددан бемалол боқиб турар, тўймас ер эса кўчани сескантириб тошларига тўкилган кўз ёшларга парво ҳам этмай бемалол ётар эди...

Йўлдош машинани кўчага олиб чиқди. Абдураҳмон унинг ёнига ўтирди. «Ака, омон боринг», деб Йўлдошнинг хотини, болари билан дуо берди. Жўнадилар...

Абдураҳмон қўлида ҳамон Салиманинг қизи ташлаб кетган нарсани ушлаб турганини сизди. Негадир азъойи баданини хавотир ўртаб, газетани очди... О, «Ўтган кунлар!» Уша! У ўша малла муқовали китобни дарҳол таниди. Уқилавериб титилиб кетибсан-ку! Сени ким бедор кечаларининг ҳасратида тўзғитди, китоб! Бир бечора йигит севгиси-

нинг элчиси бўлганинча қайларда қолиб кетдинг? Севгининг элчисига наҳотки ўлим йўқ? Наҳотки энди қайтдинг? Нималар олиб қайтдинг, бу дунёдан жувонмарг кетган муҳаббатнинг элчиси?..

Абдурахмон оқ саҳифани очди... Ва вақт ғуборида хираллашиб қолган «МЕН СЕНИ СЕВАМАН», деган ёзувни адоий тамомликда ўқиди. Сўнг... кимнингдир бемадор қўллари титранибгина битган «МЕН ҲАМ...» деган ёзувга кўзи тушди-да, Йўлдошнинг борлигини ҳам унутиб, ўкириб юборди.

— Абдурахмонжон!... Бу дунё кўйдирди! Бизни куйдирди, Абдурахмон! — деб нола қилди Йўлдош. У ҳам йиғларди.

...Тепасида заводнинг миноралари қаққайиб турган шаҳар ҳар оқшомдагидек сеҳрли уйинини авжига чиқарган бир пайтда Абдурахмон уйига кириб келди. Уйда ҳеч ким йўқлигидан кўнгли ғашланиб, хоналарни қайта-қайта айланиб чиқди, сўнг телевизор кўргани ўтирди. Ғашлик тарк этавермагач эса, ташқарига чиқди. Шимолнинг салқин ёзи осмонга булут ташлаган — юлдузлар кўринмайди. Аҳён-аҳёнда эринчоқ булутлар дим кечанинг бағрига бир-ярим ёмғир томчисини отади... Абдурахмон шаҳар марказига қараб юрди. Йўлни қисқартириш учун эски парк деворининг катагидан ошиб ўтди-да, дарахтлару қийғос ўсиб ётган ўтлар орасидаги таниш сўқмоқдан бемалол йўл топиб, парkning марказга кетгучи йўлга туташган қанотиға етди. Парkning бу томони панжара билан ўралган... Абдурахмон эгилиб, одам сиққудай тирқишдан ўтмоқчи бўлдию, шу кўйи сеҳрлангандай қотди. Кўчадан Машанинг овози келарди...

— Паша!.. Шилқимлик қилма!...

Абдурахмон ўзини ичкарига олди.

— Очофат экансан! Шунча кундан буён тўймаганингни қара...

Маша нозланиб сўзларди. Шундагина Абдурахмон йўлкада — чироқпана дарахт кўлкасида бир жону бир тан бўлиб турган жуфтни кўрди.

— Мен сенга очиғини айтдим, жоним, Алик келиб қолиши мумкин. Бугун бизни кига боролмаймиз...

— Маша, ростини айт, Аликин яхши кўрасанми, ёки мени...

Паша Чиройли-ку! Абдурахмон музлаб қолган вужудидан ихтиёрини берган бўлса ҳам, негадир Машанинг жавобини орзиқиб, кўрқиб, умид қилиб кутди...

— Иккалангни ҳам яхши кўраман, Паша!

Маша нозланиб кулди.

— Хайр, у ёғига ўзим кетаман. Эҳтиёткорни... — деб атайлаб гапни ярмида тўхтатди Маша.

— ...Худо асрайди! — деб давом эттирди Паша Чиройли ва қаққос отиб кулди. Сўнг бўса овозлари... Сўнг Машанинг туфличалари тахта йўлкани тикиллатиб тун қўйнига сингиб кетди... Абдурахмон ўзини ўт-ўланлар устига чалқанча ташлади. Қайсидир ёмғир томчиси қоронғида адашмасдан, унинг юзини топиб келиб, пешонасига тушди. «Чағанада яшаганимда, вах, пешонам қурсин, дердим, кейин...». У кейинини ўйлашга куч тополмади. Тун қаърида ўзидан кечиб, ҳолсизланиб узоқ ётди. Урнидан турганида, ёмғир кучайганди. Юзи ҳўл эканлигини пайқади. Панжара тирқишидан соя каби шарпасиз ошиб ўтди-да, аллақандай букчайиб уйига қараб жўнади.

У эшикхонага кираверишда ўзига келди. Бирдан, ҳозир уйига кирса, ҳамма нарса аввалгидай қолишини англади. Тўхтаб, сигарет чекди. Нималарнидир ўйлаб ҳовлини айланди. Уйдаги бўз болалар ўрнатган-қўлбола турник ёнига келди. Сигаретни ташлаб, турникка осилди. Сўнг оҳиста ерга тушиб, яна чекди. Шошмасдан тутатди. Кейин шимининг камарини чиқариб олиб, турникка илмоқ қилиб боғлади. Тортиб синаб кўрди, ноҳос болаларга хос чаққонлигу ғайрат билан яна қўш қўллаб осилди-да, илмоққа бўйини солиб, қўлларини бўшатди. Абдурахмон танаси бутун оғирлиги билан ерга, ернинг тагига, ундан ҳам наридаги тубсизлик сари учиб кетаётганлигини кўрди. Бўйнидаги суяги («умуртқам!», деб ўйлашга улгурди у) «қирс» этиб ўрнидан қўзғалганини ҳам сезди. Кекирдаги чидаб бўлмас даражада оғритганча тепага тортиб, қорнини чўзарди. «Ҳозир узилади... Ҳозир...» Аммо уни тубсизлик сари учуриб кетаётган даҳшатли залвор ўйлашга йўл бермас; Ердан, осмондан, муҳаббатдан, хиёнатдан, беъманолик ва маънодан, бошларига тушаётган ёмғир доналаридан, турникда ҳолсиз қолган вужудидан ажратиб, оғирликингни зиллиги тагида эзғилаганча аллақайларга шамолдай елдириб борар эди. Абдурахмон бирдан бу оғирликдан халос бўлганини, сувдай қуюк, аммо тиниқ ҳавода эркин сузаётганини пайқади. Оппоқ либосли, олти қанотли фаришта уни кафтларида авайлаб тутганича учиб борарди. Абдурахмон фариштани таниди. Фаришта Салиманинг ўзи эди.

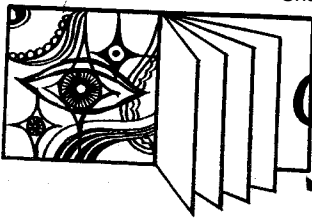
Дунё негадир ингичкалашганди. Абдурахмон ҳавонинг қуюқлигию дунёнинг ингичкалиги уларнинг тезлиги шиддатидан эканлигини тушунди. Олдинда ям-яшил ёғдуларга ўраниб, шафақланиб ётган уфқ кўринди. Дўзахмикан?..

— Дўзах қолиб кетди, — деб ногаҳон жавоб берди Салиманинг меҳрибон овози.

— Бўлмаса... Жаннатмикан?

— Жаннат ҳам қолиб кетди, — деди Салиманинг ҳасратли овози.

Абдурахмон бошқа савол ўйламади. Зотан, энди саволнинг кераги йўқ эди.

Саргуздиш, фантастик

Ҳожиакбар Шайхов

МУТАМАХ

Илми-фантастик ҳикоя

Мириқиб хуррак отаётган генерал Нажот Оллоёр ўнг томонидаги ялтироқ жавончага қўйилган қирмизи телефоннинг асабий жирингидан уйғониб кетди. Деразадан оппоқ тонг мўралай бошлаган, хонага субҳидамнинг кумуш ёғдулари бамисоли шаффоф шалоладай оқиб кираётган эди. Генерал афтини тириштириб, ўлганининг кунидан дастакни қулоғига тутди-да, совуққина оҳангда:

— Лаббай, эштаман,— деди.

— Жаноб генерал,— деган ташвишли овоз эшитилди дастакдан,— етмиш саккизинчи катакда номаълум учоқ пайдо бўлди. У Кумуштоғнинг жануби-шарқий этагига қараб пастлаяпти.

— Ҳарбий учоқми?

— Радар берган маълумотларга қараганда, у Қўшма Штатлар ёки Шўро Иттифоқининг ғайриоддий тузилишга эга ҳарбий учоғи.

— Сиртида бирор давлат белгиси борми?

— Йўқ... Кўпинча хуфия учоқларга ҳеч қандай белги қўйилмайди-ку?!

— Тушунарли. Дарҳол ҳарбий ҳолат эълон қилинг. Учоқ қўнишни мўлжаллаётган жой зудлик билан қуршовга олинсин. Учувчиларни тириклай ушлашга урининглар. Мен ярим соатда етиб бораман.

— Маъкул, жаноб генерал.

Нажот Оллоёр апил-тапил кийинаркан, ўйларди: «Қизиқ, бу фитнани ким уюштирди экан? Қўшма Штатларми ёки Шўро Иттифоқими? Ҳар иккала ҳолда ҳам хуфия учоқ қўлимизда ҳисоб. Нима бўлсаям уриб туширишимиз аниқ...»

* * *

Зухал юлдуз буржида истиқомат қилувчи фазогирлар ҳар эҳтимолга қарши уни доимо ўз кемаларида олиб юришарди. Кема остки қисмидан унга катта бўлма ажратилган, ана шу бўлманинг темир тўшамасида худди тиқилган қопдай чўзилиб ётаркан, у ҳафталар ва ойлар мобайнида на овқат, на сув талаб қилар, аҳён-аҳёнда кекса қайрағоч дарахти пўстлоғидай буришиб кетган шилимшиқ танасидан аллақандай кўкимтир суюқлик чиқариб, кейин яна ўзига сингдириб олар эди. Ҳаёт фаолиятини мўтадил сақлаб туриш учунми, у ётган бўлмага катта қувватли ҳавосовутгичлар ёрдамида турли кимёвий унсурлар билан бойитилган тоза ҳаво узлуксиз юбориб турилса ҳам, бўлмадан кўнгилни оздирадиган даражадаги қўланса ҳид сира аримасди. Бу ғаройиб махлук, агар зарурат туғилса, шунақанги даҳшатли ҳунарлар кўрсатиши мумкин эдики, уларни кузатган ҳар қандай онгли мавжудот хуши бошидан учиб, ақлдан озарди.

Кунларнинг бирида зуҳаллик фазогирлар Коинот сарҳадларининг чеккасида жойлашган улкан сариқ ёритгич буржининг олий ҳаёт мавжуд сайёраларидан бирига кўнишди. Зуҳал алломаларининг Галактикани ҳар томонлама тадқиқ этиш режаларига биноан, фазогирлар бу кичик сайёранинг жўғрофияси, об-ҳаво шароити ва унда истиқомат қилувчи тафаккур эгаларининг тараққиёт савиясини ўрганишлари, бундан ташқари, кема остки бўлмасидаги бадбўй мутант¹ учун тўйинтирилган ҳаво заҳирасини ҳам жамғариб олишлари зарур эди.

Хуллас, сайёранинг кимсасиз тоғли туманига кўнган фазогирлар кўп ўтмай фавқуллода воқеанинг гувоҳи бўлишди. Кеманинг «О» ҳарфига ўхшаш эшиклари очилиб, келгиндилар ўзиюрар зиналар орқали энди пастга туша бошлаган ҳам эдиларки, кутилмаганда ердан чиқдимиди, осмондан тушдимиди, уларнинг тўрт томонида аллақандай найзасимон қуроллар кўтарган маҳаллий ерлилар тўдаси пайдо бўлди.

Кема дарғаси — бўйи икки газдан зиёд, қора тусдаги фазовий жомакор кийган, кенг пешонасида биргина катта кўзи чарақлаб турган миқти фазогир — уларни кўрган заҳоти радиоэлектрон алоқа тармоғини ишга солиб, кемада қолган ёрдамчисига буюрди:

— Дарҳол кемани фантом ҳолатига² келтир!

Бошқарув бўлмасида ўтирган дарға ёрдамчиси пультдаги ранг-баранг ва гўж-гўж тугмаларнинг бирини босди-да, юраги орқасига тортиб кетди. Унинг рўпарасидаги тўртбурчак кўзгучада бош компьютернинг кеманинг қутбловчи тармоғи ишдан чиққанини билдирувчи қизил хоч белгиси акс этарди. Бу ноҳуш хабарни у дарҳол кема дарғасига етказди. Дарға унга жавобан:

— Зудлик билан ҳимоя қобилигини ишга тушир!— дея буюрди-да, шу аснода пастга тушиб улгурган ҳамкасбларига фикрлан мурожаат қилиб, атрофига тўплади. Яқин масофадан улар ўзаро ғойибона усулда фикр алмашишарди.

— Вазият қалтис. Нима қиламиз, азизлар?— сўради у сайёрадошларига бирма-бир синчков нигоҳ ташлаб.

— Тезда учиб кетишимиз керак. Йўқса, кемага зарар етказишлари ҳеч гапмас,— деди даргадан сал пастроқ бўйли, дубулғаси остидаги жигарранг сочлари биргина камалак қошини чала-ярим беркитган аёл фазогир.

— Оддий найза билан қуролланган ерлилар биз учун қандай хавф туғдира олишлари мумкин?— эътироз билдирди озгинлиги туфайлими, ҳаммадан дарозроқ кўринаётган учинчи фазогир. У ўнг қўлидаги тўппончасимон алланимага бот-бот нигоҳ ташларди.

— Менимча, улар оддий найза кўтариб олишган, деб ўйласак, хатога йўл қўйган бўламиз,— деди дарға, хавотирга тушиб.

— Тўғри,— маъқуллади унинг фикрини аёл фазогир, ярим чақиримча наридаги тепаликдан шошилинч тушиб келаётган юз чоқли аскарлар тўдасига саросима аралаш тикиларкан,— чамамда, улар найзали автомат милтиқлар билан қуролланишган.

— Мутантдан фойдаланишимизга тўғри келмаса, деб кўрқаман,— деди озгин фазогир негадир изтиробли оҳангда.

— Йўқ, мумкин эмас!— деди кема дарғаси қатъий оҳангда.— Умумкоинот минтақалари уюшмасининг низомига қарши иш тутолмаймиз!

— Нега ахир?— эътироз билдирди озгин фазогир.— Ҳаётимизга таҳдид солаётган тажовузкор кучларга қарши уни ишлатишимиз мумкин-ку?!

— Ҳимоя қобилиги ичида эканмиз, бизга ҳеч ким ва ҳеч нарса хавф сололмайди,— деди дарға эътирозга ўрин қолдирмайдиган оҳангда.

— Вой, қаранглар!— кутилмаганда хитоб қилди фазогир аёл узун камалак қошини чимириб.— Ҳарбий учоқлар!..

Чинданам, улар озгин фазогир ушлаб турган нарса устида пайдо бўлган катта кўзгу орқали ёнма-ён саф бўлиб учиб келаётган тўртта ҳарбий учоқни кўришди. Уларнинг ҳар бири тўрттадан ракета осиб олганини шу ердан туриб ҳам бемалол илғаш мумкин эди.

* * *

Мутлақо махфий!

Америка Қўшма Штатлари Президентига
Шўро Иттифоқи Президентига

Ҳукумат номаси

Жаноб Президентлар!

Ирот ҳукумати бизнинг жануби-шарқий ҳудудимиздаги Кумуштоғ тизмалари этагига ғайриоддий тузилишдаги ҳарбий учоқ давлат чегарамизни кўпол равишда бузиб ўтганини маълум қилиш билан бирга, унинг Шўро Иттифоқи ёки АҚШга тегишли тегишли эмаслиги ҳақида зудтар хабар беришингизни илтимос қилади. Агар у хуфия мақсадлар билан ташриф буюрган ва бу иш давлатимизнинг сиёсий ва иқтисодий мустақиллигига раҳна солишга қаратилган бўлса, биз юқорида зикр этилган кемани

¹ Мутант — белги ва хусусиятлари тўсатдан, тубдан ирсий ўзгарган тирик мавжудот.

² Кўринмас ҳолат.

асир олишга ёки бунга эришолмаганимиз тақдирда — уни буткул йўқ қилиб ташлашга мажбур эканлигимизни афсус билан маълум этамиз.

Камоли эҳтиром ила
Ирот ҳукумати Президенти

...Генерал ўтирган парракли учоқ¹ Кумуштоғ этагига ўттиз дақиқадаёқ етиб келди. Тўрт тарафдан оқ тўшли мағрур чўққилар силсиласи қад ростлаган, ўртада турфа ёввойи мевали дарахтлар ғуж-ғуж ўсган ям-яшил водий ястаниб ётибди. «Жосус» кема ана шу водийга, тоғ этагига туташган ялангликка қўнган эди.

Кемани тўрт тарафдан бир неча юз қуроли десантчи қуршаб олган, ўнг тарафдаги тепаликдан Шўро Иттифоқидан сотиб олинган ўнта танк худди денгиз тошбақаларидай бирин-кетин ўрмалаб келар эди. Икки тоғ оралиғидан эса, ракета осган тўртта қирувчи тайёра, тахминан уч юз-тўрт юз газ баландликдан учиб ўтарди. Генерал Нажот Оллоёр парракли учоқни номаълум кема ёнидаги майсазорга қўндиришни буюрди-да, радио-микрофон орқали танкчилар ва пиёда аскарлар қўмондонларига буйруқ берди:

— «Денгиз тошбақаси» кемани тўрт тарафдан қуршовга олсин! «Пиёда» ҳужумга тайёрлансин! «Қирғийлар» жуфт-жуфт бўлиб, кемани шимолдан ва жанубдан нишонга олсин! Ҳамма бўлинмаларга алоҳида жанговарлик эълон қиламан!

Ажабо, шу пайт номаълум кема атрофида унга қурол ўқталиб турган аскарлар ҳаяжондан қичқириб юбораёзишди. Сира кутилмаганда кема сиртининг кумуш ранги ўзгариб, аста-секин худди шишадай шаффоф тус ола бошлади. У ҳаммининг кўз ўнгида кўздан ғойиб бўлаётган эди.

Пиёда лашкарлар қўшини қўмондони шу маҳал майсазорга қўнган парракли учоқ қошига югураркан, эшикдан тушиб келаётган генералга қарата жон ҳолатда қичқирди:

— Нажот жаноблари! Кема кўздан йўқоляпти! Ҳозир у буткул ғойиб бўлади! Уққа тутишга рухсат этинг!..

Кейинги воқеалар яшин тезлигида кечди.

* * *

Номаълум кема ичидагилар генералнинг аввал инглиз, сўнгра рус тилида радио-микрофонни турли узунликдаги тўлқинларга улаб алланималар деяётганини махсус қабул қурилмалари орқали аниқ эшитишди. Унинг келгиндилардан таслим бўлишни талаб қилаётгани кундай равшан эди.

— Ерлик мавжудотларга сира тушуниб бўлмайти, — деди кема дарғаси фиғони чиқиб. — Уларда тажовузкорлик майли шунақанги ривожланганки, ҳар қандай ёвузлик ўшанга яраша ёвузликни юзага келтириши ҳақида ўйлаб ҳам ўтиришмайди.

— Жуда тўғри, — қўллаб-қувватлади уни фазогир аёл. — Ерликларнинг одам бўлиши анча мураккаб жараён чоғи. Орадан асрлар ўтса ҳам уларнинг феъл-атвори ўша-ўша. Аср бошидаги сафаримиз ёдларингда бўлса керак. Ушандаям бизни қирувчи тайёраларда роса таъқиб қилишганди.

— Фожиа шундаки, — деди озғин фазогир ўкиниб, — улар ўз қилмишларининг оқибатларини идрок этишга ҳам ожизлар. Бу оламда ҳеч нарса изсиз қолмаслигини наҳотки тушунишмасан?..

— Бу бемаъни сайёрани тезроқ тарк этиш керак. Улардан ҳамма нарсани кутиш мумкин, — деди фазогир аёл афсус-надомат билан.

— Афсуски, ҳозир ҳеч қаёққа жиллолмаймиз, — деди дарға, бошини сараклатиб, — Таъмирчи темиртан билан ёрдамчим кема қусурини тўла тиклашларига ҳали яна ўн дақиқа бор.

— Ҳаммадан даҳшатлиси шундаки, — деди озғин фазогир бешбаттар хафа бўлиб, — биз улар билан мулоқот ҳам ўрнатолмаймиз: таналаримиздаги аксилмодда улар учун ўта ҳалокатли. Ҳатто овозимиз, фикримиз, нигоҳимиз ҳам уларга катта хавф туғдириши мумкин.

— Таъмир ишлари тугамай туриб, улар кема қобиғини ишдан чиқаришса нима бўлади?

— Нима бўларди? Сиз билан биз кема ва жасадларимиздан жудо бўлиб, руҳларимизни капсулада Зуҳалга жўнатишимизга тўғри келади. Лекин бу — сўнгги чора. Даҳшатлиси шундаки, бу ҳолда мутант жиловсиз қолади ва у озодликда бамисоли ерликларнинг афсоналаридаги даҳшатли аждарҳога айланади.

Шу чоқ фазогирлар саросима ичида қичқириб юборишди.

— Ё фалак! Улар кемамизни ўққа тутта бошлашди! — хитоб қилди фазогир аёл, камалак қоши остидаги кўрқув тўла танҳо кўзининг киприкларини пирпиратиб.

— Аскарларнинг ўқлари кемага зарар етказолмайди.

— Танклар ҳам...

¹ Вертолёт.

- Лекин анави қирувчи учоқлар...
- Ҳар эҳтимолга қарши капсулалар тайёрлансин!
- Хўп бўлади,— озгин фазогир кема омборхонасига қараб югурди.
- Ахир, ҳозир кемамиз кўринмас қобиқ остида-ку? Улар таваккалига ўққа тутишяптими?
- Ҳа-да. Ерликлар азалдан шунақа: уруш-жанжални пулга сотиб олишади. Коинот-да бунақа сайёралар ҳамон мавжуд экан, ҳар хил мутантларни олиб юришга мажбур-миз-да...
- Бари бир ерликларга раҳмим келяпти,— деди фазогир аёл маъюсланиб.— Мутант уларнинг бошига не кулфатларни солмаса гўрга эди.
- Энди бўлар иш бўлди. Уларни Коинот Олий Тафаккури ўз паноҳида асрасин.
- Айтганингиз келсин.
- Улар худди фотиҳа қилаётгандай, қафтларини юзларига тортишди.

Генерал Нажот Оллоёр кемани ўққа тутишга рухсат берди-ю, лекин ичидан зил кетди. Вужудини негадир ғулғула ва хавотир ҳислари чулғанган, ўзини қўярга жой топполмай, худди қафасдаги сиртлондай типирчилаб, у ёқдан-бу ёққа одим ташларди. Йўқ, лаънати кема кўздан йўқолган бўлсаям, жойида турган бўлиши керак. Унинг нимасидир ишдан чиққан-у, учолмай қолган, холос. Ҳозир таъмир қилишаётган бўлса ҳам ажаб эмас.

Ё тавба, аскарлар тўрт тарафдан отаётган ўқлар худди кўринмас пўлат деворга бориб уриляётгандай учқунланиб, ҳар ён сачраяптими? Демак, кеманинг учолмагани, ҳамон жойида тургани аниқ. Аскарларнинг бир иш чиқариши амри маҳолга ўхшайди. Танкларни ишга солиш керак!

Кемани чор-атрофдан қуршаб олган «денгиз тошбақа»ларининг ҳамма ёқни ларзага келтириб отган ўқлари ҳам зое кетди.

«Оббо, лаънатилар-эй! Бу қанақа қотишмадан тайёрланган кема экан? Ракета отишга тўғри келадими дейман?»— хаёлидан ўтказди генерал, ҳамон кўнглидан алланечук хавотир ҳисси аримай.

Шу пайт қарама-қарши йўналишда учаётган қирувчи учоқларнинг икки нафари пастга, номаълум кема турган тарафга шўнғиди-ю, генералнинг буйруғи билан аввал бир жуфт, кейин яна бир жуфт ракетани қўйиб юборди.

Айни шу маҳал кемани ўраган аскарлар ҳайратдан қичқириб юборишди. Кема яна шаффофлашиб, аста-секин ўзининг кумушранг тусини ола бошлаганди. Лекин кетмакет келиб урилган ракеталар туфайли ҳамма ёқни гумбурлаган овозлару кўм-кўк тутун қоплаб, ҳеч нарса кўринмай қолди.

Дилидаги ғулғула тобора ортиб бораётган генерал Нажот Оллоёр, чамаси, парчаланиб кетган кеманинг тепасидан бир неча нозик нур оқими юқорига — коинот қаърига отилганини пайқади. Лекин бунинг нималиги ҳақида ўйлаб кўришга ҳам улгурмади. Чунки тутун бирмунча тарқаб, кўз ўнгида даҳшатли манзара намоеён бўлди. Ҳозиргина номаълум кема турган жой ўрнида кекса қайрағоч пўстлоғидай буришиқ ва шилимшиқ танали баҳайбат бир маҳлуқ чўзилиб ётар, унинг танасидан кўнгилни оздирувчи кўм-кўк суюқлик чиқа бошлаган эди. Маҳлуқнинг ҳайбати эртақлардаги аждаҳолардай улкан бўлиб, кўриниши жуда ғалати: ўнлаб «бош»лари ва панжасимон «қўл»лари узлуксиз кўтарилиб-тушиб, буралиб-эшилиб турар эди. Ҳадемай унинг танаси қуриб қолди-да, ўзи дум-думалоқ шарсимон шаклга кирди ва жойидан кўтарилганча, ўзини ўраб турган аскарлар сари шиддат билан учиб кетди.

* * *

Мутлақо махфий! Ҳукумат номаси

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг Саркотибига

Муҳтарам Саркотиб!

Ирот ҳукумати ғайриоддий тузилишдаги ҳарбий учоқ давлат чегарамизни қўпол равишда бузиб, мамлакат жануби-шарқий ҳудудидаги Кумуштоғ тизмалари этагига кўнганини Сиз жаноби олийларига маълум қилади. Сўнги маълумотларга қараганда, кема на АҚШ ва на Шўро Иттифоқига тегишли. У билан алоқа боғлаш борасидаги барча уринишларимиз беҳуда кетди. Кема учувчилари биз билан тинч мулоқотга киришишдан мутлақо бош тортишди. Орадан кўп ўтмай бизга номаълум йўсинда, турган жойида кўздан ғойиб бўла бошлади. Унинг давлатимизга қарашли стратегик нуқталар устидан учиб ўтганини ҳисобга олиб ва кўпгина давлат сирларимизни қўлга киритиб, ғойибона тарзда жўнаб кетишининг олдини олиш мақсадида кемани портлатишга мажбур бўлдик. Аммо Сизга шуни алоҳида таъкидлаб хабар қиламизки, кемада биз учун

мавхум йўсинда ишловчи биологик қурол мавжуд экан. Бу шундай ажабтовур қуролки, уни на ўқ олади, на бирор ракета. У ўз-ўзини бошқариш, ўз тўқималарини осонгина қайта тиклаш ва йўлида учраган жамики биологик тузилишга эга жонзот, ҳайвонот ва наботот борки, емириб, қуришиб-қовжиратиб ташлаш қурбига эга. Кема портлаши билан эркинликка чиққан бу шафқат билмас мутант юзга яқин аскарларимизни бир неча дақиқа ичидаёқ гумдон қилди. Лазер билан қуролланган генерал Нажот Оллоёр бошлиқ ҳарбий бўлинмамиш шарсимон мутантни парракли учоқларда таъқиб қилиб бормоқда. Лекин бундан бирор натижага эришиш амримаҳол, деган фикрдамиз.

Ҳозирги вақтда бу даҳшатли биологик қурол тобора катталашиб, Кумуштоғ тизмалари оша Шўро Иттифоқи сарҳадлари сари йўл олган.

Муҳтарам Саркотиб жаноби олийлари!

Сизга шуни ошиғич маълум қиламизки, зудлик билан Хавфсизлик Кенгаши мажлисини чақириб, ушбу номаълум мутантга қарши жиддий чора-тадбирлар кўрилмаса, у мамлакатимиз, шунингдек, Шўро Иттифоқининг жанубий ҳудудларидаги тинч аҳоли яшайдиган кўп жойларни тамоман хонавайрон қилиши мумкин.

Камоли эҳтиром билан,
Ирот ҳукумати Президенти

Мутлақо махфий!
Ҳукумат номаси
Шўро Иттифоқи Президентига

Муҳтарам Президент!..

(Нома юқорида келтирилган тафсилот баёнидан сўнг мана бундай давом этган):

Номаълум биологик қуролнинг тобора катталашиб бораётганлиги ва унинг Шўро Иттифоқи жанубий ҳудудларига жиддий хавф туғдириши мумкинлигини эътиборга олиб, БМТ билан яқин ҳамкорликда чоралар кўришингиз ва мутантни таъқиб қилиб бораётган ҳарбий парракли учоқларимиз мамлакатингиз сарҳадларида бетаҳдид ҳаракат қилишлари учун ижозат беришингизни Сиздан ўтиниб сўраймиз.

Самимий саломлар ила,
Ирот ҳукумати Президенти

* * *

Шарсимон мутант тирик қолган ва энди буталар оралаб шаталоқ отиб қочаётган сўнги аскарлардан бир нечасини қувиб етгач, бир қанча илонсимон узун «қўл»ларини худди ўқдай отиб, уларни ҳам ўраб-чирмаб ўз «бағри»га олди. Лаҳза ўтмай, «шар»нинг остидан шўрлик аскарларнинг қорайиб кетган суяклари ва мажақланган қуролларнинг темир парчалари кетма-кет тўкилиб тушди. Сўнгра бу ғаройиб мавжудот шарқ тарафдаги кумушранг тоққа қараб жилди. Ажабо, у генерал Нажот Оллоёр бораётган паррак учоққа эътибор ҳам бермасди. Чамаси, уни фақат ўсимлик ва жонли мавжудотларгина қизиқтирарди.

Уфқда яна учта парракли учоқ кўринди. Булар яқинда генерал чақиртирган қўшимча кучлар эди.

Даҳшат ва саросимадан ранги доқадай оқарган Нажот Оллоёр ўта асабий кўринар, шунинг учунми, парракли учоқдаги капитан билан сержантга бераётган буйруқлари ҳам узук-юлуқ эди.

— Лазер!.. — хитоб қилди у бирдан, пастда тоғ бағри бўйлаб юқорига кўтарилаётган мунтантга ҳаяжон билан тикиларкан. — Дарҳол лазерни ишга солинглар!

Бақалоқ юзли барзанги капитан сержантга имо қилган эди, у орқадан автоматсимон квант генераторини олиб, эшик ёнига ўтди.

— От! — қичқирди генерал пастдаги шарсимон маҳлуқнинг дуч келган арчага ўзини урганини ҳайрат билан кузатаркан. Мана, у арчани ўпқондай ичига тортди. Лаҳза ўтмай ҳамон олға жилаётган мутантни ортида қуриб-қовжираб қолган яланғоч дараҳт танаси кўринди. «Шар» шу ондаёқ сезиларли даражада «семириб» улгурган эди.

Сержант квант генераторининг нилини шарсимон мутантга тўғрилаб, тугмани босди. Парракли учоқнинг шовқинига лазернинг бўғиқ гувиллагани қўшилиб, қулоқни қоматга келтирди. Ажабо, маҳлуқ худди ари чаққан одамдай сесканиб, ирғиб тушди. Юмалоқ танасининг жаҳаннамий нур теккан қисми худди пичоқ билан қирқилгандай палахса-палахса бўлиб бўлина бошлади. Лекин нур туфайли ажралган тўқималар шу заҳоти бир-бирларига туташиб, ўзаро яна чиппа ёпишиб қолаверди.

— Йўқ, бу ҳаддан зиёд хавfli маҳлуқ! — қичқирди генерал, бешбаттар асабийлашиб. — Аждаҳонинг ўзгинаси! Агар тезда жилов қўлга олинмаса, сайёрамизни чинакамига хонавайрон қилиши ҳеч гапмас!

Генералнинг лазер қурилмасига қарата ҳафсаласиз қўл силтаганини кўрган барзанги капитан сержантга:

— Бас қил, фойдаси йўқ,— деди овозини пасайтириб.

Шарсимон махлуқ йўл-йўлакай арчаларни «ямлаб», ҳамон юқорилаб бораркан, атрофида гирдикапалак бўлаётган парракли учоқларга сира эътибор қилмас, уни Ернинг қишин-ёзин кўм-кўк бўлиб яшнаб турувчи дарахтлари кўпроқ қизиқтирар эди.

* * *

Мутлақо махфий!
Ҳукумат номаси
Ирот ҳукумати Президентига

Жаноб Президент!

Бизни мамлакатимизнинг жанубий ҳудудларидаги жиддий хавфдан огоҳ қилганингиз учун Сизга самимий миннатдорчилигимизни билдирамыз. Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Хавфсизлик Кенгашидаги мухтор вакилимизга бу фавқулодда масала билан дарҳол шўғуллана бошлашга кўрсатма берилди. Номалум хавфга қарши ҳамкорликда курашиш мақсадида ҳарбий учоқларингиз иттифоқимизнинг жанубий ҳудудларида бетаҳдид ҳаракат қилишлари учун ижозат этилди. Бу ҳақда чегара қўшинлари қўмондонлигига тегишли фармон берилди.

Дўстона салом билан,
Шўро Иттифоқи Президенти

Шўро ҳукумати раҳбарининг бу номаси билан рация орқали танишган генерал Нажот Оллоёр айтарли хушнуд бўлмади. У парракли учоқнинг очиқ ойнаси орқали ҳамон илгарилаб бораётган шарсимон махлуққа ғамгин тикиларкан, ўйга толган эди. «Нафсиламрини айганда, уларнинг қўлидан нимаям келиши мумкин? Хўш, таъқиб қилиб чегарага ҳам етиб бордик, дейлик. У ёғида Ўзбекистоннинг қадимий шаҳарлари бошланади. Шарсимон мутант одам овлашга киришаркан, борган сари «семираверади». Тўрт қаватли бинодай йириклашгач, ови янада юришади. Кўчаларда одам зоти қолмагач, дарахтларни ямлашга тушади. Турфа мевали дарахтлари хиёбонларга чиройлик қилиб экилган арча дарахтларини... Дарвоқе, арча... Арчалар ёрдамида иш тутилса-чи?.. Айтайлик, шарсимон махлуқнинг олдига ҳар ярим чақирим масофада арча шохи ташлаб борилса, у «емиш» ортидан бамисоли итдай эргашга келаверади. Шу тариқа уни сайёрамизнинг истаган нуқтасига бошлаб бориш мумкин. Лекин қаерга?..»

Нажот Оллоёр бир вақтлар ҳарбий академияда янги кимёвий қуроллар яратиш устида тадқиқот ишлари олиб борган, бу соҳада ҳатто шўро олимлари билан ҳам ҳамкорлик қилган эди. Генерал инглизларга қарши, сўнгра Шўролар ташаббуси билан бошланган катта урушларда қатнашган, кўп янги қуролларни билар, лекин бунақанги биологик қуролни етти ухлаб тушида ҳам кўрмаган эди.

...Уни қаерга бошлаб борса бўларкин?.. Кучли радиация мавжуд жойгами? Масалан, Чернобил қахрабо станциясига... Менимча, фойдаси йўқ. Лазер таъсир қилмади-ку, ахир...

Шарсимон махлуқ ва унинг изидан таъқиб қилиб бораётган парракли учоқлар битта тоғ чўқисидан ошиб ўтишди. Уртадаги торгина водий бўйлаб катта илонизи сойлик ўтарди. Сойда кўм-кўк зилол сув илонизи ўзани бўйлаб шиддат билан оқар, тошлар ва харсангларга урилиб, атрофга инжудай оппоқ кўпиклар сочар эди. Мутант йўл-йўлакай арчаларни «ямлаш»да давом этиб, пастга интиларкан, йўлни тўппа-тўғри кейинги энг яқин арча томонга соларди. Демак, у ўзига керакли нарса ёки мавжудотларни олисдан сезиш қобилиятига эга!..

Сой бўйига яқинлашганда, генералнинг миясига яна бир фикр келди.

— Ноль тўққиз билан алоқа боғла,— буюрди Нажот Оллоёр орқасидаги капитанга, яна радиомикрофонни қўлига оларкан...

Орадан бир неча фурсат ўтгач, ёнига қизғиш рангда катта-катта қилиб 09 рақами ёзилган парракли учоқ сой соҳилига қараб учиб кетди. У сой бўйига кўнраб, ичидан бир аскар отилиб чиқиб қўлидаги сувдонга сув тўлдирди, кейин қайтиб ўтириши билан парракли учоқ шарсимон махлуқнинг тепасига учиб борди-да, бир зум муаллақ қотди. Худди шу дақиқада ҳалиги аскар деразадан сувдон чиқариб, «шар»нинг устига сув қуйиб юборди. Махлуқни синчковлик билан кузатаётган генерал алам билан тиззасига бир урди. Сув мутантнинг «елка»сига тегиши ҳамон вижиллаб қайнаб, буғланиб кетган эди.

— Ие, ҳарорати жуда баланд-ку?! — хитоб қилди бақалоқ капитан, ҳайрат ичида махлуқдан кўз узмай.

— Минг лаънат!.. — деди генерал бешбаттар фиғони ошиб, кейин пича ўзини босиб олгач, буюрди: — Энди мени давлат департаменти билан боғла!

Унинг ўйчан кўзларидан қатъий бир фикрга келгани кўриниб турарди.

* * *

Мутлақо махфий
Хукумат номаси
Шўро Иттифоқи Президентига

Жаноб Президент!

Номаълум махлуқ-мутантнинг Ўзбекистон шаҳарларига бостириб киришининг олдини олиш мақсадида, шунингдек, унинг узлуксиз арча истеъмол қилишга мойиллигини эътиборга олиб, қишлоқ меҳнаткашларимизни тоғлик туманларда арча шохлари кесишга сафарбар этдик. Бу шохларни ҳозироқ юк машиналарида Ўзбекистон чегарасига етказиб беришга тайёрмиз. Чегарада юкларни қабул қилиб олишни уюштиришингиз ва бизга ёндош жумҳуриятда ҳам арча кесиш ва генерал Нажот Оллоёрнинг тавсиясига биноан уларни тегишли жойга етказиб беришни ташкил этишингизни мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Камоли эҳтиром ила,
Ирот ҳукумати Президенти

Ўзбекистон жумҳурияти президенти нимадандир фиғони чиққан, аллаким билан телефонда асабий гаплашар эди.

— Бу ёзувчилари тиниб-тинчишадими йўқми ўзи? Қачон қараманг гуруҳбозлик, лўттибозлик. Бизлар ўлиб-тирилиб халқнинг ғамини чекапмиз-ку, булар нуқул бир-бирининг тагига сув қуйиш билан овора. Тунов куни дордан қочган бир ёзувчингиз — ўзи шапалоқдай иккита китобча ёзганми-йўқми, худо билади,— ҳузуримга кириб, менга ҳам амал берсангиз, дейди. Бу қандай гап, ахир? Кап-катта одам, уят эмасми?! Ёзувчиларга ҳам беряпмиз амални. Барча ҳамюртларимиз қатори зўрларига беряпмиз. Ҳамма шароитларни яратяпмиз...

Шу пайт эшик очилиб, остонада қирқ беш ёшлардаги ўрта бўйли, чуваккина ёрдамчиси пайдо бўлди.

— Маъзур тутасиз,— деди у паст овозда Президентнинг тепасида энгашганча,— сизни ҳукумат телефонида катта Президент йўқлаяптилар.

— Хўп, майли,— деди Президент гапга яқун ясаб,— сиз билан бу мавзуда яна батафсил гаплашамиз. Менга марказдан қўнғироқ бўлиб қолди. Соғ бўлинг!..

Президент бир телефон дастагини қўйиб, иккинчисини олди. Ёрдамчиси унинг имоси билан эшикка йўналди.

— Алло, эшитаман, саломалайкум!

— Салом, вақтимиз ўта зиқлигини эътиборга олиб, асосий гапга ўтаман. Чегарадан жуда ташвишли хабар олдик. Қандайдир номаълум махлуқ — мутантми-ей, аждарҳоми-ей, қўшни мамлакатдан ўтиб, Термиз шаҳрига яқинлаша бошлабди. У йўлида дуч келган жонзотни ҳалок қилармиш. Хуллас, олдимизда ақл бовар қилмайдиган яна бир жиддий муаммо кўндаланг турибди. Уни зудлик билан ҳал қилишимиз керак. Туркистон ҳарбий округи кўмондонини ёнингизга олиб, ҳозироқ Термизга учинингиз шарт. Иложини топсангиз, биолог олимлардан ҳам битта-яримтасини хамроҳ қилиб олинг. Бу ишга Давлат Ҳавфсизлиги Қўмитаси ҳам жалб этилган. Чегарада Ирот армиясининг генерали жаноб Нажот Оллоёр билан учрашасиз. Дарҳол биргаликда чора кўриб, натижасини кечиктирмасдан айтарсиз. Тушунарлими?

— Тушунарли, лекин...

— Ҳеч қандай лекин-пекини йўқ. Вақтимиз жуда зиқ, деб айтдим-ку... Оқ йўл!..

Жумҳурият президенти ҳеч қачон Шўро Иттифоқи президенти билан бу вақтда ва бу тарзда гаплашмаган эди. Тўғри, унинг бот-бот асабийлашгани, қизишганининг гувоҳи бўлган, лекин унинг бу даражада саросимали ва хавотирли овозини биринчи эшитиши эди. У паршонхотирлик билан дастакни жойига қўяр экан, столига маҳкамланган қора тугмани босиб, ёрдамчисини чақирди. У йигит кириб келиши билан буюрди:

— Армия генерали ўртоқ Фуженкони чақиринг. Ҳозироқ етиб келсин. Президентнинг зарур топшириғи хусусида, денг.

— Иван Васильевич ҳозиргина қўнғироқ қилиб, ҳузурингизга келаётганини айтувди.

— Демак, унга бизлардан бурун хабар етибди-да. Қизиқ... У ҳолда... Фанлар академиясида Аскар Холмуродов деган ёш бир академик бор, танисангиз керак. Биотехнолог. Президент билан бирга Термизга учиб кетишингиз керак экан, денг. Тезда етиб келсин. Кейин қўналғага сим қоқсангиз, учоқ ҳозирлашсин.

— Хўп бўлади,— ёрдамчи бош ирғаб эшикка отланди.

Ўзбекистон Президенти ўйчан ниғоҳини тўғрисидаги бир нуқтага қадади. «Эй худо, бу яна не савдо бўлди?..»

* * *

Генерал Нажот Оллоёр ҳамроҳлари билан парракли учоқда шарсимон маҳлуқ изидан Амударё узра учиб ўтиб, Шўро ҳудудига кириб борганида, рўпараларидаги уфқда биқинига қизил юлдуз шакли туширилган парракли учоқ кўринди. Бу — Ўзбекистон жумҳурияти президенти бошлиқ Шўро ҳокимияти вакиллари тушган учоқ эди.

Мутант аини маҳалда дарё ёқалаб ястаниб ётган дашти-биебон осмони узра шошилмай олға интиларди. Генерал харитага қараб, унинг Термиз томонга йўл олганини пайқайди. Дарё ёнидан дашт йўли ўтган, йўл ёқалаб эса, чегара эмасми, ҳар жой-ҳар жойда соқчилар турадиган миноралар қатори кўзга ташланарди. Йўлнинг нариги чеккасидан устига брезент ёпилган «Газик» машина учиб келарди.

— Йўл ёқасига қўндир,— буюрди генерал учувчига.

Ерга қўнишганида, Нажот Оллоёр бир зум кўзини юмди. Чарчоқ ва узлуксиз асабийлашиш ўз ишини қилаётганди. Вожаб, шу пайт генералнинг — гарчанд кўзлари юмук бўлса ҳам! — кўз олди ёришиб, шундоқ бурнининг устида қизил, яшил, бинафша, қора ранглар жилвалана бошлади. Сўнгра кутилмаганда бу ранглар худди тумандай чекиниб, уларнинг ўрнини чор-атрофи қум саҳросидан иборат митти денгиз эгаллади. Денгиз суви негадир қоп-қора эди. Денгиз атрофини қўршаган даштда эса, қумлоққа ярим ботган, қийшайган, мачталари синган эски кемалар, катта-кичик қайиқлар кўзга ташланарди. Шу пайт денгиз устида нуқтадай шаклда ҳалиги шарсимон маҳлуқ пайдо бўлди.

— Ахир, бу — Орол-ку! — Шартта кўзларини очган генералнинг кўксидан нидо отилиб чиқди. Ҳеч нарсага тушунолмаган ҳамроҳлари унга ҳайрон бўлиб тикилишди. У эшикни очиб, сакраб пастга тушди-да, асабийлашиб у ёқдан-бу ёққа одимлай бошлади. Нажот Оллоёр асл мусулмон, ҳудожўй одам эди. «Бу нима? Тушимми, ўнгимми? Гуш бўлса, таъбири қандай? Худо нималарни кўнглимга солди ўзи?..»

Ортиқ хаёл суришга вақт қолмаган, чунки бир томондан ҳалиги «Газик» машина келиб тўхтаган, булар — Давлат хавфсизлиги қўмитаси ходимлари ва чегарачи офицерлар эди, иккинчи томондан эса, биқинига қизил юлдуз шакли туширилган ҳаворанг тарракли учоқда Президент ва унинг ҳамроҳлари қўнишган эди.

* * *

Салом-алиқдан сўнг шарсимон маҳлуқни кузатиб, дарров муҳокамага ўтишди. Мутант билан боғлиқ тафсилотларни эшитган Президент аввал ҳаяжонга тушди, кейин қаттиқ хафа бўлди. «Шўрлик халқимизнинг бошида шу ташвиш ҳам бор экан-да энди...»

— Ҳўш, энди нима қилишни маслаҳат берасиз? — сўради у бирдан ўзини қўлга олиб.

— Уни шаҳардан чеккага, даштга бошлаш керак,— деди Нажот Оллоёр қатъий оҳангда.

— Арча шохлари ёрдамида уни истаган тарафга йўналтириш мумкин, денг?

— Худди шундай.

— Чамамда, арчаларни таший бошлашди, шундайми, ўртоқ Фуженко? — дея ёнидаги ҳамроҳларидан бирига ўғирилди президент.

— Худди шундай,— жавоб берди Туркистон ҳарбий округи қўмондони, эллик ёш-олтмиш ёшлар атрофидаги тикқомат генерал.— Ҳарбийларимиз арча шохлари ўртган элликта вездеходда чорак соат аввал чегарадан йўлга чиқишди. Яна ярим соатда этиб келишади. Худди шундай яна элликта вездеход Кутуб шаҳридан келяпти.

— Ҳўп, яхши. Лекин уни қайси даштга бошлаймиз?

Нажот Оллоёр бу сафар жавоб беришга шошилмади. У иккиланаётган эди.

— Биламан, сизлар худога ишонмайсизлар,— деди у негадир каловланиб.

— Нега энди? — аянчли бир тарзда кулумсиради Ўзбекистон Президенти (ҳозир ира кулгининг маврида эмас эди-да).— Коммунистлар ҳақида унчалик ёмон ўйга ёрманг...

— Лекин худо кўнглимга солди: уни Оролга бошлаш керак!

Президентнинг энди чинакамига ғазаби ошди.

— Нималар деяпсиз ўзи?! — деди у кичқиргудай оҳангда.— Орол халқи шундоқ ам касалманд, қирилиб кетяпти! «Улганнинг устига тепган» қабилида иш тутган бўлализу-ку!

— Мени тўғри тушунинг, ахир,— деди Нажот Оллоёр босиқлик билан,— Сабабини ҳам билмайман, лекин маҳлуқнинг Оролда гўмдон бўлишига шахсан менинг шончим комил.

— Бўлмаган гап! — хитоб қилди президент тобора қизишиб.— Афсона бу! Бизлар унга ҳеч қачон йўл қўймаймиз!..

— Унда ўзларингиз биласизлар,— деди генерал маъюс оҳангда, елкасини қисиб.— Лен инсонийлик бурчим туфайли ёрдамга келганман, холос.

— Уни кимсасиз саҳрода йўқ қилишининг бирор иложи йўқми ахир? — сўради қумҳурият раҳбари, энди бир оз ҳовуридан тушиб.— Ўртоқ Фуженко, сиз нима дейсиз?

Харбий округ қўмондони ҳам барча Шўро генераллари сингари фикр юритишга унчалик ўрганмаган, у ҳам юқоридан берилган буйруқнигина бажаришга устаси фаранг эди. Шунинг учунми, тусмолланиб:

— Менимча, бу шароитда марказдан одам чақириш керак, мутахассисларни...— деди.— Кейин буйруқ берсанглар, бирор иложини қилса бўлар...

Президент энди боддан бери сукут сақлаб турган барваस्ताқомат, дўнпешона академикка мурожаат қилди:

— Бу масалада сизнинг фикрингизни билишни истардим, ўртоқ Холмуродов?

Юзидан суқротона донишмандлик балқиб турган Асқар Ғаниевич шошилмай гап бошлади.

— Уйлашимча, бу — фанга ҳали мутлақо номаълум бўлган мавжудот. Балки у чинданам сунъий йўл билан тасодифан яратилган мутамах, яъни мутантлашган махлуқдир? Эҳтимол, у иротлик жаноб генерал айтаётган кемада коинотдан тушгандир? Унинг биологик қурол экани ҳақидаги тахминга ҳам қўшилиш мумкин...

— Тушунарли. Лекин уни қайда ва қай тариқа йўқ қилсак бўлади? Бизларни шу масала қизиқтиради.

— Уйлашимча, биз бу ерда дунё тарихида кўз кўриб-қулоқ эшитмаган ғаройиб ҳодисага дуч келиб турибмиз. Мана, сиз уни бирор кимсасиз саҳрода гумдон қилишнинг бирор иложи борми, деб сўраяпсиз. Маълумки, ҳар қандай саҳрода ҳам ўзига хос биологик ҳаёт бўлади. Ҳаёт бор жой эса, анави махлуқ учун — озуқа манбаи. Шундай саҳро топиш керакки, у ерда ҳеч қандай ҳаёт асари бўлмасин, нафас олиш ҳам қийинчилик туғдирсин. Ана шундай омоло жой — қуриётган, туз ва ҳар хил тузсимон заҳарли моддаларга тўлиб-тошган Орол соҳиллари. Ахир, халқимиз «заҳарни заҳар кесади», деб бежиз айтмаган. Шуларни эътиборга олиб, мен иротлик жаноб генералнинг фикрида жон бор, деб ҳисоблайман.

— Бунинг айнан сизлар ўйлагандек бўлишига ким кафолат бера олади? Мабодо у Оролда ўлмаса нима бўлади?

— У ҳолда,— гап қўшди генерал Нажот Оллоёр,— махлуқни йўқотишининг бирор ўзга чорасини топганимизча уни истаган бошқа саҳрога бошлаб бораверишимиз мумкин... Фақат... кўпроқ арча шохлари жамғаришимизга тўғри келади, холос.

Президент ҳар қандай масалани шартта-шартта ҳал қилишни яхши кўрадиган, чўрткесар одам эди. Ҳозир ҳам шундай бўлди. У саҳро узра тобора узоқлашиб бораётган шарсимон махлуққа тикиларкан:

— Бўпти, келишдик! — деди қатъий оҳангда.— Бўлмаса, олислаб кетмасидан уни оролга буришлар! Бирлашган Миллатлар Ташкилоти ҳам бутун масъулиятни сиз билан бизнинг зиммамизга юкларди. Вазият ўта жиддий. Илло, энди бизга дунё кўз тикиб турибди...

Худди шу чоқ йўлнинг нариги бошида дарё ёқалаб келаётган вездеходлар сафи кўринди. Уларнинг устига арча шохлари ортилган эди.

* * *

Орадан чамаси икки соат ҳам ўтмай, башарият тарихида мисли кўрилмаган ғалати карвон йўлга тушди. Олдинда президент, унинг ҳамроҳлари ва йўл кўрсатувчи мутахассислар ўтирган парракли учоқ учиб борар, кетма-кет пастда арча ортган вездеходлар сафи елар, улар ҳар икки юз-уч юз газ масофада биттадан арча шохи қолдиришар, уларнинг орқасидан эса, шарсимон махлуқ худди қармоққа илинган балиқдай судралиб, саҳро узра соатиға тахминан ўттиз-қирқ чақирим тезликда учиб борар эди. Нажот Оллоёр бошлиқ Ирот ҳарбийлари тушган парракли учоқ карвоннинг охирида кетарди. Президентнинг «ватанларингга қайтаверинглар» деган таклифларига қарамай, генерал ишни ниҳоясига етказишни лозим топганди.

Саҳролар, пахтазорлар, сойликлар, қир-адирлар ва тепаликлар оша йўл босишаркан, вақти-вақти билан юки соб бўлган вездеходлар ўрнини бошқалари эгалларди. Шу тариқа, ғаройиб карвон кечани кеча, кундузни кундуз демай олға интиларди.

Нуқсга ўн чақиримча қолганда, мутамахнинг авзоида ўзгариш юз берди. У кутилмаганда истиқболидаги «озуқа»лардан воз кечиб, шаҳар тарафга йўл солди.

Жон-пони қиқиб кетган одамлар саросимага тушиб қолишди. Агар махлуқ шаҳарга кириб борса, воқеалар қандай тус олишини яхши тасаввур қилган Нажот Оллоёр радия орқали арчаларни энди ҳар эллик газ масофада қолдиришни тавсия этди. Шу йўл билан махлуқни ўзларига яна эргаштиришга аранг муваффақ бўлишди.

Ниҳоят, бир вақтлар лиммо-лим денгиз туби бўлган, энди эса қуш учса қаноти, одам юрса оёғи куядиган ўлик саҳрога айланган заҳилранг Орол соҳиллари бошланди. Олисда қумлоққа ярим ботган турфа-туман кемалар, катта-кичик қайиқлар кўринди. Денгизгача яна юз чақиримдан зиёд йўл босиш керак эди.

Энди шарсимон махлуқ «семириб», тўрт қаватли бинодай катталашиб, кўринишининг ўзиёқ уни кузатиб бораётганлар қалбини даҳшатга сола бошлади. Уни тамомила йўқотишга шубҳаси тобора ошиб бораётган Президент асабийлашиб, парракли учоқда

Ўзини қўярга жой тополмай қолди. У ёнидаги ёш академикни бот-бот саволга тутар, жавобларидан унчалик қониқиш ҳосил қилмас, боз устига унинг ҳамма академикларга хос ўта хотиржамлиги жиғига тега бошлаган эди.

— Энди у тезлигини камайтира бошлаши керак,— деди Холмуродов, дераза орқали шарсимон махлуқни кузатишда давом этиб.

— Нима учун? — Сўради президент хавотирга тушиб.

— Чунки бу ернинг ҳавоси бузуқ, нафас олиши қийинлашади.

— Ҳали у нафас ҳам оладими?

— Албатта-да. Ҳар ҳолда биологик мавжудот-ку.

Пича сукутда қолган президент яна олимни саволга тутди:

— Дарвоқе, махлуқ нега энди арчага бунча ишқибоз?

— Чунки арча ўзидан бошқа ўсимликларга нисбатан кўпроқ кислород чиқаради. Боз устига унинг таркибида мутамах учун ўта тўйимли ҳар хил ёғсимон, мутаген таъсирга эга моддалар ҳам мўл-кўл-да.

Чинданам, кўп ўтмай мутамах тезлигини камайтирди. Шунда рация қурилмаси орқали Нажот Оллоёрнинг ҳаяжонли овози эшитилди:

— Жаноб Президент, махлуқ ўзидан қандайдир кўзимтир суюқлик чиқара бошлади!

Академик Холмуродовнинг кўзлари бирдан чақнаб кетди.

— Жуда соз! — деди у ҳаяжонини аранг босиб.— Емирилиш бошланди.

Президент унга томон кескин бурилди:

— Емирилиш?

— Ҳа, танаси емирила бошлади. Фанда буни автолиз дейилади. Энди орқага қайтишга интилмаса гўра эди.

Орада ярим соат ўтмай, саҳрода туз бўрони бошланиб, олисда асоси осмонга қараган улкан қуюн пайдо бўлди. У шиддатли тезликда ғаройиб қарвон жилаётган жойга яқинлашиб келар эди.

— Арчаларни қуюн йўналишига ташланглар! — қичқирди Холмуродов бор овози билан. Азбаройи зўриққанидан кенг пешонасидан тер томчилари сизиб чиққан эди. Генерал Фуженко унинг буйруғини зумда вездеходларга етказди.

Яна бир неча фурсатдан сўнг таркибида гербицид, пестицид сингари заҳарли моддалар тўлиб-тошган бу мудҳиш қуюн шарсимон махлуқ ёнига етиб келди-да, гувлаб уни «ялаб» ўтди. Улар тўқнашган жойда бамисоли яшин чақнаб, ер-кўк жунбушга келди. Оламнинг борлиқ заҳар-заққумлари жамланган бу жаҳаннамий нуқтадан отилган унсиз оҳ-фарёд гўё бутун Коинотга таралаётгандай эди. Мутамахнинг уюрма тегиб ўтган қум барханидай катта бўлаги шу заҳоти емирилиб, эриб тушди.

Шундан кейин у фавқулодда шахдидан тушиб, тошбақа юриш қила бошлади. Танаси ҳам сезиларли даражада кичрайиб бораётгани яққол кўриниб турарди.

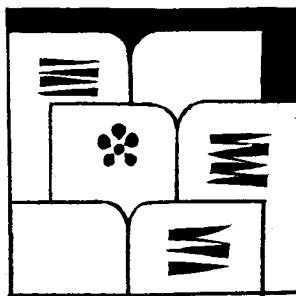
— Йўқ, у энди орқага қайтолмайди! — деди академик ҳаяжон ичида худди ёш боладай суюниб.— Қуввати етмайди. Узиям айна кушандасига йўлиқди. У энди бир неча дақиқадаёқ адойи тамом бўлади!..

Азбаройи хурсанд бўлиб кетганидан Президентнинг кўзлари ёшланди. У бир неча йилга татигудек ўтган сўнги кунлар мобайнида илк марта енгил нафас олди.

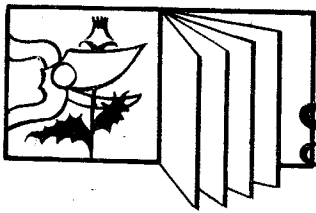
— Жавҳарга¹ тушган ишқордай эриб кетади!..— деди академик ҳамон мамнунлигини яширолмай.

— Э, худо! — хитоб қилди президент овози титраб.— Халқимизга минг бор букилиб таъзим қилсак арзийди! Бу жойларга коинотдан тушган шундай даҳшатли махлуқ ҳам бардош беролмади, у эса ҳалиям чидаб яшаяпти!..

У чуқур изтироб билан ҳамроҳининг забардаст елкасига қўлини қўйди.

¹ Кислота.

Тўқайчи

Қудрат Дўстмуҳаммад

Дарбисаб „НИКОХ“

Ҳажвия

- Сенга уйландиму, шўрим қуриди, шўрим!
- Бақирманг-э! Илгаридан шўрпешона эдингиз ўзи. Тағинам, сизни мен одам қилдим.
- Вайса-я, вайса!
- Ҳа, нотўғрими? Ҳовли-жой у ёқда турсин, энгил-бошингиз ҳам йўқ эди. Менинг сепим билан одам бўлиб юрибсиз.
- Нима-нима? Сепингни уй-жойга ишлатганинг кўзингга кўринибди-ю, мана бу бўйнингдаги дуру гавҳарлар, кўлларингдаги йўғон-йўғон билагузук, бриллиант кўзли узуклар қаёқдан келганини унутибсан-да?
- Нима бўпти, қонуний хасмингизман, олиб берасиз! Буларда мениям ҳиссам бор.
- Қанақа ҳиссанг бўлиши мумкин, еб ётишдан бошқасига ярамасанг?..
- Бирга ҳаёт кечирганда топилган мулк эр-хотиннинг ўртасида тенг деб ҳисобланади қонунда.
- Эй, қонуниям уйи куйсин! Эр-хотинни тенг ҳуқуқли қиламан, деб сенларни арши аълога обчиқиб қўйди! Энди билган ишларингни қилиб ётибсанлар! Етар! Бунақа ҳаёт жонимдан ўтиб кетди! Менга ҳеч қандай бойлик керак эмас, сенга бўлақолсин. Розиман. Сендан дурустроқ муомала чиқармикин, деб, ўн йилдан ортиқ кутдим, энди умид қилмасам ҳам бўлади. Бола туғиш ҳам қўлингдан келмас экан, бунга ўзинг иқроор бўлдинг.
- Менга қолса туғиб бермасмидим? Нима қилай, худо шунақа яратган бўлса?! Туғмайсан, деб ҳадеб эзаверасизми?
- Бўлди, бас! Кўзёши билан яна эритмоқчимисан? Энди бўшлик қиладиган аҳмоқ йўқ! Эртагаёқ судга бераман, ажрим қилсин.
- Менга раҳмингиз келмайдими?
- Раҳмим келавериб адойи тамом бўлдим. Эвазига ҳеч рўшнолик кўрмадим сендан. На рўзгорга қарайсан, на муомалани биласан! Шуюм эр-хотинлик бўлдимми? Нимага керак бунақа ҳаёт?..
- Ниятингиз ажралишми?
- Ҳа, ажралиш!
- Бошқа хотинга уйланасизми?
- Уёғи менинг ишим.
- Бекорларни айтибсан! Ажралармиш-а! Хих!
- Сенсирама! Ҳозирча эрингман. Ажримдан кейин нима десанг деявер.
- Мендан кичик бўлганингдан кейин сенсирайман-да! Ҳаққим бор! Сендан ажрашадиган аҳмоқ йўқ! Билдингми, ялангоёқ?!
- Ҳақорат қилма!
- Ўв! Кўзингни оч, мундоқ! Сенга тегишим учун ота-онам қанча харажат қилгани эсингдан чиқдими? Буям етмаганидек, бир умр топган-тутганларини сенга едириб ўлиб кетишди! Сепимни адо қилганинг-чи? Бу сарф-харажатлар сени менга ипсиз чирмаб ташлаган! Улардан ҳечқаёққа қочолмайсан, бир умр қутуллолмайсан. ЗАГС муҳри билан битилган иттифоқимиз ҳам бор, унутма!
- Бировни бировга тобе қиладиган иттифоқнинг уйи куйсин! Сен билан бирга яшамайман дедимми, яшамайман! Бу менинг қонуний ҳаққим! Қанча эр-хотинлар ажрашиб кетишяпти, биз ҳам ўшаларнинг биттасимиз-да.
- Бошқалар билан ишим йўқ. Ажрамайман дедимми, ажрамайман! Қонун аёлнинг истагини инobatга олади.

— Мен, бирга турмайман, деганимдан кейин қонун ҳам зўрлай олмайди. Менга ҳеч қанақа бойлик керак эмас, дедим-ку. Битта чопонни елкамга иламану ҳаммасини сенга ташлаб кетаман. Бўлдими?

— Бекорларни айтибсиз? Менга фақат бойлик керак бўлса ажралишсам янаям бойиб кетардим. Менга... э-э-эр керак, эр! Тушундингизми, жоним?

— Торт қўлингни! Ана, кўча тўла эр!

— Бугун биттаси, эртага бошқаси-а? Йў-ўқ! Бунақаси кетмайди. Менга бир умр иттифоқда яшайдиган эр керак. Нима қиласиз ажрашаман, деб ўзингизниям, мениям қийнаб? Мендан ажрашадиган бўлсангиз ёлғиз яшай олмайсиз, очингиздан ўлиб қоласиз.

— Ҳов, ўйлаб гапиряпсанми ўзи? Мен сени боқяпманми ё сен меними? Бундоқ, таниннга ўйлаб кўрдингми?

— Шу рўзгорни тебратиб турибманми, ахир? Эрталаб чойингиз тайёр, кечқурун — овқатингиз. Иштонингизгача мен юваман. Демак, мен ҳам сизни боқяпман.

— Сен билан гап талашиш бефойда. Майли, сен айтгандек бўлақолсин. Сен мени боқяпсан. Бўлдими, кўнглинг тўлдими? Очимдан ўлсам ҳам майли, ажрашганим бўлсин!

— Мен сизнинг ўлимингизга рози бўлолмайман. Виждоним йўл қўймайди. Эр-хотинлик иттифоқига тўғри келмайди бу иш.

— Эй, худо! Қанақа кажбахс хотинга дучор қилгансан мени?

* * *

— Хотинингиздан арзнома тушди. Ажрашмоқчи эмишсиз, шу тўғрими?

— Илтимос, оилавий ишимга аралашманглар. Хизматчи сифатида камчилигим бўлса, марҳамат, эшитаман.

— Ишингиз ҳақида ҳеч қандай гап-сўз йўқ. Лекин оилангиздаги ноҳушликка бефарқ қараб туролмаймиз. Бу иш қонунга тўғри келмайди.

— Нима, мени бир умр унга зўрлаб эр қилиб бермоқчимисизлар?

— Ўзи нима гап, билсак бўладими?

— Бўлади...

— Ҳм... Сабаблар ҳам муҳим экан. Ҳеч ким сизни зўрламайди. Ажрашаман десангиз, ана суд. Қонуний ҳақингиз бор. Аммо бизда қабул қилинган маънавий қонунлар ҳам бор-ку. Бузманг-да, уларни. Биз сиздан буни кутмаган эдик. Ўзингизни ўйламасангиз ҳам жамоани ўйланг.

— Ахир, фарзанд мен учун ҳаётнинг мазмуни. Нега тушунмайсизлар?

— Не-не доҳийлар фарзандсиз ўтган! Сиз ҳам улардан ўрناق олиб, ҳаётингизни халққа бағишланг!

— Менинг ҳаққим...

— Гап тамом! Биз эр-хотинлик иттифоқи бузилишига рози эмасмиз, маънавий қонунларимиз топталишига ҳам йўл қўёлмаймиз. Акс ҳолда, эртадан бошлаб ҳамма эр-хотин бирин-кетин ажралиб кетишади.

— Ё, худойим-эй, қанақа қонунларга мубтало қилгансан мени?!

* * *

— Яхши йигит, буёққа юринг-чи.

— Кимсизлар? Қаёққа? Қўйворинглар мени!

— Учир товушингни, аблаҳ! Яна битта бақирсанг тиқи-иб оламан, тил тортмай ўласан!

— Нима истайсизлар? Олинглар боримни.

— Бизга ҳеч нарсанг керак эмас. Сенга керак бўлса, мана, биздан ол. Қанча керак, айт оғзингга сиққанини!

— Менга ҳеч нарса керак эмас, қўйворинглар!

— Ҳеч нарса керак эмасми? Нега ёлғон гапирасан? Ёлғон гапир, деб тарбия беришганми сенга?

— Вой!

— Яна ёлғонласанг чуқурроқ тиқаман, куёвбола!

— Ахир... тушунтириб гапиринглар-да!

— Ҳозир тушуниб оласан, кўнглингиз бошқа хотинни тусаб қолдимиз? А?

— Тушунарли...

— Судга ариза берадиган бўлсанг, кафанлигингни тайёрлаб қўявер! Тушундингми? Нега индамайсан?

— Вой! Тушундим, тушундим.

— Яхши, қани, жўна! Тўппа-тўғри уйингга боргин-да... Ҳаҳ-ҳа-ҳа-а!

«До-од! Шўрпешона эканман асли! Энди ўлиб қутуламан, шекилли?»